מפעלי הנצחה לחיי תורה וחסד של יהדות ליטא
בנשיאות והנהלת הרב יוסף ש. כהנמן שליט"א.

ליטא

לתולדות חיי התורה והחסד
של קהלות הקודש בליטא

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

2

כ"ז סיון תשכ"ו

ב נ י - ב ר ק ת. ד. 26 טל. 721560 - 721132

בעריכת

הרב שמואל חסידה - משה צינוביץ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

דפוס ז. ינקלביץ

עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי

(איכה ג׳ נ״א)

הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור
(איוב ליט א׳)

...אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמין לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ויולדת
(כבא־בתרא טז ע״ב)

...בשעתא דעלמא איצטריך למטרא, מתכנשין לגבה כל שאר חיון והיא סליקת לריש טורא רמאה ואתעטפת רישהא בין ברכהא וגעת גועה בתר גועה. וקב״ה שמע קלה ואתמלי רחמין וחס על עלמא... הה״ד כאיל תערוג על אפיקי מים...
(זהר פנחס רמט)

...כאותה אילה הכורעת על משבר אחוזת חבלי לידה, שאינה יכולה להמליט גוריה אלא אחר הכשת דרקון מכאיבה. — עם ישראל אשר שעותיו הגדולות והמפוארות באו תמיד אחר השעות הנוראות של הכשות נחשים למיניהם. וכעוצמת ההכשות תפארת הנולדים... הוכשנו הכשת דרקון איומה. שעת הלידה מגיעה. הבה נצפה לפעמי הגאולה...

מדברי כבוד מרן הגאון

רבי יוסף ש. כהנמן שליט״א מפוניבז׳

בעצרת התייחדות ב״ז בסיון תשכ״ד

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

אנו מגישים בזה חוברת שניה מסדרת החוברות „ליטא" שהחלו הופעתן אשתקד. בסדרת חוברות זו רצוננו להעלות ולגולל את ספר דברי הימים ומגילות חיי הקודש אותן כתבו קהילות הקודש בליטא בחייהם הצנועים והנאדרים.

אין בדברים הבאים בחוברות אלו התיימרות לסכם ולהביא תמונה מלאה של מפעל החיים הגדול והעבר הנאצל של אף אחת מערי ועיירות ליטא. ברשימותנו ישמעו רק הדי הצלילים של אותה מנגינה פלאית, שתויה נארגו במאות שנות חיים של תורה, חסד וקדושה, ואשר לא עלינו המלאכה לגמור.

מלאכה זו — שעליה הפקדנו בידי ההוגה היוזם והמכונן של שרשרת מפעלי הנצחה מקוריים, לחיי התורה וחסד של יהדות ליטא, כבוד מרן הגאון ר' יוסף ש. כהנמן שליט"א מפוניבז' — תביא לצבור הרחב ולשרידי יהדות ליטא את זכרם הבלתי נשכח של קדושינו, שהלכו שבי לפני צר במצור ובמצוק ובדומיה נמחו, לא נותר שם ושארית לֹהם.

לא שערנו שתחלוף שנה עד להופעת חוברת זו, אולם לעינינו עמדה השאיפה העזה להביא בשלמות מכסימלית את הניתן להכתב, שיהלום את דמותה וצביונה של העיר עתיקת היומין „אמדור". חוברת זו תעלה את שמה וזכרונה של קהילה יהודית אחת מני רבות, שחלקה רב ונכבד בספור ההיסטוריה של עם ישראל בגלותו.

צבירת החומר נתקלה בקשיים רבים, מהעיר ואם בישראל נותרו שרידים בודדים, ובקושי רב עלה בידנו ללקט זעיר פה וזעיר שם מפיהם ומפי כתבם, למרות נכונותם ורצונם הטוב שע"כ נתונה להם תודתנו.

נביע תודה לידידנו הר"ר אייזיק סוכאניצקי ורעיתו הכבודה הי"ו, אנשי אמדור שהיו לנו לעזר רב. להד"ר יצחק ריבקינד מארה"ב, נצר לאחת המשפחות המיוחסות באמדור, שבידיעותיו תרם להשלמת התמונה ההיסטורית של העיר. כמו"כ נעזרנו ברשימותיו של ר' ידידיה אפרון ז"ל מאמדור, אותם פרסם בבטאון ארגון יוצאי גרודנא בארגנטינה. לדאבוננו לא היתה אפשרות להביא את הדברים במלואם למרות שהמעונין יוכל למצוא בהם ענין רב.

נסיים בהבעת בקשה לאחינו יוצאי ליטא ולקוראי חוברת זו אשר יש בידם הערות או תוספות לחומר המתפרסם כאן, להואיל ולהמציאם לנו, במדת האפשר והצורך נפרסמם בחוברת הבאה.

בגלל גודש החומר בחוברת זו לא הופיע המשך הסידרה מתוך „לכסיכון גדולי ישראל בליטא".

החוברת הבאה תהא מוקדשת לעיר „וילקומיר" שבליטא־זאמוט, ואנו מבקשים בזה מכל אשר יש בידו פרטים, תעודות, תמונות או זכרונות להתקשר עמנו בהקדם. בקשה מיוחדת לאנשי העיר להודיע לנו בהקדם את כתובתם.

פנקס אמדור

אחוזת מוני חוזה ליד אחוזתו של הפריץ — בקצה העיר.

אמדור (Indura)

עיר במחוז הוראדנא (גרודנה), שוכנת לא הרחק מעיר המחוז הגדולה. צדה המערבי משקיף מרחוק על מסילת הברזל ביאליסטוק־גרודנה, ומצפון זורם באפיקיו הרחבים והארוכים נהר הניימן הכחול. ביניהם משתרעת בצה טובענית ורחבת ידים ששלוליותיה מתמשכות עד למבואות העיר. שביל עפר עטוי שלגי חורף מרבית ימי השנה מתפתל בין הרים נשאים בדרך העקלקלה המובילה אמ־דורה. גשר רעוע הנטוי על טורי חביות מתנועעות משני גדותיו של הנהר, קוטע את השביל באמצעיתו, ולאחריו שוב אבני הדרך הטובעות בטיט המתמשך, דרך בתיו המטים של הכפר הקטן קופצ'ובקה, שממנו קצרה וישרה הדרך לאמדור. בית קטן ומט מקדם את פני הבא, ספק אכסניה ספק בית מרזח, אליו מגיעים עגלונים עייפים להשיב נפש. ואחריו מתקרבים בתי העיר העתיקה, בתי עץ ברובם ומעט גם של אבן, הטובלים בירק הפורח משני צדי הדרכים. ירק פרא ועצי יער סמיכים מטילים צל כהה על העיר ומבואותיה, השקועה בהווי חיים שוקק של עיר ליטאית טיפוסית.

על מורדות ההרים הנשאים שמסביב לעיר מתגלים לעתים עצמות אדם מרובות, ועל אחד מהם המכונה „דער שלאס בארג" נצבים שרידי מצודה עתיקה, המזכירה מאו־רעות מני קדם.

גלויים אלה מפיחים חיים בספורי אגדות לרוב, אודות מלחמות גדולות, נצחונות ומפלות שכולם נקשרים בשמה של העיר ובגבורת אנשיה.

עיר בעלת עבר היסטורי והווה מרשים בחן ובתמימות לבבית שהיה גם הוא לעבר.

מסורת שמועות עתיקה מונה את ימי העיר אמדור כימי שכנתה העיר הגדולה ורבת הפרסום הוראדנא. גם אם לא נוכל לקבל גירסה זו אפשר למנות את אמדור בין הערים הותיקות בליטא. אין גם ספק שמקום נכבד הוקצה לעיר זו בתקופת הבראשית של התישבות היהודים בחבל ארץ זה. מעמד שנשאר בעינו זמן רב לאחר שאת בכורת החשיבות קבלה העיר הוראדנא הסמוכה שהיתה לעיר המחוז.

את אמדור בראשית צעדיה מוצאים אנו לראשונה בתעודה מענינת משנת רצ"ט (אוגוסט 1539). שענינה מריבה אודות חלקת אדמה, בין משפחה יהודית באמדור לבין אזרח גרודנאי. מריבה זו הובאה אל השופט, אשר הוציא פסק־דין בינים, עד בואו של המלך לנסיכות הליטאית, וזכות ההכרעה נמסרה לו ע"פ בקשת הצדדים. וזה לשון התעודה:

פסק דין בענין אדמת מריבה

היהודי רובין שלומיצ' (ראובן שלמה) יחד עם אחיו מורדכי מושיוביצ' (מרדכי משה), (שניהם) יהודי אמדור, התאוננו על האזרח הגרודנאי אילקו דמינוביץ'. זה האחרון חוכר אדמה, שאביו זקנו של מרדכי הוריש לו בקולבסיני (כפר במחוז הוראדנא). מרדכי דרש להחזיר (לו) את אדמת המרעה, בהציעו כסף תמורתה.

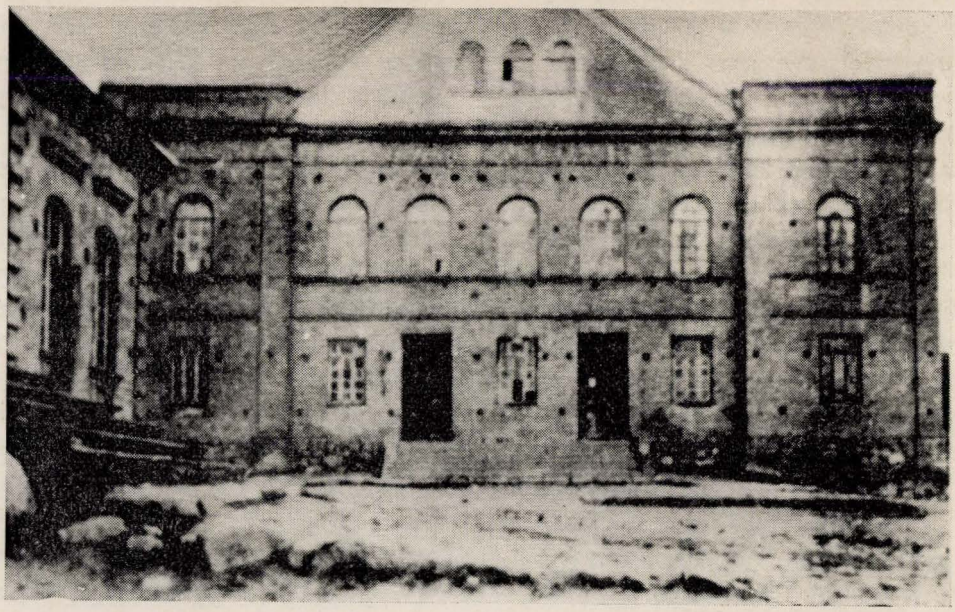
אילקו הראה חוזה, ובו מבואר, כי הוא, אילקו, קנה את אדמת המרעה מאת אביו של מרדכי, מושקה איצחקוביץ (משה בן יצחק). השופט הודיע, כי לו היה משה איצחקוביץ בחיים, היה דורש עדותו, ועל כן הציע לצדדים לקבוע זמן גביית העדות, הצדדים בקשו לדחות את הענין, עד שהמלך יגיע לנסיכות הליטאית הגדולה (והם יוכלו להביא תעצומותיהם לפניו). השופט דחה את הענין, ועד גמר הענין השאיר לאילקו את זכות הבעלות על אדמת המרעה (והזכות) להשיג ממנה תועלת.

לא נוכל ללמוד הרבה מתעודה קצרה זו, שמלבדה אין לנו כל ידיעות נוספות על חיי היהודים באמדור באותה עת. בית הכנסת העתיק והמפואר שנשרף בשנת תרמ"ב (1882) היה קיים לפי דברי זקני העיר ארבע מאות שנה. לפי חשבון זה, היתה קיימת קהילה יהודית באמדור כבר בשנת רמ"ב (בערך), שהיא למעלה מ־50 שנה לפני התעודה הנ"ל. אך כאמור אין להוציא מסקנות משמועות בלבד שאין להם בסיס נוסף.

האנציקלופדיה הרוסית מונה את התאריך המשוער של הוסד העיר, מאמצע המאה ה־ט"ז, תאריך זה מבוסס ללא ספק על התעודה דלעיל. בתקנות „ועד מדינת ליטא" המצויות בידנו, החל מ־ועד בריסק שפ"ג (1623), כבר נזכרת העיר אמדור כנספחת לחבל הוראדנא בין הערים: מיסטעצקי, קוזניצא, נובידבור, אוסטרין, ראדין ולידא.

גם אם מעמדה של אמדור גדול היה בראשיתה, אין ספק שנוכח גדולה של העיר הוראדנא וישובה היהודי, ירד מעמדה של אמדור לדרגת נספחת כבר בשנת שפ"ג כנ"ל.

המצבה העתיקה ביותר שניתן היה לפענחה בבית העלמין העתיק מזכירה תאריך מאוחר יותר ובה נאמר: „פה נטמן הרב הגאון החסיד מוה"ר מרדכי בהרב מוהר"ר יצחק נפטר שמ"ע (שמיני עצרת) תע"ג לפ"ק". בית העלמין הישן לא הותיר עדות מוקדמת יותר לזכרם של שוכניו. ועם כך אבד לנו מקור רב ערך לידיעות כל שהם על שנותיה הראשונות של אמדור. השמועה מספרת שבית העלמין היה קטן מאוד וצר מלהכיל קברים חדשים, לשם כך נאלצו למלאותו עפר ולחפור על גביו שורת קברים חדשה. זו הסיבה שלא נמצאו שם מצבות עתיקות יותר.

בית המדרש הגדול

שנה לאחר מכן בשנת תע"ד (1714) קיימת כבר עדות חיה יותר בחתימת יד רבה הגדול של אמדור הג"ר דוד ז"ק (עיין להלן). מעמדו של רב זה כאב"ד אמדור והערים הסמוכות, מעיד על מקומה של העיר בחיי הישוב היהודי שזכתה להתעטר בכבוד זה, בשים לב שאמדור היתה נספחת לעיר הגדולה הוראדנא. על היחס בין העיר הוראדנא ועיירות שכנותה נעמוד בפרוטרוט בסקירתנו על העיר גרודנא, באחת החוברות הבאות.

פרטים נוספים משנותיה הראשונות של אמדור, וכן מהתקופה שלאחר מכן לא נשתמרו בידנו. פנקס הקהילה העתיק ניצל אמנם מן השריפה הגדולה שפרצה בשנת תרמ"ב, עם שריפת בית המדרש העתיק, ומרחוק כתתו רבים רגליהם לבוא לראותו. ספר זה שהופקד בידי נאמן, לא הועתק משום מה בשנים האחרונות ועם פרוץ מלחמת העולם השניה אבד ביחד עם הישוב כולו.

יש להניח שגם לא קרו מאורעות מיוחדים הקשורים בשמה של אמדור (שהיו משאירים הדים בספרות התקופה), גם זאת עקב התפתחות העיר הוראדנא, שנטלה תשעה קבין מהתישבות היהודים, וכתוצאה מזאת גם מהפרסום בעולם היהודי. אדמת העיר היתה שייכת בעבר למשפחת פריצים קוזלובסקי, להם שילמו דמי החכירה עד לעת האחרונה.

קורות

בשנת ת"פ (1720) עולה לראשונה שמה של אמדור על מפת ההיסטוריה היהודית, כמשכן ל"ועד המדינה" אשר מצא בה מקום נח לעבודתו החשובה והמבורכת. ועד מדינת ליטא לא מצא משך עשרים שנה אפשרות להתכנס מאז הועד האחרון בסעלץ שנת ת"ס. בועד זה הוחלט אמנם להתכנס שנית בשנת תס"ד באחת מערי גליל הוראדנא, בזבלודובי או בוולפ,

עיירות קטנות שמחמת עינא בישא של המלכות העדיפו לשכן בהם את הועד, על פני העיר הגדולה הוראדנא. אך לא ניתן למלא אחר החלטה זו עד לשנת ת"פ האמורה. הסיבה להשבתתו של הועד נעוצה ללא ספק במאורעות שארעו בליטא, שעה שהיתה שרויה ביחד עם מדינת פולין במלחמת הצפון המפורסמת (ת"ס — תע"ב, 1700 — 1712) שנמשכה שתים עשרה שנה. מאורעות אלו גרמו להתדלדלות הישוב היהודי בליטא ובפולין, הביאו נזק רב למרכזים הרוחניים ולחיי הרוח בכלל ומנעו את האפשרות לכנוס ועד המדינה. גם לאחר שנת ת"פ שבו התכנס ועד גדול יחסית באמדור, שוב חלה הפסקה גדולה של שלושים ושתים שנה, בהם התקיימו רק אסיפות קטנות עד לשנת תקי"ב. בשנה זו התקיים ועד מיר שבגליל סלוצק שהיה הכנוס שלפני האחרון של ועד מדינת ליטא. להלן נעמוד במפורט על תקנות ועד אמדור ת"פ ורקען.

הדים מעניינים למחלוקת גדולה בין ראשי ומנהיגי ק"ק אמדור לבין מנהיגי ק"ק הוראדנא, מוצאים אנו בשנת תקכ"א מעל דפי התקנות של ועד המדינה. רקע המחלוקת וגורמיה לא ידועים. משהו אודותם נוכל ללמוד מאחת התקנות של ועד סלוצק תקכ"א. מתקנה זו משתמע שמנהיגי גליל אמדור דרשו שלא להכלל בהערכת המס הכללית של גליל הוראדנא כמקובל, אלא לערוך להם הערכת מס נפרדת. אין לדעת אם דרישה זו באה כתוצאה מסכסוך קודם וכללי ביניהם, או שבעית גובה המס עצמו הותה נקודת מחלוקת בין שני צדדי המנהיגים, ואשר לשם כך דרשו מנהיגי אמדור הערכת מס של ועד המדינה. ועד המדינה נעתר לבקשתם ואשר הערכת מס נפרדת לעיר אמדור, אך בחרדתו שלא ליצור בכך תקדים, קבע הועד כעבור חודש, שאין לראות בהחלטתו דבר קבוע לדורות, אלא הוראה חד פעמית שנבעה מכורח המציאות. בתקנה זו נאמר:

> ע"ד שנהי' בוועד קודש מדינא רבא דהאידנא בק"ק סלוצק שנת תקכ"א שערכו ק"ק אמדור בטעריפא גלגולת מדור בפ"ע, מה שלא היה מאז ומקדם, כ"א שהיה נערכים בהכלל ק"ק הוראדנא והגליל. בכן זאת לדעת, שמחמת הקטטות ומריבות שהי' בין הרוזנים קצינים דק"ק הוראדנא ובין ראשים

רחוב באמדור בחזית בית המרקחת

דק"ק אמדור נעשה להם זאת, אך בכל עת שירצו הרוזנים דק"ק הוראדנא שיהי' שייכים להם כמאז וכמקדם, מחוייבים המה להיות בהכלל הגליל שלהם כמאז, בלי שום טענה ומענה מהראשים דק"ק אמדור הנ"ל, באשר שמה שנערכו כהיום בפ"ע הי' זאת לשעתא ולא לדורות. וגם אין לקהילות הראשיות שום טענה להראשים ורוזני דק"ק הוראדנא מחמת שק"ק אמדור המה נרשמו בפ"ע בוועד דהאידנא.

כ"ה יצא מאתנו הרוזנים הנגידים הק' צינים דקהילות הראשיות מדינתנו, והופקדנו לחתום בפקודתם. היום יום ג' ד' אב תקכ"א פק"ק נעשוויז ועד המדינה רבא יצ"ו.

נאום חיים בלא"א מו"ה יוסף שליט"א ב"ש (במקום שמש) דמדינתנו מדינת ליטא.

ונאום צבי הירש בא"א מו' מו"ה משה ז"ל ה"ה ספרא דק"ק סלוצק יצ"ו ולע"ע ספרא דהמדינה רבא יצ"ו.

מאורע מיוחד שהסעיר את עולם היהדות בזמנו, לא פסח גם על אמדור והחזיר אותה לכותרות ההתעניינות הצבורית של אותם ימים, בשל היחוד שלבש המאורע בתחומיה. התגלות תורת החסידות והתפשטותה המהירה הקימה שורה של מנהיגים, שהביאו את דברה להמונים. אחד ומיוחד מגדולי ונושאי דברה של החסידות, ביחוד ובגון משלו היה הצדיק ר' חיים חייקא מאמדור. הנהגתו המיוחדת שהתבטאה גם בתעניות וסגופים נוראים של גלגול שלג וכדומה, משכה אליה רבים אשר נהו אחריו והתלקטו סביב שולחנו. היחוד והשנוי שבדרכו הביא לתסיסה עזה ולמלחמת תנופה מצד רבני וגדולי הדור המתנגדים, ובראשם התיצב הגאון מוילנא [1]. רבני הוראדנא והסביבה יחד עם רבני וילנא וליטא כולה, שעמדו על משמר המסורת והמנהגים השתתפו בהתכנסות הגדולה ביריד זלווה בר"ח אלול תקמ"א שם הוכרז :... ששום אדם מכל ערי גלילותינו הסרים למשמעתנו לא יסע למקום שיש שם כת החסידים בכדי להתחבר עמהם, ובפרט שלא לשנות בק"ק אמדור דבר אחד אשר גזרנו עליהם ומי שיעבור ע"ז...

אמדור העיר שוב יצאה מאלמוניותה לזמן מה שלאחריו שבה בשוך הסערה לצביון הרגיל של עיר ליטאית טיפוסית מלאת תורה וענות חסד.

בשנת תרמ"ב פרצה שריפה גדולה באמדור, רוב העיר היתה למאכולת. בשריפה זו עלו באש יחד עם בתי העיר גם בית הכנסת העתיק והנהדר [2] שבגניזתו טמון היה פנקס הקהילה. שריפה זו גרמה להתדלדלות הישוב היהודי ולמצב כלכלי איום, הדים לכך מצויים בעתונות התקופה. אחד מנכבדי ועשירי העיר הסמוכה הוראדנא שנתפרסם בשל נדיבותו ופזרנותו לצדקה, ר' אליעזר ברגמן, זכר לעיר מולדתו אמדור חסד נעורים, ותרם סכום כסף עצום לבנית בית מדרש גדול וחדש ומוסדות צבור נוספים. תרומה זו נתנה לעיר את האפשרות לארגן חייה הקהילתיים מחדש. בית מדרש זה שנקרא על שמו (ברגמן'ס בית מדרש), בית מדרש שנבנה ע"י ר' סנדר שטיין (סנדר'ס בית מדרש), ובית חסידים גדול הוו את מרכז החיים הצבוריים בעיר. שם קלחו חיי היום יום באוירה המקודשת של למוד תורה וקיום מצוות במסירות נפש. מבין כתליהם פשטו גם גלי החסד וטוב הלב שהציפו את סימטאותיו השוקקות של הרחוב היהודי.

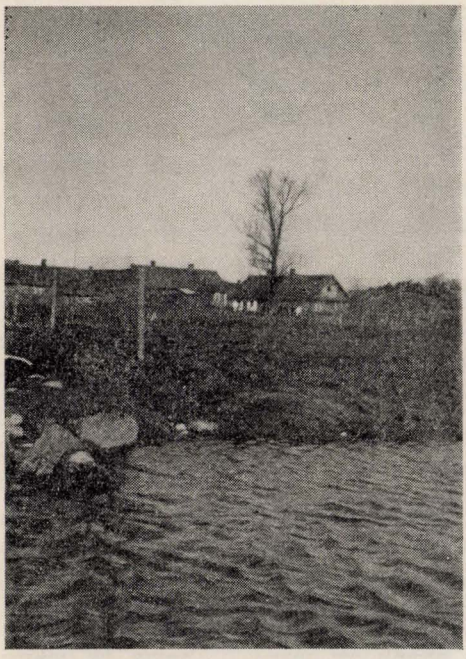
מנין היהודים באמדור: בשנת תקכ"ו (1766) מבן שנה ומעלה 505 יהודים, בשנת תר"ז (1847) — 1220 יהודים, שהם כ־73% מכלל האוכלוסיה. בשנות 31—1921 לפי מנין רשמי של ממשלת פולין נמסר על 1709 יהודים בעיר.

---

(1) לפי „החסידות" למרכוס, למד רח"ח בילדותו בצותא עם הגר"א.

(2) על יפי תפארתו של ביהכ"נ מספר ר' אייזיק בכרך נכד הגאון בעל נמוקי הגרי"ב :... תבנית ביהכ"נ זה ואיתן עמדתו מבית ומחוץ ברב פאר והדר, ומה גם תבנית ארון הקודש הנבנה לתלפיות תחתיים ושניים ושלישים מעשה צעצועים בידי לציורי עוף השמים גם דגי הים עם הלויתן בחכה, וכל חיתו ארץ למינה מעשה חרש וחושב עד להפליא גם בימינו... תפילת והחיות ישוררו הנכתב בששר... יביא"ך, באגרת להצפירה תרמ"ח מס' 19—13

כפי שכבר נזכר כהנו בשנות ת"ע — תק"ל גאונים מפורסמים על כס רבנותה של אמדור. שנים אלו היו שנות פריחתה הרוחנית של העיר. מסיבות בלתי נודעות וכמצוי בהרבה קהלות אחרות, ואולי גם בשל מחלוקת צבורית, קבלו מנהיגי העיר החלטה שנרשמה בפנקס הקהילה לאחר שנת תקנ"ח, שלא למנות עוד רב אב"ד באמדור, ואת תפקידו ימלאו רבני המו"ץ. החלטה זו נתקיימה עד שנת ת"ר (בערך) ובימי המו"ץ האחרון הג"ר משה יהושע רבתה דעת המעונינים לחפש מועמד מתאים לתפקיד רב אב"ד, בנגוד להחלטה הקודמת של מנהיגי הקהילה. המחלוקת שפרצה בשל כך נסתיימה בכשלון המתנגדים. דפי פנקס הקהילה שהכילו את התקנות האוסרות מנוי רב בעיר נתלשו מגוף הפנקס, ולרבה של העיר נבחר הגאון והצדיק ר' אברהם עזרא הכהן שפאר והאדיר את שמה והחזיר לה את עטרתה הנושנה. שושלת הרבנים המפוארת נמשכה עד לשנות השואה הנוראה עת הלך רבה האחרון של אמדור עם קהל מרעיתו הקדושים לדרכם האחרונה.

הנחל במבואות אמדור, מרחוק נראים בתי העיר

תעסוקה ומלאכות בשנת תרמ"ח

על מלאכתם של יהודי אמדור מביא לנו יביא"ך במאמרו עדות מענינת:

ואחרי אשר בקצור הבאתי מעירנו לפרק „קורות הקהלה" אביא גם מפרי עירנו לפרק „מה יפעל ישראל", מספר בעלי המלאכות והסוחרים וכאלה בעירנו, וכפי אשר כבר בשנה זאת נשלח מזה ע"פ דרישת „הועד הנוסד להשכלת העם למרבה המלאכה ו־עבודת האדמה בין היהודים ברוסיא למזכרת חצי היובל ממשלת אדוננו הקיסר אלכסנדר השני ז"ל" — אשר נכתב ונחתם בשם האדון הנכבד, ה' ש. פאליקאקאוו — ע"י עוזר הרב מטעם הממשלה הנכבד לאי"א ה"ר אליעזר פייוועל היילפערין נ"י, אשר חשב וספר ומנה את מספר בני ישראל בעירנו אנשים ונשים וטף למספר אלף ושמונה מאות וחמישים, ובהם נמצאו: חייטים ל־בגדי אנשים ונשים 51, עוזריהם 23, נשים תופרות בגדי לבן 8, עוזרותיהן 13, עושי כובעים 4, אורג 1, סנדלרים 55, עוזריהם 28, אורג ורוקם עורות הנעלים 1, עושי מתג ורסן אוכף ומרדעת וכל כלי עור 2, צובעי צמר ובגדים 2, עוזר 1, כורכי ספרים 3, עוזר 1, מפתחי פתוחי מצבות 2, מת־קני מורי שעות 2, עוזר 1, מפתח פתוחי חותם 1, עושה מכונות שונות 1, חרשי כלי עץ 21, עוזריהם 8, משקדים 3, עוזר 1, נפחים 15, עוזריהם 5, חרש מסגר 1, חרשי נחשת ובדיל ועופרת ועושי רקועי פחים 6, חרש וחושב בכסף ובזהב 1, בוני בית ומנסרים 27, בוני תנורים ועושים ב־חמר ולבנים 17, עוזריהם 9, עושה לבנים 1, מושחים בששר 2, מזגגים 9, עושה חבלים 1, עושי נרות 2, עושה משחת עגלות 1, כובסות 5, פועלים בריחים 2, אופי לחם ועוגות וכל מיני מאפה 15, עוזריהם 7, גלבים 3, עושי פאות נכריות 5, עוזריהם 3, עושי עגלות ואופנים 2, עוז־ריהם 2, עושי חביתיי 2, עושה שכר 1, עושה מי דבש 1, עושי יין צמוקים 5, בית משרפות אבני סיד 1, מכיני הסיד 2, בעלי עגלות ועגלונים למסע ולמשא 11, מכסי גגות 4, טבחים המוכרים בשר באט־ליז 11, מוכרי דגים 5, עושות שביסים וכובעי נשים 2, מילדות 3, סופרי סת"ם 2, מלמדי דרדקי למקרא וגמרא 31, מורים בשפ"ע ושפ"ר ועוד 5, מנגן בכלי זמר 1, בלן 1, מנקה ארובות העשן 1, חוטבי עצים ושואבי מים ונושאי סבל וחופרים באדמה 15, נושא מכתבים מבית פקידות הכפר הסמוך לעיר 1, שדכנים 3, שמשים 5, סופר העיר בבית הפקידות 1, עוזרו 1, בית רופא 1, חובש 1, עוזרו 1, בית חרשת למעשה מאד ושכר פשוט 1, חוכרי פרות לחליבה 2. בעלי תעודות ממדרגה השניה 4, עוזריהם 2, בתי מרזח בעלי תעודה 6, חנונים גדו־לים וקטנים 79, בתי אוסם יי"ש 2, בית אוסם שכר הבייערי 1, בית אוסם טהעע 1, סוחרי תבואה 17, סוחרי קמח 5, מחזיקי בתי ריחיים של רוח 2, סוחרי צמר 5, סוחרי עצמות ובלויי סחבות 7, סוחרי נפט 2, סוחרי ביצים 2, סוחרי עצים וקרשים 2, סוחרי בהמות 5, מוכרי ספרים 6, מוכרי פירות בשוק 7, רוכלים הסובבים בכפרים עם סחורתם 8, סוחרי סוסים 7, מחזיק בתי דואר לנסיעה 1, סוחרי דבש 3, סוחרי עורות בלתי מעובדים 4, בתי מלון ואכסניא 21, עובדי אדמה על אדמתן הקנויה להם לצמיתות או בחכירה 8. זה לא כביר צלחה ביד אחד מאחינו להוציא משפט הסינאט על שדותיו כשבעים מארג, נחלת אשתו מאביה הקנויה לצמיתות, כי על אדמת העיר תחשבנה ולא עליהם תחול חוקי מאי האוסרים לאחינו לקנות או להתישב מחוץ לתחום שבת היהודים, ובכן גדלה כעת אדמת עירנו שבעתים לעת כזאת!

בהמשך מאמרו הנ"ל כותב יביא"ך על מוסדות העיר הרבים בשנת תרמ"ח:

בהכ"נ 1, בתי מדרש עם ביהמ"ד שיבנה ב"ב 3, בית מדרש לחסידים מתערובות כל המפלגות 1, רב אב"ד 1, עוזר לרב מטעה"מ בהוראדנא 1, חזן 1, שוחטים 2. חבורות שונות: א) חברה קדישא, ב) חברה לויה, ג) חברה תורה, ד) חברה משניות, ה) חברה שו"ע, ו) חברה חיי אדם, ז) חברה הכנסת אורחים, ח) חברה ש"ס, ט) חברה מחזיקי יד, אשר חבריה רובן המה מבעלי המלאכה אשר יהנו כפי מתנת ידם מדי שבוע בשבוע, לעזור ולהחזיק אם אחד מאנשי חברתם מטה ידו מסבות שונות ל־הביא די פרנסתו, י) חברה גמילות חסדים הנוסדה זה לא כביר, ומטרתה ידוע, יא) חברה ביקור חולים. בכלל נוכל להגיד על עירנו כי תצטיין במצבה הרוחני לא כן במצבה הגשמי לעת כזו אשר מחירי יבול האדמה בל נהיה כי אך בעלותו יראה רוח חיה שוררת בכל ולא כן כעת אשר דומית מות בכל מסחרה ומעבדה, באין משא ומתן, ה' ירחם! עד אשר בשנים האחרונות רבתה בזה היציאה לארץ הח־דשה גם מאנשים כאלה אשר כבר מלאו חובת ארץ מולדתם, ואשר שם יביאו די פרנסתם, וגם לא ישכחו את בני משפחתם בזה להעניקם מכספם וטובם, ומדי שבוע בשבוע יגיעו מכתבים מהארץ החדשה לעי־רנו, ויש אשר יגיעו גם מכתבי שילוח כסף, ואף אם רבים מעירנו יצאו ויצאו, בכ"ז נראה כי בשנה זאת לא נחסר אף אחד מהקרואים **למלאות חובת הצבא**, ומס הנקראים לגורל הצבא היה 53 וכולם ב.. ליום הכסא איש לא נעדר, ומהם נמסרו לעבודת הצבא 13 מנעדרי זכיות ואחד בעל זכות ממדרגה השניה אשר עוד יקוה כי ימירהו באחר, שמונה עוד תלוים ועומדים תחת בקרת הרופאים, וכעת נתנו לכל ה־נכנסים לעבודת הצבא משען כסף על בג־דים ועוד, הנלקח מבעלי הזכיות וממכס הבשר, ובכן עתה לא יבוש יעקב, בעת אשר בניו ימלאו חובת מולדתם ומלכותם הרוממה, ואך בזה נוכל לקוות כי תושע ישראל ויהודה!

ע"כ יש להוסיף את החברות שנתוספו באחרונה, חברת משניות נוספת, חברה עין יעקב, וחברת „והגית בו" ע"ש הכתוב והגית בו יומם ולילה, שתפקידה היה לדאוג שקול התורה לא ישבות בעיר משך כל שעות הי־ממה. את התפקיד חלקו בין חברי החברה של־מדו כל אחד „משמר", מספר שעות בבית ה־מדרש המקומי.

בעיר בלט הרוב היהודי, ובבחירות למו־עצת העיר נבחרו 10 מתוך 12 חברי המועצה. כראש העיר נבחר יהודי בשם אלחנן (חנא) פלדמן אלא שהסטרוסטה לא אשר את בחירתו. גם הבחירה השניה בר' אלתר רוזנטל, מנכבדי העיר לא יצאה אל הפועל עקב התנגדות מש־פחתו. אין לנו ידיעה מי מלא תפקיד זה ב־אחרונה.

בעיר נוסדה גם בשנים האחרונות קופת גמ"ח ליד הבנק הקואופרטיבי, שבראשו עמד ר' אייזיק סוכניצקי הי"ו מירושלים. קופת הגמ"ח הגדולה אותה יסדו ועד ארגון בעלי המלאכה, חלקה הלואות ביד רחבה ועזרה לשקם עשרות משפחות נצרכות.

מלבד החדרים שבהם למדו ילדי העיר בנוסח הישן, הוקם בי"ס תרבות גדול, שאכלס חלק גדול מתלמידי העיר.

חלק מתושבי העיר התפרנס ממסחר בת־בואה, ורבים היו גם הרוכלים שסבבו כל ימות השבוע בעיירות הסמוכות ואף הרחוקות, לשם כתתו רגליהם להביא טרף לביתם.

אור יקרות על דמות העיירה היהודית נוסכת התמונה המרהיבה של הרוכלים העניים השבים בערב שבת לפני חצות, ממסע מפרך של ששת ימים, והמבלים את יום השבת כולו בבית הכנסת. בבוקרו של שבת לאחר התפילה היו מתכנסים איש איש לסדריו הקבועים בחב־רות עליהם השתייך (ש"ס, משניות, הלכה וכו')

לאחר סעודת השבת באו כולם להאזין לדרשתו של הרב או של מגיד אורה, ובין מנחה למעריב ישבו בביהכ"נ וקראו פרקי תהילים בנעימה.

זו היתה מנוחתם של תושבי העיירה הי־ הודית, שלאחר תפילת מעריב והבדלה, היו רצים לביתם לארוז צרור חפציהם הדלים ו־ מרכולתם העניה, ויוצאים עם ליל להמשיך במלאכתם ובדאגות הפרנסה הקשה.

החזן והמשוררים על רקע פנים בית המדרש

ה ש ו א ה

כגורל יתר עריה ועירותיה של ליטא, מר היה גורלה של אמדור, העיר עתיקת היומין ועמוסת חויות העבר, שתושביה נאספו כולם ביחד עם יהודי העיירות הסמוכות לאחוזה הכפ־ רית קולבאסין (המקום בו החל הספור המענין של אמדור, עי' לעיל) ומשם יצאו לדרכם האחרונה במחנות המות של אושוויץ וטרבלינקה. יהודי תושב העיר קריניק מספר: שכאשר העבירו את תושבי עירו למחנה המרכזי בקולבסין דרך העיר אמדור, מצאו את הדירות העניות והריקות מאדם, שבתוכם היו ערוכים על השולחן סעו־ דות הצהרים שהמתינו לבעליהם, ומן הסירים בקע ריחם של התבשילים המוצבים על התנו־ רים המוסקים. אמדור העיר המתינה לשובם של בניה שהלכו שבי לפני צר, במעלות קדו־ שים וטהורים על קדוש ה'.

ישיבת אמדור

לא כל אחת מעיירות ליטא זכתה להתעטר בנזר הנעלה והמרומם ולקיים בתוכם ישיבה, אם כי ברובן הגדול התקיימו ישיבות קטנות שפרנסו את חנוכם היסודי ומזונם הרוחני של ילדי וצעירי העיירה. משבגרו הצעירים היה רובם הגדול גולה למקום תורה באחת מישיבותיה הגדולות והמפורסמות של ליטא. בישיבות אלו מצאו איש לפי כוחו את האפשרות לעלות במעלות התורה והיראה בהדרכתם של גדולי התורה והיראה, ראשי הישיבות והמשגיחים הרוחניים. אך היו גם ערים ועיירות רבות שלמרות זאת הקימו בתוכן ישיבות גדולות ומפוארות, שאם כי לא השתוו לישיבות הותיקות ברמת למודיהן ובמספר תלמידיהן, קבעו הם ברכה לעצמן בהקימם דורות של לומדי תורה ותלמידי חכמים וחנכו אלפי צעירים ובחורים לתורה ולתעודה.

נציין גם שהחזקת ישיבות בעיירותיה הענויות של ליטא לא היה מן הדברים הקלים. תשלום שכרם של מורי ההוראה וכלי הקודש האחרים לווה בקשיים רבים, מה עוד להוסיף דמי החזקת ראש ישיבה, ישיבה ותלמידיה. על אף הכל ראו מקומות רבים כבוד וחובה לעצמם להקים ישיבות ולשאת בעול כלכלתן, מלבד הוצאות תלמודי התורה והישיבות הקטנות. קיומה של ישיבה בעיר היה מקור של שמחה והתנשאות לנושאיה.

אחת מערים אלו היתה אמדור אשר מאז הוסדה טבעה באשיותיה את השאיפה להצטיין כמקום תורה. שאיפה זו עלתה לעיר במאמצים רבים שלרוב עלו בהצלחה. משך רוב שנות קיומה יצאו לה מוניטין במספר הגדול של למדניה וחובשי בתי מדרשה, ובגדולי רבניה.

למרות שבגרודנא הסמוכה ובסביבתה כבר היו קיימות ישיבות נפתחה באמדור ישיבה בהשתדלותו של הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל שהשפעתו נודעה בכל ארץ ליטא.

הישיבה עמדה בבית לבנים קטן שנותר מעזבונו של המנוח ר' שלום לייזער רבינוביץ „בעל בית" אמדוראי חשוב ומיוחס. בבית קטן זה למדו במשך עשרות שנים מאות תלמידים שנתלקטו מישובים שונים בליטא, ואף מפולין ולטביה הגיעו אליה. כמובן שבמיוחד בלטו בה בני ישובי הסביבה ובני אמדור עצמה.

סדר הלמוד בישיבה היה מתחיל לפנות בוקר שאז היו מתכנסים התלמידים לאולם הישיבה ומכינים את שעורם בפ"ע (פאר זיך). לאחר תפילת שחרית היה ראש הישיבה משמיע שעור בחומש רש"י עם מפרשיהם, לאחר מכן נמשכו הלמודים עד לשעת הצהרים שלאחריו היו שוב מתכנסים לשמוע את שעורו של הר"מ שהיה נמשך עד לתפילת מנחה. בין מנחה למעריב היו משננים התלמידים את שעורם ואחר תפילת ערבית וסעודת הערב שבו לתלמודם איש כפי כוחו. קול התורה היה מתנגן עד לאחר חצות לעתים ומבקיע את חללה של העיירה הנמה.

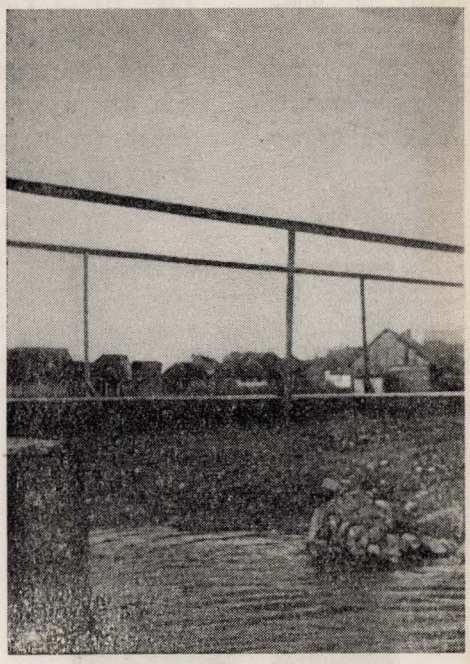
בראש הישיבה עמד זמן רב הרה"ג הצדיק ר' דוד בארון, יליד טרוקי הסמוכה לוילנא, ואבי הגאון הצדיק ר' אשר קלמן בארון הי"ד מראשי ישיבת פוניבז' שנספה עם תלמידי הישיבה הגדולה בשואת ת"ש.

ר' דוד היה חניך בעלי המוסר ומסור לתורת מוריה הגדולים כר' ישראל סלנטר ואחרים. מדותיו הנעלות והתרומיות היו למשל, וענותנותו המופלאה שמשה כמופת, וכנר לרגלם של מאות חניכיו. בנוסף לגדלותו בתורה נחון ר' דוד בהשפעה אישית עצומה אותה הקרין ללבות תלמידיו אוהביו שנשאו את זכרו בלבם שנים רבות לאחר שנתפזרו ברחבי תבל.

משפחתו התגוררה בטרוק עיר מולדתו, ופעמיים בשנה היה נוסע לביתו בפרוס הפסח ולימים הנוראים. מרבית ימי השנה שהה איפה באמדור והיה שולח את משכורתו מדי חודש לכלכלת אשתו ובנו יחידו. מכיון שאת משכורתו שלמה העיר מדי שבוע כנהוג, נהג להלוות עד לסוף החודש לאלמנות ונדכאים באמדור את פרוטותיו הדלות, שאותן היו מחזירים לו מדי חודש בסופו. מעולם לא השהה בידו אף פרוטה אחת מכספו, וע"כ נשאו לו ברכה בתים רבים של נזקקים בסתר ובגלוי.

כרבותיו בעלי המוסר, נוהג היה להסתגר ל„התבודדות". לעתים באולם הישיבה בהזדמנויות שונות של העדר התלמידים, ובימי הקיץ היה יוצא לטייל ביערותיה הסבוכים של אמדור. בין עצים ושמים היה שופך שיחו בקולו הנעים שהיה מרטיט לב שומעיו ממרחקים.

מעשה שעליו מספר אחד מתלמידיו[3] ארע באחד הימים שלעיר הגיע המגיד והדרשן המפורסם „המגיד מקלם", ששמעו יצא כ„פה מפיק מרגליות". בני הישיבה יצאו כולם לשמוע דרשתו שנאמרה בבית המדרש הגדול

הגשר על הפלג הקטן שליד אמדור

[3] ר' ידידי' עפרון ב„גראדנער אפקלאנגען"

שבעיר. בשובם לבית הישיבה בשעת ערב מאוחרת היתה דלת האולם נעולה, הנרות היו כבויים, ומבין החרכים בקע קולו העצוב של ר' דוד שהשתפך נוגות והרטיט את לב המאזינים, בדברי התעוררות היוצאים מן הלב. בהם יסר את עצמו, ושפך שיחו הנוגה לפני בוראו.

בני הישיבה המאזינים והעדים למעמד המרשים נצמדו בחרדת קודש אל הדלת ואחר עזבוה מזועזעים, נרגשים ועמוסי חויה בלתי נשכחת.

מחונן היה ר' דוד בלב סוער ומלא התרגשות והתפעלות הנפש, ובתכונותיו אלו רכש לו מסילה ללב שומעיו. שיחותיו הלבביות מצאו אוזן קשבת והדביקו את חניכיו בלהט בלתי רגיל של קדושה ושמחה של מצוה.

בגלל סבות אישיות נאלץ ר' דוד לעזוב את הישיבה ולשוב אל ביתו לזמן מה, ואת מקומו מלא הרה"ג ר' אברהם בן רבה של נובי דבור — איש תם וישר וירא אלוקים ובקי בחדרי תורה. לאחר זמן שב ר' דוד לאמדור למספר שנים נוספות, אך מסיבות לא ברורות נסגרה הישיבה בין השנים תרנ"ה—תר"ס ור' דוד חזר לביתו בטרוקי, משם עבר מיד לווילנא, ובה מצא כר נרחב לשאיפותיו הגדולות לשקוד על תלמודו באין מפריע. „בקלויז הגאון" המפורסם של וילנא ישב ר' דוד ימים ולילות עד לימיו האחרונים ולפטירתו.

לאחר סגירת הישיבה נעשו אמנם נסיונות נוספים לפתחה מחדש אלא שמאמצים אלו לא עלו. בשנת תר"ע נפתחה הישיבה שנית ע"י רבה הגדול של אמדור הגאון ר' ראובן כ"ץ זצ"ל, אך שוב לא היתה זו ישיבה גדולה במושג המקובל, במיוחד אחרי שרוב נערי העיר כבר מצאו את מקומם בישיבות הגדולות של ליטא. הישיבה למדה בבית החסידים המקומי, (שבו התפללו חסידי סלונים ומעוטם חסידי קוצק). באופן יחסי לגודלה בלטה אמדור במספר הרב של תלמידיה בישיבות, שנשאו את שמה בין חובשי התורה והלמדנים שבכל אתר, כחוליות בשלשלת המפוארת של המסורת העתיקה והמכובדת של אמדור העיר.

רפאל „דער שמש" השמש בבית המדרש הגדול שהיה
זוכר את תאריכי היא"צ של כל אנשי העיר

ועד אמדור ת"פ

כפי שכבר הזכרנו לעיל היה ועד אמדור אחד הועדים החשובים בהתכנסויות „ועד מדינת ל'יטא", זאת משום שנתכנס לאחר זמן ממושך שבו לא ניתן לכנס את אסיפות הועד בשל מלחמת הצפון ותוצאותיה הנ"ל. חשיבות נודעת לועד זה גם בשל האופי המגוון והרחב של תקנותיו.

למרות שבשנת ת"ס בועד סעלץ (הועד הגדול הקודם) נתקבלה החלטה שלא לשלוח לועד הבא אלא משלחות מצומצמות בשל רבוי ההוצאות הכרוכות בכך, לא היתה אפשרות למלא אחר החלטה זו שנתקבלה ע"פ ההשערה שהועד הבא יתקיים כעבור ארבע שנים ולא עלה בדעתם שהועד לא יתכנס כלל עשרים שנה.

לשם חזוק בדק הבית של היהדות לאחר תהפוכות המלחמה והמאורעות הסוערות של התקופה נאלצו מנהיגי המדינה לקרוא לכנוס גדול ומקיף של כל נציגי הקהילות בצרוף הרבנים הגאונים.

בשנים שבין ת"ס ות"פ נתקיימו רק אסיפות קטנות ומצומצמות ביותר לשם דיון בחלוקת המס שהיה חייב להגיע לקופת אוצר המלוכה מדי שנה בשנה. אסיפות אלו התקיימו במועדים ובמקומות דלקמן:

ועד מיר תס"ב
אסיפת חומסק תס"ה
אסיפת וילנא תע"ד
אסיפת בריסק תע"ג
אסיפת ורשה תע"ז

בהחלטות שנרשמו ע"י אסיפות אלה יש ענין מיוחד, ובדברים הנכתבים בדרך אגב, מביעים החתומים את הנחיצות והכורח לכנס את ועד המדינה.

בועד מיר תס"ב מוצאים אנו:

> באשר שראה ראינו גודל הרפתקאות ועמוסי התלאות והצרות צרו' (צרורות) דעדו על כלל מדינתינו יצ"ו מבע"ח פריצים עריצים הנוגשים אצים והאחרון הכביד בעלי הגלגולי' שנתגלגלו על כלל המדינה ופאוורטנש (מס מיוחד) שבסיבת הדבר הזה המדינה סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא וההוצאות ושחדים בעו"ה עולים בעו"ה יותר מגוף החובות...

ובאסיפת חומסק תס"ה:

> ראה ראינו בשתי ראיות שמצורך גדול היה לאסוף כבר התוועדות המדינה יצ"ו. ומחמת השערוריות שהיו במדינה בשנים אלו הי' מן הנמנע ובעת הזאת רבו כמו רבו נתינות קשים אשר אי אפשר לעמוד בהם וגם קמו הרבה בעלי חובות לנגוש את המדינה עצ"ו ולא סגי בלאו הכי שלא להתועד עוד. אשר ע"כ עלה

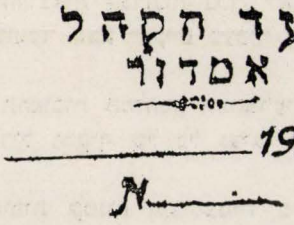
בהסכמת יחד כולנו כאחד להתוועד יחד ולאסוף המדינה יצ"ו... בחצי סיון הבע"ל תס"ה לפ"ק בסביבות דק"ק הוראדנא... ואיזה קהילה אשר יעמדו חוצה ולא יבואו להתוועדות הנ"ל לזמן הנ"ל אזי יהי' דעתם בטלה וענוש יענשו בכל חומרי ענשים המבוארים בפנקס המדינו' ובהעברת מנוי...

ובאסיפת וילנא תע"ד:

...שכל הצרות והרפתקאות דעדו ועברו על כלל מדינתנו יצ"ו שנתוסף על גולגולת המדינה סך עצום ורב וגם הוא מן הנמנע לצאת י"ח חובו' המדינה יצ"ו מחמת שלא נעשה סכום המדינה זמן רב וכמה קהלות וגלילו' יצ"ו ירדו מטה מטה ואין ידם משגת לסלק לפי הסכום שהוערך עליהם מזמן רב... וכל זה הוא מחמת שלא היה ועד המדינה יצ"ו זמן רב ואלו היה אסיפת הרועים וועד המדינה יצ"ו בודאי עמדו על פרצת הדור שלא יצא חורבות ותקלות כאלו ע"כ עלה בהסכמה א' שיהי' אסיפת הרועים וועד המדינה טו"ב סיון הבע"ל בגליל הוראדנ'.

למרות רצונם לא יצאה מחשבתם זו אל הפועל משך כל אותן שנים עד לשנת ת"פ שבו התכנס הועד הגדול באמדור.

המשתתפים בועד

לכנוס זה שהיה כאמור רחב ובעל נציגות כמעט מלאה של הגלילות והקהילות הראשיות דמדינת ליטא, באו גם רבני הגליל החתומים בראש התקנות ונזכרים גם בראשם: בצרוף כבוד המאה"ג הגאונים הרבנים...

בראש משלחת הוראדנא עמד הגאון מוהר"ר אריה יהודא לייב החתום בראש התקנות. אין ידיעה ברורה על אישיות זו ולפי ההשערה הנו בן הנכבד האלוף מו"ה יצחק סג"ל מאסטי"ר (פו"מ) דק"ק חוראדנא, גיסו של הגאון ר' צבי הירש הלוי הורביץ בעמח"ס „גאון צבי" (לפי ספר „תולדות אנשי השם" כת"י ביה"ס הלאומי בירושלים, ועיין „ליטא" — 1). יתר חברי המשלחת הם (לפי סדר חתימתם) 1. מו"ה שלמה זלמן במו"ה ישכר בער סג"ל. 2. מו"ה משולם פייבוש במוהר"ר יעקב (נ"א אברהם). 3. מו"ה אברהם הנקרא עברל במו"ה שלום. 4. מו"ה יהושע העשיל סג"ל דיינא וספרא.

בראש משלחת פינסק עמד הגאון מוהר"ר אשר במוהר"ר שאול האבד"ק פינסק שהיה לפ"כ אב"ד גליל ויזון, גיסו של הגאון ר' יחזקאל קאצנלפויגן אב"ד אה"ו ומח"ס כנסת יחזקאל, ושם בא עמו בכתובים (עיין „ליטא" — 1). יתר חברי המשלחת הם 1.

מו"ה אורי פייביש במו"ה ירוחם. 2. מו"ה יצחק אייזיק במו"ה אשר. [1] 3. מו"ה משה שמואל (שאול) במו"ה אריה לייב. 4. מו"ה משה במו"ה אהרן זעליג דיינא וספרא.

בראש משלחת וילנא עמד הגאון מוהר"ר יהושע העשיל [2] בן הגאון מוהר"ר שאול אבד"ק בריסק ואח"כ בקראקא בן הגאון מוהר"ר יהושע העשיל אבד"ק לובלין ואח"כ בקראקא המפורסם בשמו ר' ר' העשיל. הנציגים האחרים היו 1. מו"ה מנחם מן (מנדל) במו"ה גרשון. 2. מו"ה נפתלי הירץ (הירש) (הערץ) בן הגאון ר' אריה יהודא לייב הלוי עפשטיין. אביו הגאון נזכר בספר „שו"ת מרדכי זיסקינד" (אמסטרדם תק"ו) בסי' ה' שבא בשאלה לפני הגאון ר' מרדכי זיסקינד רוטונבורג ומכנה עצמו בשם תלמידו ומחותנו וזה משיב לו בתארים ובכבוד גדול [3]. 3. מו"ה אליעזר במו"ה יהודא לייב 4. מו"ה יחיאל מיכל במו"ה אהרן דאקטאר גבאי צדקה בוילנא.

בראש משלחת סלוצק עמד הגאון מוהר"ר אריה יהודא לייב שהיה אח"כ אבד"ק הוראדנא ונפטר שם בשנת תפ"ט, בן הגאון ר' נתן נטע אב"ד טארניגראד וחתן הגאון ר' זכריה מענדל אבד"ק בעלזא והגליל ומח"ס באר היטב על שו"ע. בניו הם הגאון ר' זכריה מענדל ממלא מקומו ברבנות הוראדנא שנפטר שם בשנת תק"ו, הגאון ר' נתן נטע אב"ד בראד, והגאון ר' יעקב אב"ד לוצקא. יתר חברי המשלחת הם: מו"ה יהודא לייב במו"ה משה ליפשיץ, ומו"ה אלכסנדר במו"ה יעקב.

קהילת בריסק, מסיבות לא ברורות, יוצגה רק ע"י מו"ה משה מלובלין ספרא מבריסק.

לפי עדות בעל „דעת קדושים" חתם בראש התקנות גם הגאון ר' דוד ז"ק רבה של אמדור. אם נכונה עדות זו יש להניח שחתם מפני כבודו כמארח הועד, עכ"פ בידינו אין כל סיוע לעדות זו.

נושאי הדיונים בועד

כפי הנראה התכנס הועד בראשית חודש טבת, וע"כ המועד הראשון הנזכר בתק־נותיו הוא ה' טבת. בראשית פעולותיו ותוך כדי דיוניו בעניני המדינה הזדקק הועד לתביעות וטענות פרטיות וקהילתיות שונות, גם מפני שהדיון בהם לא גזל זמן רב, ואפשר היה לתת החלטות תוך כדי הדיון בבעיות אחרות וכלליות של המדינה, שהדיון בהם ובהערכת המס הם שגזלו את מירב זמנו של הועד. בשלהם היה צורך להמשיך את הועד כשבועיים לפי החלטה מיום כ"ג טבת עד למחצית חודש שבט, שבו נתפרסמו ההחלטות התקנות והערכת המס, ובאותו יום נתפזר הועד. מהחלטה אחרת למדים אנו שהיה סכון רב בהשתתפות המנהיגים בועד המדינה מעינו הרעה של השלטון, אשר לשם כך קבעה האסיפה שהקהילה והמדינה אחראים זה לזה, ושניהם אחראיים למנהיגיהם ולגאונים הרבנים על כל נזק כספי שעלול להגרם להם כתוצאה מהשתתפותם. בשל סכון זה לא יכול היה הועד להאריך את מושבו בנקל.

אופי הדיונים מגוון ביותר ובתקנותיו דן הועד בעניין קביעת כפיפותו ושייכותו של הכפר טערסקי שבגליל הוראדנא, נגד טענותיהם של מנהיגי העיר הסמוכה אמסטיבווה. לאחר זאת דן הועד בעניני ממונות שבין מנהיגי קהילת מיר והמדינה, בהטלת חרם חמור

([1]) בן המפורסם מו"ה אשר מק"ק וילנא שהיה נקרא ר' אשר ר' קלמנש ממשפח' גינצבורג, ואבי ר' קלונימוס מק"ק פינסק.

(2) אחיו היה הגאון ר' אריה לייב אב"ד אמסטרדם חתן הגאון בעל „חכם צבי".

(3) לפי ספר „תולדות אנשי השם" הנ"ל. נזכר גם בספר מלחמות ה' לר' ישראל יפה משקלוב.

על קהילת נישאווי שמשום מה לא העבירה תשלומיה וחוב מס הגולגולת לעיר וילנא — עד שיסלקו את חובם, בתלונה נגד מנהיגי וילנא אשר לא גבו מכמה מאנשי קהילתם את תשלומי המס שהוטלו עליהם, באיסור עלויים ומנויים בכל המדינה בעת העדר המנהיגים והרבנים לרגל התכנסות הועד. רק אח"כ נתפרסמו החלטותיו ותקנותיו הכלליות של הועד הנוגעות לכלל המדינה.

תקנות ועד ת"פ

עשרים ותשעה תקנות שונות ומגוונות הנוגעות בשטחים שונים קבל ועד זה. מה נמלצת ומה חשובה ואופיינית איפה התקנה הראשונה המופיעה בראשם כגולת הכותרת לכולם: ...ראשית חכמה יראת ה' תוסיף ימים. להחזיק ישיבות בכל קהילות להרביץ תורה בישראל... וגם אב"ד של ראש הקהילה ישגיח על ישובים במקום שיש אב"ד, שיחזיקו ישיבה לפי ראות עינו...

תקנה זו מצביעה על העובדה החד משמעית שעל ראש מאוויהם של הגאונים ופרנסי הקהילות עמדה הדאגה לחיי הרוח של האומה. אמנם גם בועדים אחרים היו תקנות מעין זו אלא שיש יחוד רב בתקנת ועד זה, שעתו טרופה היתה מכל הבחינות כאמור לעיל, הן בגשמיות בשל מצבם הכלכלי הירוד שגרם למצוקה איומה, ובשל כך גם מבחינה מוסרית היתה ירידה רבה. המאורעות הביאו להתרופפות משטר הקהילה, לפריקת עול המדינה, להלשנות, לאי תשלום חובות (ושטרות) פרטיות וצבוריות. נשמעו גם תלונות על חוסר איפת צדק של מידות ומשקלות ואסורים אחרים כשעטנז וכחלול שבת.

לאור כל האמור בולטת בצביונה ובאורה התקנה האמורה, להחזיק וליסד ישיבות ולהפיץ תורה ודעת. פרנסי הדור ראו בהפצת תורה והאדרת לומדיה את היסוד והבסיס לקיומו של העם, ואת הערובה להמשך חייו גם בעתות הקשות של מאורעות ושואה. רוח זו מצויה גם בתקנות ועד תי"ב שנתכנס לאחר גזירות השמד ורדיפות ת"ח ות"ט, וגם הוא נזקק בראשונה להחלטה בענין הקמת וחזוק הישיבות ולמוד התורה במיוחד לנערי ישראל.

תקנה שניה בענין הקמת ועדים בכל קהילה שימנו חמשה אנשים ואשר יופקדו על שמירת כל עניני המצוות של בין אדם לחבירו ואדם למקום. תקנה זו ביחד עם התקנה השלישית העוסקת והמבטיחה את כנות בחירתם של הרבנים והדאגה לשלומם שתביא להעמדת מנהיגים ראויים לאומה, משלימות את הבסיס הרוחני שיביא לתקון המצב הכלכלי הכללי, לשמירת המשכיותה של היהדות במדינה ולהחזרת העטרת הראשונה.

אחריהן באו תקנות שונות בעניני מנויים צבוריים של רח"ש (רב, חזן, שמש) מנהיגים וראשי מדינה, בעניני ממונות שבין יחיד ליחיד ובין יחיד לצבור ועוד, הגבלות בעניני קבלנות ומכס שבאו עקב תלונתם הבלתי פוסקת של השלטון ועם הארץ. בסופם באה ההחלטה לקיים את הועד הבא כעבור חמש שנים בגליל פינסק.

כמו"כ ראוי לציין שההחלטה הדנה בהערכת המס פותחת במלים „למז"ט" (למזל טוב) פתיחה זו מעידה שלא בנקל עלה בידי המנהיגים להתפשר ולפרסם הערכה שתתקבל על דעת הכל או הרוב. אחר שכל אחד מראשי המדינה ראה חובה לעצמו לעמוד לצד קהילתו ולדאוג שגובה המס הנופל בחלקה יהיה המינימלי האפשרי.

אנו מביאים בזה את תקנות ועד אמדור ת"פ הנוגעות לאחב"י במלואם, להעתקתם השתמשנו בפנקס מדינת ליטא שיצא לאור בברלין תרפ"ה, ובתוספות המצויות שם. כמו"כ נעתקו התקנות הרבות המופיעות ב„חורב" תרצ"ה, אותם לקט וערך הפרופ' ישראל היילפרין, ותעודה נוספת מתוך ההסכמות ל„הגדה של פסח" ע"פ עבודת הגפן (אופנבך תפ"ב).

ע"ד כפר טערסקי שהי' שייך מעולם ומשני' קדמוניו' לק"ק הראדנ' ומקרוב נתעוררו הקהל דק"ק אמסטיבאווי ורצו להחזיק את הכפר הנ"ל ובאו הצדדים רוזני קציני ק"ק הראדני והאלופי' הקהל דק"ק אמסטיבאווי לקרב משפטם לפני שלהן הטהור המדינה יצ"ו פה ק' אמדור. וכהיום נתברר לפני הא' המנהיגים דק"ק אמסטיבאווי ב"כ שלהם, שהכפר טערסקי הנ"ל שייך לכל דבר לק"ק הראדני כמו שאר גלילות השייכי' לק"ק הראדני לכל דבר. בכן הודו הא' המנהיגים וב"כ דק' אמסטיבאווי לפנינו עדים הח"מ בהוראה גמורה שרירא וקימא בכל אופן המועיל כתקחז"ל, שכפר טערסקי הנ"ל שייך לחלוטין ולצמיתות עלמין לכל דבר לק"ק הראדני, לכל דבר כל מה שהפה יוכל לדבר. והא' הקהל דק"ק אמסטיבאווי מחויבי' למשוך ידיהם ולא ליגע כלל, אף כאפס קצהו בשום דבר בכפר טערסקי הנ"ל. וצוו לנו עח"מ הא' המנהיגים וב"כ דק' אמסטיבאווי לכתוב ולחתום כל הנ"ל בכל זכות ויפוי כח המועיל כתקחז"ל ולמסור ליד רוזני ק"ק הראדני להיו' בידם לזכו' ולראיה למשמרת לדורי דורות. וכתבנו וחתמנו היו' יו' א' בט"ב טבת תפ"ל באסיפת וועד הקודש המדינה פה ק"ק יצ"ו.

נא' הק' משה מלובלין ספרא מבריסק

ונא' אשר [4] באמ"ו הרב מוהר"ר אהרן זעליג וצלה"ה דיינא וספרא דק"ק פינסק יצ"ו. כתב הנ"ל ניתן ג"כ בפני עצמו להיו' ביד הדר בכפר הנ"ל לראיה.

פסקים ותקנות בעניני צבור ויחיד

...הנה ראה ראינו שתי ראיות לו ראי' זה כראי' זה. חכם עדיף מחוזה. מזה בן מזה. ה"ה המנוח הרב הגדול המפורסם בתורה. שהי' יושב ודורש כמשה מפי הגבורה. אמרותיו טהורה. יפה וברה. כ"ש הוא הנקרא מוהר"ר זאב וואלף בן הרב המאור הגדול כמוהר"ר יהודה ליב שגי"א דיב"ה דובב שפתיו בגב"ר בגוברין. דרושים נאים וחבורים. דבריו מאירים. מעולפים כספירים. לארץ ולדרים. בחדושי דינים. ודרוש על הגדה של פסח נציק וחבור לטהרת הקודש כזאב דור"ש ואוכל בורר. וקם בנו האלוף התורני הרבני המופלא מהור"ר שלמה זלמן זרק חוטרא אאוירא אעיקרא קאי בעקבי אבותיו לברך ברכת המוגמר ולעורר ישנים. הנחמדים מזהב מפז ופנינים. אבני ישפה ואדרכמונים. שיגלגל הזכות ע"י זכאי לבשר צדק בקהל רב. ולזכות רבים שיפוצו מעיינותיו ולהוציא לפועל מחשבתו. ולהדפיס דברים כסולת מנופים. ומתוקים מדבש ונופת צופים. בפילפלא חריפים. מקול הקורא ינועו אמות הסיפים. בכן אנחנו מסכימים בהסכמה לטובה להוציא תעלומות חכמתו הנעלמה לאורה. ולהביא לבית הדפוס לזכות הרבים וזכות הרבים תלוי. ובלבד דברי חכמים בנח"ש נשמעים בגזירת שמתא לבל ידפיס שום אדם ספר עבודת הגפן מיום כלות הדפוס עד אחר עשרה שנים בלתי רשות והרמנא מוהר"ר שלמה זלמן והמשותפי' הנ"ל.

כ"ד המדברים לכבוד אכסניא של תורה היום יום ד' ז' שבט ת"פ לפ"ק. פה ק"ק אמדור בהתוועדות קודש המדינה יצ"ו.

נאם אשר בא"א מ"ו הרב הגדול מוהר"ר שאול גינצבורג חונה פה ק"ק פינסק:

נאם יהושע העשיל בהרב המפורסם מוהר"ר שאול ז"ל חונה פה ק"ק וילנא:

ונאם הקטן יהודא ליב באמ"ו הרב המופלג מהר"ן נטע חונה פה ק"ק סלוצק:

([4]) צ"ל משה.

בדבר דו״ד וטענו, שהיו בין ב״כ האלופי׳ המנהיגי׳ דק״ק מיר ובין האלופי׳ רוזני קציני המדינה יצ״ו מחמת תביעת ממון המגיע להם לפ״ד מרוזני המדינה יצ״ו והיה פס״ד בב״ד יפה המדינה יצ״ו עסקי שבועות ביניהם׳ בכן כהיום הנז׳ למטה התרצו א״ע ה״ה רוזני קציני המדינה וה״ה ב״כ דק״ק מיר לבוא לעמק השוה ע״פ פשר דבר לאשר ולקיים כל אשר יצא מאתנו כן יקום לבל יפול ד״א׳ וזאת אשר מצאנו באם שיעמדו ה״ה מנהיגי ק״ק הנ״ל ליד האלופי׳ רוזני ק״ק הראדני יצ״ו קוויט א׳ [5]) בסך חמשה מאות זהו׳ פו׳ משנת תס״ב ל׳ מהכומרים דשם וגם מחמשה מאות זהו׳ מהכומרי׳ הנ״ל משנת תס״ג ל׳ וגם קוויט א׳ מסך חמשה ג״ש מפ׳ מירסקי משנת תס״ב ל׳ וגם מחמשה מאות ג״ש משנת תס״ג ל׳ מפ׳ מירסקי אזי כשיעמדו ארבעה קוויטין הנ״ל מחויבי׳ ה״ה רוזני קציני המדינה לשלם להה״ה מנהיגי קק הנ״ל סך אלף ושני מאות זהו׳ וחמשים זהו׳ דהיינו שינוכה להם הסך ההוא בסך שלשה שנים מהיום הנז׳ למטה בסכומם המגיע מהם לקופת המדינה בכל ושנה חלק שלישי׳ אכן באם שיעמדו ה״ה מנהיגי ק״ק הנ״ל לרוזני הנ״ל השני קוויטין מהכומרי׳ הנ״ל ולא יתנו הקוויטין מפ׳ מירסקי אזי ינוכה להם במשך שלשה שנים הנ״ל סך אלף זהו׳ כל שנה חלק שלישי׳ אכן באם שלא יעמדו המנהיגי׳ הנ״ל שום קוויט מן ד׳ קוויטין הנ״ל אזי פטורים רוזני המדינה מתביעתם

ויקוי׳ בתוקף מעשה פשר ברצוי הצדדים הנעשה בכל אופן המועיל עפ״ת חז״ל ובדתן כד״ה יו׳ ט׳ שבט ת״פ לפ״ק בהתוועדות קדש המדינה יצ״ו פה ק״ק אמדור יצ״ו׳

נא׳ הק׳ יהושע העשיל חו׳ בק״ק ווילנא

ונא׳ נפתלי הירש בהרב הגדול מוהר״רא לייב הלוי עפשטיין׳

כהיום הנ״ל התרצו הצדדים ליתן להאלופים ק״ק מיר אלף זהוב כנ״ל׳ היום יו׳ א׳ י״א שבט ת״פ לפ״ק הק׳ יהושע העשיל הנ״ל׳

נפתלי הירש הלוי עפשטיין׳

כל הנ״ל הועתק מלה במלה מנוף הכתב פשר אשר בח״י הרב הגאון הנ״ל וח״י ה״ה הראש מוהר״ר הירש סגל, נאום משה בלא״א מוהרר״מ מן יצ״ו ספרא ודיינא דק״ק ווילנא יצ״ו׳

שלוי להאלופים היושבים בעיר נישאווי יצ״ו׳ הנה צעקת רוזני וקציני מנהיגי ק״ק ווילנא יצ״ו עליכם, שזה כמה וכמה שנים שאין אתם יודעין בצרתן בצערן של ישראל שלא למשוך עמהם בעול מסים וארנוניות׳ בכן באנו בתוקף גזרתינו החמורה בח״ח עליכם שתראו לסלק להרוזנים הנ״ל כל סך הסכום המגיע להם עד היום׳ ולהבא תעשו מעמד חדש עמהם על ערך הנתינה שתתנו להם בכל שנה ושנה בלי שום דחי׳ ופ״פ והתנצלו׳ בעולם כלל׳ ובאם שלא תשגיחו אזי רשות להרוזנים הנ״ל להחרים אתכם בכל מדינת ליטא בירידי׳ ושלא בירידים, לפרסם קלונכם ברבים וצא יאמר לכם מבית הכנסת ועזרה כי חרם אתם ושלא לצרף אתכם לשום דבש״מ ושב״ק [6]) ושלא לעמוד בד׳ אמות שלכם ושלא להתאכסן בביתכם׳ פפ״ך יי״ן, [7]) ושלא לשחוט לכם שום דבר הטעון שחיטה, ושלא למכור לכם בשר שחוטה, ושלא למול את בניכם ושלא להתחתן עמכם ולאסור השדוכים שכבר נעשו שלא יסדר שום קדושין לבנותיכם שאתם מובדלין ומופרשין מכל ק״י בחרם הגדול והנורא חר״י ב״ן [8]) הניתן פה באסיפת המון חוגג בהוצאת ס״ת ובכבוי נרו׳ ובתקיעת שופר ושארי רדיפו׳ ברודף מלא עד מקום שידם מגעת כח ב״ד יפה וצדק של הרוזני׳ הנ״ל ובעיקול כן אף יחיד בעד רבים במדינתינו וחוץ למדינתנו ואף בעש״ג [9]) על הוצאות

([5]) קבלה

([6]) דבר שבמצוה ושקדושה

([7]) פתם פת כותים — יינם יין נסך.

([8]) חרם יהושע בן נון.

([9]) ערכאות של גויים ?

המסרבים מלסלק. תדעון כי יש אלקים בישראל ושופטים בארץ וחלילה לכם לשנו' פן תאשמו בח' זולת שאר עונשים קשים ועצומים ושפטים גדולים. ע"כ ברי' שלפניכם לבוא על הנכון עם הרוזנים הנ"ל לעבר ולהבא כנ"ל שלא יצטרך לבוא לכל אלה ומעצמכם תתעוררו ודלא לטרקי' לכון חוויא דרבנן דלית ליה אסותא ושלא תכוו בגחלתן ח"ו. כד"ה לכל תוקף ועוז רוזני וקציני ר"ם יצ"ו בצירוף כבוד המאה"ג הגאונים הרבנים המא' היו' יו' ו' ט' שבט ת"פ ל' פה ק"ק אמדור בוועד קדש המדינה יצ"ו.

נא' אשר גינצבורג חונה בק"ק פינסק
ונא' ארי' יהודא לייב נבחר מק"ק הראדנ'
ונא' הק' יהושע העשיל חופ"ק ווילנא
ונא' הק' ארי' לייב החו' בק"ק סלוצק
ונא' שלמה זלמן במ' ישכר בער סגל
ונא' משולם פיבש במוהדר"י
ונא' אברהם הנקרא עברל בלא"א מוהר"ר שלו' זלה"ה מהראדני.
ונא' אורי פיווש בלא"א כמוהר"ר ירוחם ז"ל מפינסק
ונא' יצחק אייזיק בלא"א כמוהר"ר אשר ז"ל מפינסק
ונא' משה שמואל במהר"ר ארי' ליב ז"ל מפינסק
ונא יהודה ליב בא"מ מהר"ר משה זלה"ה ליפשיץ מסלוצק
ונא' אלכסנדר בלא"א כהר"ר יעקב זלה"ה מסלוצק

על דבר הצע"ד ([10]) שבא לפנינו אודו' כמה אנשים שבק"ק ווילנא יצ"ו שהעמידו אותם האלופ' השמאי' ואח"כ הכניסו את ראשם רוזני קציני ק"ק הנ"ל והקילו על כמה אנשים ,מה שהוא נגד התקון. והרוזנים בעצמם קבלו עליהם בשבועה לאשר ולקיים החשבון הנ"ל ואח"כ חזרו ושינו. א"כ נתנו דבריהם לשעורי' ואין דבר סוף. בכן באנו בתוקף גזרתנו החמורה בח"ח חרם יב"ן על רוזני קציני מנהיגי ק"ק ווילנא יצ"ו וביחוד על ה"ה הראש הפ"ח שלא יאסוף הקהל בשביל זה... כח התקון הנ"ל. ולעבר מה שהכניסו ראשיהם להקל אין בהם ממש ואותן האנשים הנ"ל מחוייבי' ליתן ערך שהעריכו אותם ה"ה השמאים הן נתינת העבר מיום הערכת השמאים הן להבא. ובתוקף גזרתינו החמורה בח"ח על האלוף המ' התו' הסופר שלא ירשם בריסטר ([11]) אותן אנשים כפי ההנחה שעשו להם הרוזנים רק לרשום בריסטר דוקא כפי שנגמר הריסטר אחר עריכת השמאי' והעובר ענש יענש בתשלומי הוצאו' והזיקו' וקנסי' עצומים.

כ"ד לכל תוקף ועוז מעשה המדינה היו' יום שני י"ב שבט ת"פ ל' פה ק"ק אמדור בוועד המדינה הנ"ל.

נא' אשר גינצבורג חו' בק"ק פינסק
ונא' ארי' יהודה ליב נבחר מהראדנ'
ונא' הק' יהושע העשיל חו' בק"ק ווילנה
ונא' הק' ארי' ליב החו' בק"ק סלוצק
ונא' שלמה זלמן במוהרר"י בער סגל
ונא' משולם פייבש מפינסק
ונא' אברהם הנקרא עברל מהראדני
ונא' אורי פייבש מפינסק

([10]) הצעת דין
([11]) פנקס חשבונות

ונא' יצחק אייזיק במוהרר אשר מפינסק
ונא' משה שמואל במוהר"א ז"ל מפינסק
ונא' יהודא בא"א הר"ר משה ז"להה ליפשיץ
ונא' אלכסנדר בלא"א כהר"ר יעקב זצ"ל מסלוצק

חוץ מה שהי' פה לפני התוועדו' וניתן תוקף מאתנו יהיה בתקפו יום הנ"ל. נא' אשר גינצבורג ונאום ארי' יהודא ליב נבחר מק"ק הראדני.

הועתק מלה במלה מגוף הכתב בח"י רוזני ר"מ ובח"י המאה"ג הגאוני הנ"ל לראי' חתמתי משה בלא"א מוהר"ר מנחם מן יצ"ו דיינא וספרא דמתא ק"ק ווילנא.

על דבר שהצע"ד בח"י של רוזני קציני ראשי מנהיגי ק"ק ווילנא אודות התיקון הנעשה בשנת תמ"ה בפנקס המדינה יצ"ו שבעת שכבוד הגאון אב"ד ור"מ ורוזני ר"מ דק"ק הנ"ל נוסעים להמדינה יהי' בטלים לכל חלוקת כבוד שנותנים שם לאיזה אדם יהי' מי שיהי' וגם בפנקס הקהל הנ"ל נרשם גם כן תיקון כזאת שאינם רשאים ליתן כלל שום עלוי לשום אדם. וגם התקון בקהלה הנ"ל בנדון הסכום שאין רשאי' הרוזני הנ"ל להכניס ראשם בשום אופן ועניו בעולם. בכן כל העלוים שנתנו האלופי. הרוזני' הנ"ל בטלים ומבוטלין כחרס הנשבר ובח"ח [12] על ה"ה הפ"ח שלא לאסוף עוד הקהל להתיר אותם באשר שאין להם שום היתר בעולם כלל ויקומו על מכונם הראשון בלי שום התמנות עילוי כלל לבד העלוים שנתנו תוקף מהמדינה יצ"ו יקומו בכל תוקף ועוז מעשה המדינה. ופשיטא מה שניתן עליו מהמדינה יצ"ו המה בתקפם ובנכורתם. וגם כל הזבל"ב שהי' בק"ק הנ"ל בנדון סכומו' או שארי נתינות גם כן המה בטלים וכנ"ל לבד מה שניתן כתב מהמדינה או תוקף מהמדינה יקומו כנז' שם. ושום ראש או מנהיג או רב או ראש אסיפה אל יזדקק לסתור כתבים דנא הנ"ל בכל ענין ואופן בעולם ואפי' קהלות ראשיות אין רשאי' לסתור כל הנ"ל ובח"ח על ה"ה השמשי' להתנהג ולציית לפי תוקף כתבים דנא בל יפול ד"א ארצה.

כד"ה לכל תוקף ועוז מעשה המדינה יצ"ו בצרוף כבוד המאה"ג הגאוני' הרבני' נרם היו' יו' ד' י"ד שבט ת"פ לפ"ק פה ק"ק אמדור כוועד המדינה יצ"ו.

ונא' ארי' יהודא ליב נבחר מק"ק הראדנ'
ונא' הק' יהושע העשיל חו' בק"ק ווילנא
ונא' הק' יהושע העשיל חו בק"ק ווילנא
ונא' הק' ארי'ליב החו' בק"ק סלוצק
ונא' שלמה זלמן מהראדנ'
ונא' משולם פיבש מהראדנ'
ונא' אברהם הנקרא עברל מהראדנ'
ונא' אורי פייביש מפינסק
ונא' יצחק אייזיק במוהר"ר אשר מפינסק
ונא' משה שמואל במוהרר"א ז"ל מפינסק
ונא' יהודא ליפשיץ מסלוצק
ונא' אלכסנדר מסלוצק

הועתק מלה במלה מגוף הכתב בח"י רוזני ר"מ ובח"י הגאונים הרבני' נרם, לראי' חתמתי משה בלא"א מוהר"ר מנחם מן יצ"ו דיינא וספרא דק"ק וילנא יצ"ו

([12]) ובחרם חמור... הפרנס חודש

תקנות והחלטות בעניני המדינה:

תתקי. בהתאסף יחד רוזני קציני מנהיגי שולחן הטהור המדינה יצ"ו, בצירוף כבוד המאה"ג הגאונים הרבנים, בוועד קודש המדינה פק"ק אמדור (ת"פ לפ"ק), אזנו ותקנו הכינו גם חקרו תקנות לטובת כלל המדינה יצ"ו לשמור ולעשות ולקיים כל התקנות הנרשמים פה בפנקס המדינה.

תתקיא. ראשית חכמה יראת ד' תוסיף ימים. להחזיק ישיבות בכל קהילות להרביץ תורה בישראל. ראש הקהלה יחזיק לא פחות מחמשה ב"ב ושמונה בחורים וחמשה בהעלפרש. ([13]) וגם אב"ד של ראש הקהילה ישגיח על ישובים, במקום שיש אב"ד, שיחזיקו ישיבה לפי ראות עינו.

תתקיב. כל קהילות מחויבים לבחור חמשה אנשים שישגיחו על מדות ומשקולות ואיסור שעטנז וחילול שבת ושאר דברי איסור. וביד אותן חמשה אנשים בצירוף הרב אב"ד נר"י מקל ורצועה של מרדות להעניש את העובר לפי ראות עיניהם. ואין לשום קהל להכניס ראשם בענין הנ"ל. והקהל בצירוף הרב אב"ד נר"י יברור אותן חמשה אנשים הנ"ל.

תתקיג. בענין הנהגות קבלת רבנות שלא יהי' בו שום צד איסור, יהי' כמבואר בפנקס המדינה. בתקנות הקודמים. ומי שיעבור מהיום על התקנה עונשו ג"כ כמבואר בתקנות הקודמים. וכן אסור לקבל שום רב אב"ד הן מחמת שדוכין או בתנאי חילוף רבנות. ואיזה רב אב"ד שיצא עליו שם שנתקבל באיזה צד איסור הן באיזה קהילה או באיזה ישוב, אזי אם יזמין לאותו רב אב"ד איזה גאון אב"ד מאיזה ראש הקהילה אף שלא מבדה"ג ([14]) שלו מחויב אותו רב לבוא לפני אותו גאון להתנצל עצמו ולנקות עצמו או לבוא לפני גאונים משאר קהילות ראשיות לנקות עצמו, ואם הגאון אב"ד מבדה"ג שלו יאסור לו הרבות שוב לא יזדקקו שאר גאונים רבנים משאר קהילות ראשיות להתירו. ובחרם על המאה"ג הגאונים הרבנים דקהילות ראשיות שלא יקחו ממון מאותו רב אב"ד שיבוא לפניהם לנקות עצמו. ולא יזדקקו רוזני קהילות ראשיות לגרוע התקנה הלז אף כחוט השערה בשום פנים. ופשיטא אם יקובל איזה רב ע"י שררה שהוא איסור גמור. ובכל אופנים הנ"ל הן ע"י עצמו הן ע"י קרוביו ג"כ כנ"ל.

תתקיד. שלא לקבל שום רב אב"ד, כי אם שיהי' אותו רב שנים עשר שנים אחר חתונתו. וגם איסור גמור מהיום לקבל שום רב לאחריו בעוד שהראשון שם.

תתקטו. באיזה קהילה שיגורש הרב אב"ד מקהילה שלו מחמת השררה, אזי חתיכא דאיסורא לאותה קהילה לקבל רב אב"ד אחר במקומו או אפילו מגיד לבה"מ עד תום קבלת רבנות הרב אב"ד הראשון. ואם יעברו איזה קהילה ויקבלו רב אב"ד אחר בתוך משך קבלות רבנות הרב אב"ד הראשון, אזי חתיכא דאיסורא לאותו רב אב"ד אחר לנסוע לאותו קהילה להתנהג שם רבנות עד עת וועד קודש המדינה; ואפילו יהי' להרב אב"ד אחר כתב היתר מיד אב"ד הראשון שנתגרש לא יועיל לו.

([13]) ריש דוכנא
([14]) מבית דין הגדול

תתקיו. באיזה מקום שלא הי' שם אב"ד מעולם, אסורים לקבל להם רב אב"ד עד וועד קודש דלהבא. ואף אם יקבלו אזי חתיכא דאיסורא להרב ההוא ליסע לרבנות שלו, ולא יתנהג שם רבנות בעולם כלל.

תתקיז. איזה היזק שיהי' ח"ו לרב אב"ד או לאיזה מן המנהיגים יקום כפי תקנות הקודמים.

תתקיח. איזה רב שיקובל מהיום לאב"ד מחדש ע"פ פונקטין [15] ויקבל עליו להתנהג הרבנות ע"פ הפונקטין מהם, אזי חתיכא דאיסורא להרב אב"ד לעבור הפונקטין. ואם יהי' פונקט בתוך הפונקטין שלא יועיל לבטל איזה פונקט אף ברצות (בריצוי) הקהל אזי אין הקהל יכולין לבטל שום פונקט.

תתקיט. לקבלת רח"ש [16] לא יהי' שייך יותר משלשה ושלשים אנשים. ולעשות תקנה בכל קהילה, מי שיהי' שייך לאותן ל"ג אנשים ולכל אסיפה.

תתקכ. מי שיבורר עליו שמסר ממון של ישראל ב"ג, [17] ופשיטא אם הנמסר הוא רב אב"ד ומורה צדק, אזי אם יתברר ע"פ שני עדים שהוא מסור, אף שאותן עדים לא יעידו על מעשה א' (אחד) ועל מה שהעיד זה לא העיד זה, ופשיטא אם שניהם מעידין על מעשה א', מיקרי מסור, ואז נאמן עליו אח"כ אף עד א' שמסר ממון של ישראל ב"ג. ויוגבה מן המסור היזק הנמסר אף לאחר זמן מרובה ואף לאחר מותו, כאלו הי' ביד הנמסר שט"ח עצ"ה [18] על ההיזק שלו, ומיום המסירה יעשה (יעלה) רווחים בתורת הפקר ב"ד, ויוגבה אף מנחלאות המסור ואף מנדן בנו ובתו שנתן המסור. וכשיתרה הנמסר להמקבל נדוניא שיסלק לו ההיזק, נכנס המקבל נדוניא תחת המוסר (המסור) לתשלומין (לתשלום) ההיזק שלו קרן ורוחים. ורשות ביד הנמסר לקרב משפטו עם המוסר לאיזה ראש הקהילה שירצה הנמסר. ופשיטא לאסור השדוכין להמוסר, והעברה להמוסר מכל התמנות שלו. ובחרם הג' יב"ן [19] על הב"ד שמחויב להזדקק לקבל עדות בענין מסור ונמסר, והעדים מחויבים להעיד מה שידוע להם בחרם הג' יב"ן, ובחרם שלא יגולה הדבר לא מהב"ד ולא מהעדים. והנמסר נאמן בשבועה כמה הי' לו היזק.

תתקכא. לכל וועד קודש המדינה יהי' מכל ראש הקהילה רק שני ר"מ, [20] והמה יהיו גם טוענים מקהילה שלהם.

תתקכב. באותה שנה שיהי' וועד קודש המדינה לא ימנו הבוררים שעל התמנות בח"ה פסח רק ר"מ אחד, ור"מ שני לוועד המדינה יבחרו ז"ך אנשים, כפי התיקון בכל קהילה לכל דבר גדול. ובענין פסולי ר"מ יקום כפי תקנות הקודמים.

תתקכג. חתיכא דאיסורא ליקח דמי חתימה אפילו מחכירות, ולא משום דבר בעולם, בחרם ובקנסי. ופשיטא אם יתברר על איזה אדם שלקח שוחד, אחת דתו להעבירו אף עולמית ובקנסים גדולים. ואף א' מבני הקהילה יכול לעכב שיקום דוקא כנ"ל.

---

(15) הגבלות או תנאים כנראה.
(16) רב, חזן, שמש.
(17) ביד גוי.
(18) על צד הדין
(19) יהושע בן נון
(20) ראשי מדינה

תתקכד. כל עלוים (העלוים) שניתן מעבר עד הנה בענין הנהגה כולם בטלים לגמרי, ולהבא חתיכא דאיסורא ליתן שום עלוי, ואף אם יתנו אין לו תוקף כלל. ואודות התיקון הקדום שהבורר אינו רשאי למנות עצמו במינוי שלא הי' לו מקדם, באנו להחזיק התקון ההוא. ועלוי בדיינות בכת אחת דוקא ולא בשתי כתות, חוץ מי שהי' רב רשאי ליתן לו עלוי להיות דיין אף בשתי כתות הדיינים. ורשאי למנות לעצמו כשיהי' בורר אף במינוי שלא הי' לו מקודם, דהיינו כשיהי' דיין רשאי למנות עצמו לטובי קהל, ודוקא מי שיש לו כתב מאסיפה דהאידנא.

תתקכה. חתיכא דאיסורא להקהל להכניס ראשם בעסקי דיני ממנות, ובחרם על כל פרנס החודש ומכ"ש על הדיינים ועל השמשים שלא לציית הקהל בזה הדבר. ואיזה פה"ח שיעבור ויכניס עצמו בד"מ אזי מידו יבוקש כל גרם הוצאת והיזקות של התובע או הנתבע, וכאילו הי' בידו שט"ח על מי שיכניס עצמו לד"מ. רק יקום כפי פסק הדיינים. וגם חד"א להקהל להכניס עצמם בענין הערכות הסכום בשום ענין בעולם.

תתקכו. אחר שלשה התראות שיתרה בעהש"ט [21] להחתום בשט"ח שיסלק לא ולא ישגיח לסלקו, או לא ישגיח לעמוד למשפט אחר שלשה התראות אזי הרשות לבעהש"ט לכתוב עליו פתקא דשמתא על פתח בה"כ [22] שני מע"ל, ואחר שני מע"ל להחרימו בבה"כ. ובחרם על השמשים שמחויבים לציית לבעהש"ט בלי שום שאלת ראש ודיין ולהחרים. ובחרם על הפה"ח שלא למחות לעשות כפיה כנ"ל, ואחר הכפי' שלא לצרף אותו לקהל ועדה, ולא להניח פתקא שלו לתוך הקלפי של בוררות בח"ה פסח. ובחרם על הבוררים שלא למנותו לשום מנוי, ולא יהי' בשום שרות הקהל ושענקר [23] עד שיסלק כפי השט"ח או עד שיציית דין כנ"ל.

תתקכז. התיכא דאסורא להקהל ליתן גלייט [24] לשום אדם, כי אם על חצי שנה בלא רוחים [25] כשיעמיד ערב מספיק; ועם רוחים רשאים ליתן גלייט אף על שנה שלימה כשיעמיד ערב מספיק. ועכ"פ שלא ליתן גלייט לאדם א' שני פעמים, כי אם פעם אחד כנ"ל.

תתקכח. בורח יתנהגו כפי תקנות הקודמים.

תתקכט. חתיכא דאסורא לשום אדם יהי' מי שיהי' אף מאותה קהילה עצמה להיות מוכסן או סרפסטוט (ספורטוט) (סיפסטוניוט) או לייפר, [26] כי אם שיהי' בהסכמת קהל ועדה של אותה קהילה ע"פ רוב דיעות נעלמים [27] דוקא. והמוכסן מחויב להושיב הקהל לעשות גמר, וכשיהי' ע"פ רוב דעות לאיסור אזי חתיכא דאיסורא לאותו האיש להחזיק ערל מוכסן בביתו, שלא יהי' אזפראווי [28] אצלו. ואיש זר פשיטא שאסור לו להיות שום שרות במכס כי אם בהרשאה כנ"ל. ואם

---

(21) בעל השטר
(22) בית הכנסת שני מעת לעת
(23) מוכר יין
(24) תעודת מסע
(25) רצוף.
(26) קבלן ?
(27) הצבעה חשאית ?
(28) דין ודברים, או משפט בערכאות

יעבור ויהי׳ באלמות אזי להדפו ולרדפו ברדיפות מלא עד כלה גרש יגרש, ופשיטא לצאת נגדו בחרמות ושמתות ונידויים ולאסור השדוכין עליו. חוץ מי שיש לו כתב מרוזני המדינה בענין המכסים יקום כפי הכתב מהמדינה יצו׳. וכן נתינות ([29]) טשאפאוו ושעלנגאווי לא יהי׳ שום אדם כותב או לייפר כי אם בהרשאת הקהל. ומי שיעבור ויהי׳ שלא בהרשאת הקהל אזי לצאת כנגדו בכל חר׳ (מות) ושמתות ונדוים להדפו ולרדפו ברדיפות מלא עד כלה גרש יגרש.

תתקל. שני ראשי הקהל אינם רשאים להחזיק שום נתינה באותה קהילה. ואף מנהיגי הקהילה שאינם ראשים לא יחזיקו נתינה (אחת), כי אם שני מנהיגים ולא יותר.

תתקלא. חתיכא דאסורא לשום אדם לקנות שט״ח או כתב חוב הן על כלל המדינה או על איזה קהילה. ומי שקנה כבר איזה שט״ח או כתב חוב על הקהל או על המדינה, אינם מחויבים לשלם רק המעות שנתן בעד אותו שט״ח או כתב חוב, ורוחים ממעות שלו מה שנתן רק עשרה זהו׳ למאה לשנה, אף שקנה מפס״ד שלו. וכן הקונה שט״ח או כתב חוב על קהילות מישובים (דישובים) דינו כנ״ל. וכן המקבל בחובו שט״ח או כתב חוב הן על המדינה הן על איזה קהילה, ואף על איזה קהילה מישובים (דישובים) דינו ג״כ כנ״ל.

תתקלב. יחיד שיש לו משפט עם הקהל הבריה ליחיד או לדון עמהם לפני ב״ד כשר או בזבל״א בצירוף השליש הרב עפד״ת. ([30]) ואם לא ישגיחו הקהל לצ״ד (לציית דין) יבחור לעצמו היחיד איזה קהילה מקהילות ראשיות לדון לפניהם, וביד אותה ראש הקהילה שיבחור לעצמו היחיד להזמין את הקהל שיעמדו למשפט לפניהם עם אותו יחיד. ואם הקהל יעמדו חוצה אזי ביד אותה ראש הקהילה לשפוט אף שלא בפניהם, וכאשר יצא מפיהם כן יקום לכל תוקף כאלו נפסק מהמדינה יצו׳. ובחרם הג׳ על השמשים שמחויבים להתרות להקהל מן היחיד וליתן כתוב וחתום, אם לא יעמדו למשפט תוך שמונה ימים מהתראה בלי שום דחי׳.

תתקלג. אין שום פה״ח רשאי ליקח לידו מעות הקהל או שטרו׳ (שט״ח) או משכנות ויהי׳ מה שיהי׳ של הקהל. רק יהי׳ הכל ביד הנאמן.

תתקלד. על כל צרה שלא תבוא בר מנן אין הקהל רשאים לשלוח להחברא קדישא ג״ח להלין את המ׳ (בר מינן) עד שיתנו היורשים סך מעות להקהל או שט״ח או כתבים או שאר דברים, אם לא שהי׳ פורק עול ע״י שררות, אז הרשות ביד הקהל למגדר מילתא. וזולת זה חתיכא דאסורא להקהל לעשות כנ״ל. גם החברה לא יצייתו להקהל בזה.

תתקלה. אין להטיל פתקאות לתוך הקלפי של בוררים שעל התמנות בח״ה פסח יותר מחמשים כלל וכלל. והאלופים בעלי תקנות עם הרב הגאון נר״י יעשו תקנות, מי שייך להקלפי; והתקנות דהאי שתא שיעשו בקהילה יהיה להם תוקף עד וועד קודש המדינה דלהבא. (ועכ״פ מי שהיה ראש־שלשה שנים אף לא רצופים או שהיה ראש שנה אחת והיה דיין בקהלתו ששה שנים אף שלא רצופים יהי׳ בקלפי דבוררים בח״ה פסח ובתוך אסיפת רח״ש בענין החמשים הנ״ל).

([29]) מסי מסחר במשקאות.
([30]) על פי דין תורה.

תתקלו. אם יתברר (יבורר) ע"פ עדים כשרים שאיזה אנשים נתקשרו יחד בשבועה או בת"כ. ([31]) אזי אותן אנשים המקושרים לא ישבו זה על זה בשום עסק, הן בשמאות והן בדין והן בשום דבר בעולם לא ישבו זה על זה.

(גם יצא מאתנו שקרובי ראשון בראשון אחד רשאי' להיות בקהל אך שיהי' אחד ראשון בראשון בתוך ה"ה מנהיגי' ולא שני ראשון בראשון ואף ראשון בראשון א' אינם רשאי' להיו' בכתר א'. נעשה כנ"ל יו' הנ"ל. ([32]))

תתקלז. עלה במוסכם שולחן הטהור המדינה יצו' בצירוף כבוד המאה"ג הגאונים הרבנים, לקרוא מועד וועד קודש המדינה דלהבא לאחר חמשה שנים מהיום בגליל ק"ק פינסק ולא קודם, אם לא בהסכמת קהילות ראשיות. וזולת הסכמת קהילות ראשיות לא יהי' תוקף כלל לשום מעשה המדינה תוך זמן המוגבל הנ"ל. ובאופן שבתוך הקהילו' יהי' ע"פ רוב דעות מהקהל ולא ע"פ ר"מ מבוררים מקהילות.

תתקלח. כל התקנות הקודמים שאינם סותרים לתקנות אלו כולם בתוקפם ובגבורתם.

תתקלט. ע"ד תקנות הקהילה דק"ק הוראדני יצ"ו, וכבר נשלם זמן התקנות שנתייסדו תחילה לזמן, ועבר הזמן. בכן יצא מאתנו לכל תוקף ועוז מעשי המדינה, שאותן תקנות כולם בתוקפם ובגבורתם לבל יפול דבר א' ארצה, ויתנהגו כפי אותן תקנות עד שיהי' להם רב גאון אב"ד בקהילתם.

כל כ"ט תקנות האלה עלה ונגמר בהסכמת רוזנים וקצינים שולחן הטהור המדינה יצו', בצירוף כבוד המאה"ג הגאונים הרבנים, לכל תוקף ועוז מעשה המדינה. בעצם היום יום ד' י"ד שבט תפ"ל בוועד קודש פק"ק אמדור יצו'. —

נא' ארי' יהודא ליב נבחר מק"ק הוראדנ'.

ונא' אשר גינזבורג חונה בק"ק פינסק.

ונא' יהושע העשיל חו' בק"ק ווילנא.

ונא' ארי' ליב החו' בק"ק סלוצק.

ונא' שלמה זלמן במו"ה בער סגל ז"ל מהוראדנ'.

ונא' משולם פייבש במוהר"ר יעקב מהוראדנ'.

ונא' אברהם הנקרא עברל בלא"א מוהר"ר שלום ז"ל.

ונא' אורי פייבש בלא"א כמוהר"ר ירוחם זצ"ל.

ונא' יצחק אייזיק בלא"א הרב מו"ה אשר ז"ל.

ונא' משה שאול בלא"א כמוהר"ר ארי' ליב מפינסק.

ונא' מנחם מנ' (מענדיל) בהר"י זצ"ל ה"ה מווילנא.

ונא' נפתלי הערץ הלוי עפשטיין מווילנ'.

ונא' אלכסנדר בלא"א כהר"ר יעקב זצלה"ה מסלוצק.

(ונא' אליעזר במוהר"ר יהודא לייב זצללח"ה מוילנא.

ונא' יהודא בא"א מהר"ר משה זלה"ה ליפשיץ מסלוצק ([33])

תתקמ. עלה ונגמר בהסכמת שולחן הטהור המדינה יצו' שיומשך עוד וועד קודש המדינה זו פק"ק אמדור עד חצי שבט הבע"ל תפ"ל ולא יותר. ומחמת אחריות מהשר צבא יר"ה עבור התוועדות המדינה, עלה ונגמר שכל ראש הקהילה ישתדל בערבות להגאון אב"ד נר"י שלהם שלא יגיע לו שום היזק וגרם היזק וגרם

([31]) בתקיעת כף.

([32]) לפי היילפרין חורב תרצ"ה.

([33]) לפי היילפרין. חורב תרצ"ה.

היזק. וכל קהילה וקהילה מחויבים לפצות הגאון אב"ד שלהם, וכל הכנסת הקהילה יהי' משועבד על אופן הפצוי, וכל דת"ן ([34]) ע"ס ההיזק להגאון אב"ד נר"י, וכאלו הי' ביד הגאון אב"ד שט"ח בח"י הקהילה שלו על הסך ההיזק. וכלל המדינה מחויב לפצות אותה קהילה מההיזק ההוא, וכן אחריות הנ"ל חל ג"כ על אותה קהלה לפצות את הר"מ מהיזק ההוא. — כל הנ"ל עלה ונגמר באסיפת וועד קודש המדינה לכל תוקף מעשה המדינה, היו' יו' ה' כ"ג טבת תפ"ל בהתוועדות המדינה פק"ק אמדור. ופשיטא שכלל המדינה באחריות להגאונים הרבנים יצו' ולכל ראשי המדינות, ופשיטא להפרנס הוועד מכל ריעותא שבעולם אף לזמן מרובה אחר המדינה בכל אופן יהי' מה שיהי', והקהילה באחריות להגאון ור"מ שלהם, והמדינה באחריות להקהל מחמת אחריות הנזכר לעיל. חתמנו בפקודת הרוזנים וקציים המדינה יצו' יו' הנ"ל.

נא' יהושע העשיל סג"ל דיינא וספרא דק"ק הוראדנא והמדינה יצו'.

ונ' משה בא"מ הרב מוהרר"א זעליג זצלה"ה דיינא וספרא ק"ק פינסק יצו'.

ונא' שלמה זלמן במ"י סג"ל.

ונא' משולם פייבש במו"ה אברהם ז"ל.

ונא' אברהם הנקרא עברל בלא"א מוהר"ר שלו' זלה"ה.

ונא' אורי פייבש בלא"א מהר"ר ירוחם ז"ל מפינסק.

ונא' משה שמואל בא"א כמהר"ר ארי' ליב ז"ל מפינסק.

ונא' מנחם מענדיל בהר"י זלה"ה.

ונא' אליעזר במוהר"ר יהודא ליב זצלה"ה.

ונא' נפתלי הירץ בהרב הג' מוהר"ר ארי יהודא ליב הלוי עפשטיין.

ונא' יהודא ליפשיץ.

ונא' אלכסנדר מסלוצק.

תתקמא. למז"ט הערכת סכום ([35]) בוועד קודש דהאידנא ת"פ ל' פק"ק אמדור עד וועד דלהבא אי"ה. — ק"ק בריסק שמונה זהו' וחצי מזומנים, עוד זהב וחצי לנכות על חוב. ק"ק הוראדנא שלשה זהו' וחצי מזומנים, עוד חמשה עשר גפו' לנכות על חוב. ק"ק פינסק שני זהו' חמשה ג' מזומנים, עוד עשרה ג' פ' לנכות על חוב. ק"ק ווילנא זהב מזומנים, עוד זהב לנכות על חוב. ק"ק סלוצק שלשה זהו' וחצי מזומנים, עוד חמשה עשר ג' פ' לנכות על חוב. מדינת רוסיא ארבעה זהו' פו' וחצי זהב פו', מדינת זאמוט שלשה זהו' עשרים ג' פ'. ק"ק מינסק זהב עשרה ג' פ'. גליל ק"ק מינסק שני זהובי' וחצי. ק"ק סלאנימא זהב. ק"ק נאווהרדק עשרה ג' פ'. גליל ק"ק נאווהרדק חמשה ועשרים ג' פ'. גליל ק"ק סמרגאן זהב. ק"ק פאלאצק ודיסנא זהב חמשה ג' פ'. ק"ק זיטל שמונה עשר ג' פ'. ק"ק דווארעץ ארבעה ג' פ'. סביבות דווארעץ שנים עשר ג' פ'. ר' יעקב ראהטנר חמשים זהובי' לשנה. ק"ק בעליצא ששה ג"ל. ק"ק אולאוו שני ג' פ'. ק"ק נעשוויז זהב. ק"ק מיר עם איסקלד חמשה ועשרים ג' פ'. ק"ק מוציד עשרה ג' פ'. ק"ק סטאלוויטש חמשה ג' פ'. ק"ק מוש ששה ג'. יושבי קראשין ומיקאשי שני ג' פ'. סנאב שני ג' פ'. פאלאנקי חמשה ג' פ'. ר' וואלף מדרעוונאהי הלואה אלף זהו" מחוב אביו. כל הנ"ל ושבדף הקודם עלה ונגמר למז"ט ז"ך טבת תפ"ל בהתוועדות המדינה פק"ק אמדור יצו'.

([36]) ...מדינת רוסיה חמשה זהו'... ק"ק מיר זהב חמשה ג"פ... ר' אלי מאיסקלד שלשה ג"פ.

([34]) דין תוקף נאמנות.

([35]) המס הניתן לקופת ועד המדינה לצורך הוצאותיו המיוחדות.

([36]) כל היתר לפי היילפרין, חורב תרצ"ה.

נא׳ אברהם הנקרא עברל בלא״א מוהר״ר שלום זלה״ה מהורדני.
ונא׳ יצחק אייזיק במוהר״ר אשר זצ״ל מפינסק.
ונא׳ מנחם מן בהר״רג ז״ל מוילנא.

טריפע מגלגולת שנתייסד בק״ק אמדור ת״פ לפ״ק ע״פ ה״ה רוזני קציני ר״מ דקהלו׳ הראשיו׳ נרם.

ק״ק בריסק והסביבו׳ חמשה אלפים מאה וחמשה ושלשים זהו׳. הוראדנ׳ והגליל ארבעה אלפים וחמשה מאות זהו׳. פינסק והגליל שלשת אלפים ושבעה מאות ושלשים זהו׳. ווילנא אלף ומאה זהו׳. סלוצק שלשת אלפים וארבעה מאו׳ וארבעים זהו׳, עם קאפוליא חמשה מאות זהו׳. מדינ׳ רוסיא תשעה אלפים זהו׳. קיידאן והגליל ארבעה אלפים ושלשה מאות זהו׳. וויזון והגליל אלף וששה מאות ושמונים זהו׳. בירז והגליל אלף ושמונה מאות זהו׳. דרוייע שבעה מאות וששים זהו׳. סמארגאן והגליל אלף ושבעה מאות זהו׳. מינסק אלף ושלשה מאות. גליל מינסק ארבעה אלפים ושני מאות וחמשים. נאווהרדאק ארבעה מאות. סלאנימא אלף ושמונה מאות. ראזינאי אלף ומאה זהו׳. אמסטיבאווי אלף ומאה זהו׳. לובטשץ שמונה מאות זהו׳. טורעץ שני מאות וחמשה וארבעים. ק״ק איווייע חמשה מאות ושלשים זהו׳. ק״ק נעשוויז אלף זהו׳. סטאלאוויטש מאה ועשרים זהו׳. לאחאווי... קלעצק ששה מאות וחמשה ושלשים זהו׳. לעכאוויץ ששה מאות וחמשה וארבעים זהו׳. פאלאנקי מאה וחמשה ועשרים זהו׳. פאלאנקי קטן חמשה ועשרים. זיטל שמנה מאות זהו׳. האראדישץ ארבעה מאות וחמשים. סביבות דווארעץ מאה וחמשים זהו׳. דווארעץ שני מאו׳ ועשרים זהו׳. יושבי קראשין מאה ושלשים. סינאווי... ארלאווי חמשים זהו׳. ק״ק מוציד שלשה מאות. בעליצא ששה מאות. פאלאצק ודיסנא אלף ושמונה מאות זהו׳. ראהטני ששים זהו׳. עדת הקראים חמשה מאות.

הועתק מהעתק הנ״ל יהודא ספרא ודיינא דמתא ק״ק ווילנא.

„אידן אין שוהל אריין"
מכריז מגדל השמש הזקן בערב שבת אחר חצות.
לאחר קריאה זו היו ננעלים חנויות העיירה.

רבני אמדור

רבני אמדור

הגאונים:

ר׳ דוד ז״ק.	אב״ד
ר׳ שמואל גליל רב.	אב״ד
ר׳ טוביה יפה.	אב״ד
ר׳ משה הורוביץ.	מו״ץ
ר׳ ישראל איסר.	אב״ד
ר׳ יעקב ב״ר שמעון.	מו״ץ
ר׳ משה ב״ר בצלאל.	מו״ץ
ר׳ ישכר בער ב״ר ליפמן.	מו״ץ
ר׳ משה יהושע ב״ר שמעון.	מו״ץ
ר׳ אברהם עזרא הכהן.	אב״ד
ר׳ ברוך בן ציון מישקובסקי.	אב״ד
ר׳ ראובן כ״ץ.	אב״ד
ר׳ ישראל לבנדרשטיין	אב״ד

הגאון ר' דוד ז"ק

בן הרב הגאון ר' ישראל ז"ק אב"ד זבלודובי ובירז', בן הגאון ר' שלום ז"ק, בן הצדיק והקדוש ר' ישראל מרוז'ינוי (מהרוגי קדוש השם בעלילת הדם המפורסמת (ת"ך — 1659) הידועים בשם קדושי רוז'ינוי) ש־צאצאיו קבלו את השם ז"ק (זרע קודש) על שמו. (עיין ליטא — 1).

מצד אמו היה ר' דוד נכד להגאון ר' יוסף יוסקי אב"ד מינסק (1) המתיחס למהר"ל מפראג.

ר' דוד כהן ברבנות אמדור בשנים ת"ע—ת"צ (בערך). אין לנו כל ידיעות מוסמכות אם היה הרב הראשון בעיר זו, או שהיו לו קודמים בתפקיד זה, שלא נודעו לנו בשמם. רושמי רשומות כבר בדור הקודם נקבו בשמו של הר"ר דוד כאב"ד הראשון הידוע להם (2).

מחבר ספר דעת קדושים מציין שהר"ר דוד חתם ראשונה על התקנות שנעשו בועד אמדור ביום ו' שבט ת"פ בשם ...דוד הוא הקטן במוא"א הרב הג' מ' ישראל נר"ו חופ"ק אמדור... חתימה זו המצוטטת מפנקס ראזינאי (רוז'ינוי), אינה מצויה כלל בהעתקי פנקס המדינה שיש בידנו. גורלה כנראה כגורל תקנות אחרות שאבדו במשך הזמן.

מקור נוסף שמציין בעל ד"ק הוא הסכמתו על ספר „וזאת התורה" בשנת תע"ד. תאריך זה הוא הראשון המזכיר את שמו, אלא שספר בשם זה אינו מצוי כלל. יתכן שחלה טעות בשמו של ספר זה, מאחר שמקור הידיעה מוסמך ביותר (ראה את ההסכמה הגאון ר' ברוך עין מאמדור, לפי ספורו של ר' אייזיק בכרך הנ"ל). לפי אותה ידיעה חתם בהסכמתו „אב"ד אמדור והערים הסמוכות לה".

חתימה זו חשובה מאוד לבדיקת מעמדה של העיר וערכה ביחס לשכנותיה. יתכן שיש בדברים אלו רמז אפייני למאבק סמוי או גלוי שהתחולל בין מנהיגי הוראדנא ואמדור ביחס למעמד העצמאי והבכיר של אמדור באותם ימים. מאבק שהתפרץ ומצא לו אפיקי בטוי בכמה מאורעות אחרים אותם הזכרנו לעיל. יתכן איפה שצביונה הלמדני, גילה וגדלות רבניה של אמדור דחפו את מנהיגי העיר לשאיפתם להחלץ מהכפיפות לעיר המחוז, ול־הוות מחוז בעל מעמד בפ"ע.

הנחה זו מקבלת בסיס רחב יותר לאור העובדה שהרב שכהן לאחר ר' דוד הלא הוא הגאון ר' שמואל, שמש גם הוא כרב הגליל וכך היה גם שמו (עיין להלן).

לא בכדי זכתה איפה אמדור בכתר תורה כה מכובד, המאפיין כ"כ את מעמדה וצביונה, שהוו ללא ספק גורם משיכה לגדולי תורה מפורסמים להתיישב בה, ולמצוא בה אוירה נוחה של מקום תורה תחת צל קורתם של רבני אמדור והגליל.

בידינו מצויה רק הסכמתו של ר' דוד על ספר „דברי הברית" פי' על התורה שנדפס רק ע"ס בראשית עד פ' משפטים (זולקווא תפ"ט). לאחר הסכמתו מיום ט"ו באלול תפ"ח מוסיף אביו הגדול הגאון ר' ישראל אב"ד זבלודובי ...דברי בני הרב הגדול נר"ו אין צריכין חזוק.."

לדאבוננו לא נודעו כל פרטים נוספים אודותיו, אחריו מופיע ברבנות אמדור הגאון ר' שמואל אב"ד אמדור וגליל הוראדנא

---

(1) מח"ס „יסוד יוסף" ו„נעימה קדושה"

(2) „לקורות הקהילה" רשימה מאת יביא"ך הצפירה תרמ"ח גל' 19—13

הגאון ר' שמואל רב הגליל (גליל־רב)

...זכרתי ימים מקדם בימי עלומי שמעתי מהרבנים והחכמים והזקנים שהיו מפליגים בשבח הגאון מו"ה שמואל זצ"ל אב"ד אמדור וגליל הוראדנא, וכי הוא היה נעלה ונשא על כל רבני הגלילות שהיו בדורו ברוב חריפותו והדר גאונו וגם מאדמו"ר הגאון האמיתי מוהר"ח מוואלוזין זלה"ה שמעתי שהיה מספר בשבחו עד להפליא... תעודה זו אשר עליה חתום הגאון ר' דוד טבלי ממינסק נוסכת אור על אחד מגדולי רבני העיר שזכה למקום כבוד ולתואר נעלה, בעידן בו היה ערך רב ומשקל לכבוד התורה והרבנות, בדור הדעה של הגר"א. עדות ברורה למעמד זה מוצאים אנו בדבריו של הגאון ר' שמואל אביגדור מקרלין, בעל "תנא תוספאה" ...זכור אני בפומי דיו־דעים כי מהולל היה אצל הגאון החסיד רשכבה"ג כקש"ת מוהר"א זצוקלה"ה מוילנא...

הד להיכרותו של הגאון ר' שמואל עם הגר"א נמצא גם בספורו של נכדו הר"ר אברהם ממינסק, המספר בין היתר שאחת מתשובותיו של הגר"ש הובאה בפני הגאון. בהערכתו לאישיותו התבטא הגר"א ואמר: מתוך כתביו ניכר שמפולפל גדול הוא ופלפולא חרי־פתא. תשובה זו הנדפסת בספרו "תשובת שמואל" (וילנא תרי"ט) בסי' ז' אינה בשלמו־תה, ולפי עדות הגאון ר' דוד טבלי ראה אותה אצל רבו הנ"ל, שהכילה יותר דפים מהנוסח המקוטע שהיה בידי המדפיס. להלן נעמוד על פרטי תשובה זו במפורט.

מפליאה העובדה שאף אחד מהגאונים הנ"ל המסכימים על הספר והמספרים על ה־יכרות המחבר עם הגר"א, לא מציינים את ה־עובדה הברורה שהגאון ר' שמואל היה גם מחותנו של הגר"א, אחר שבנו ר' יחזקאל נשא את בת הגר"א. עובדה זו מספר הר"ר משה אב"ד קמניץ בהקדמתו לספרו של ר' אלכסנדר זיסקינד מהוראדנא "קרני אור" (וילנא תרמ"ג) שהוא עצמו נינו של הגר"ש (3).

הג"ר שמואל נולד בשנת תע"ז (בערך) לאביו הגאון מו"ה יוסף בן הגאון ר' שמואל אב"ד ור"מ בק"ק פיורדא ומח"ס "בית שמואל" על אהע"ז. לראשונה נמצא שמו בשנת תקט"ו כאב"ד אמדור במו"מ של הלכה עם הגאונים הגדולים כר' אריה ליב שפירא מק"ק וילנא והגאון ר' שלום אב"ד טיקטין, שניהם גדולי תורה מפורסמים. בתשובותיהם באו להתיר עגונה מק"ק לידא שנתעוררו ספקות באופן כנוי שמה בגט. לאחר שהשיג עליהם ר' שמואל השיב לו הגאון ר' שלום אב"ד טיקטין שבגלל הספק שנתעורר, מעכב הוא את הוראתו ודעתו לכתוב עוד לגדולי המורים בשאלה זו.

מאלפת העובדה שבהיות הגר"ש אב"ד אמדור זכה בתואר הרבנות לגליל הוראדנא כולו, שלא כמקובל בהיות כל ערי הגליל כפופות לעיר המחוז. אין ספק שגדולתו וגא־ונותו הרימוהו למעמד נכבד זה, והם שהביאו להכרת הצבור ולתואר שבו נתכנה "ר' שמואל גליל רב".

על אישיותו כותב נכדו, הממעט בדרך כלל בשבחיו בכדי שלא לבוא לידי הגזמה: ...כי על רב עוזו בתורה ה' יראת ה' שם לו נזר והיא היתה אוצרו, והיה חסיד גדול וכל הלוכו בקודש לא הביט חוץ לד' אמותיו...

לאחר שנתפנה כסא הרבנות במינסק, אחר צאתו של הגאון ר' רפאל הכהן — שהיה מחותנו של הגר"ש — להמבורג, נקרא ר' שמואל מאמדור לישב על כס הרבנות בגליל העליון דמינסק.

---

(3) יתכן שמפני כבודו של הגר"א, לאחר שנשואין אלו לא נתקיימו. אמנם בפקודתו, לא צוין פרט זה.

העובדה עצמה שהיתה בת נוספת להגר"א נזכרת כבר במקומות שונים. ראה „הגאון החסיד מוילנא (ירושלים תשכ"ה) עמ' רע"ט הערה 18.

ספרו השני המכיל חדושי מסכתות הופיע בוילנא תרכ"ז ע"י נין המחבר ר' רפאל בשם „מר שמואל".

תולדות משפחתו של הגר"ש אינם ברורים די הצורך, וחסרים פרטים רבים ע"כ. הגר"ש היה גיסו של הג"ר בער אב"ד נשביז המכונה ר' בער ר' חצקלס.

בנו הגאון ר' יחזקאל היה גאון גדול וצדיק, שאגדות רבות הלכו סביב אישיותו. בזווג ראשון היה כנראה חתן הגר"א (כפי שצויין לעיל), אשר לזווגו השני נאמר שהיה חתן הגאון ר' שמחה פריד ראב"ד הוראדנא. בנו של ר' יחזקאל הוא הג"ר אברהם דובער אב"ד קמניץ דליטא, הנזכר בספר „חוט המשולש".(4)

בן הגר"ש היה גם הר"ר אפרים פישל מעתיק ומסדר ספר „תשובת שמואל", והר"ר אריה ליב חתן הגאון ר' רפאל הכהן אב"ד מינסק ואה"ו (אלטונה, המבורג וונדבסק) שבנו ובכדו הוציאו לאור את ספרי הגר"ש.

בתו נשאה להנכבד הר"ר אליהו הלוי סלוצקי ממיר בן הגאון ר' בצלאל אב"ד סלוצק (ביחס לכך קיימת גירסה שניה, כפי הנראה מוטעית, בספר „תולדות אנשי שם" להרד"ט אפרתי, וטעון ברור).

ר' שמואל נפטר ביום טו"ב אייר תקל"ז ומנו"כ בראקוב.

הספד עליו וכמה חד"ת ממנו בספר „תפ־ארת למשה" (ברלין תקל"ו) להגאון ר' משה בהג"ר אברהם מגזע צבי אב"ד הוראדנא.

תשובה ז' בספר „תשובת שמואל"

תשובתו של הגר"ש בענין „נשואי קטן" על שאלה המופיעה בהרבה מספרי המשיבים, הנה בעלת אופי מיוחד, נגד דעתם של רוב מורי ההוראה בנושא. בשל הענין ההיסטורי שיש בה נרחיב עליה את הדבור ברשימה זו.

תשובה זו עוסקת בהדי מאורע שארע בשנת תקכ"ה. מאורע זה קשור בדיוני הסיים הפולני באותה שנה, בימי מלכותו של סטאני־סלאב פוניאטובסקי המלך האחרון של מדינת פולין ליטא. יחסו של מלך זה ליהודים היה מבחינות מסויימות טוב יותר מאשר בימי קודמיו. בזמנו הוקל במעט לחץ העירוניים הנוצרים עליהם בעיקר מבחינה כלכלית. נת־אפשר ליהודים להגדיל מסחרם ולהתישב ב־ערים שהיו קודם לכן מוגבלים עבורם. אלא שעם הקלות אלו ובדאגתו של המלך להמונים, נצטמצמה עצמאות הקהילות ובוטל לאחר מכן המוסד המפורסם של „ועד המדינה". מעמד האצולה שזכויותיו נשארו גדולות והשפעתו עצומה על הנהגת המדינה, לחץ על המלך להעלות את מס הגולגולת המוטל על היהודים. לשם כך השיגה האצולה את אשור הסיים לגביית המס באופן ישיר מהיהודים, שלא באמצעות ועד המדינה. עם זאת אושרה גם ההחלטה לבטל את „ועד מדינת ליטא" שעצ־מאותו היתה לצנינים בעיניהם. ועד זה היה

() אודות ר' יחזקאל ויחס הגר"א אליו שמענו ספור נפלא מפי הרה"צ ר' אריה לוין שליט"א, לאחר גירושיו מבתו של הגר"א ובפקודתו, (אחר שלא היה להם בנים) אמר פעם הגר"א לתלמידו הגאון מהר"ח מוולוז'ין, שלפי השערתו נמצא ר' יחזקאל בכפר מסוים, מהר"ח שברר את הענין ונודע לו שאמנם כן הדבר, שב אל הגר"א ואשר את הדברים. בענותנותו בקש הגר"א להסביר שלא מתוך רוה"ק ידע את הענין אלא ע"י מעשה שהיה. בצאת הגאון לגלותו הגיע לכפר מסוים, ואחר שגשמים עזים שטפוהו היה חושש לתפיליו אותם היה עונד כל העת.

משהגיע לאותו כפר יצאה אשה אלמנה הכניסתו לביתה, והגר"א שהלך ביחד עם זוגתו באותה עת, החיה את נפשו בצל קורתה, ובצאתם שאל אותה מה מבוקשה ויברך אותה ז'. האלמנה שלא הכירה את הגר"א, שחה בתמימות שיש לה בת בוגרת והיתה רוצה בחתן ת"ח. הגר"א נענה לה וברכה שיזמין לה ה' ת"ח אמיתי. וסיים הגר"א, שבתוך דבריו הבין שר' יחזקאל עתיד להגיע לשם. (ספור זה ושייכותו לר' יחזקאל טעונים ברור, אם נצא מההנחה שהיה בזוג שני חתן הגאון ר' שמחה מו"ץ הוראדנא, כפי שמובא בספר „חוט המשולש" בתשובתו של הגאון ר' משה זאב אב"ד ביאליסטוק אל הגאון ר' הלל בן הג"ר שמחה: שר' אברהם דובער אב"ד קאמניץ הי' בן אחותו של ר' הלל.)

בעבר מוסד עצמאי של יהודי ליטא, המקביל במשמעותו ל"ועד ארבע ארצות" של יהדות פולין, ואחראי בין היתר לאסוף דמי הגולגולת המוטלים על היהודים, ולהעברתם במרוכז לידי השלטון. יחד עם זאת קנה לו הועד משמעות מיוחדת כמוסד עליון ואחראי לגורלו ולדרך חייו של העם, בתקנותיו הרב גוניות שהקיפו את כל שטחי החיים.

הדיונים בסיים הפולני ליטאי, שקדמו להחלטת בטול הועד, הביאו לאוירת שמועות שפשטה ברחוב היהודי. ביניהם זכתה להד גדול ורציני השמועה שהסיים יגביל את גיל הנשואין ל־שלושים שנה. היהודים שחששו מתוצאות דיוניו של הסיים מיהרו להשיא את ילדיהם הקטנים ובכך לעקוף את הגזירה. תאור נאמן למאורע זה והשפעתו נמצא בספרו של הגר"ש תשובת שמואל עמ' כ"ז:

...ובפרט שבאותו פעם היה נתאמת הדבר ממש באותן מקומות והיה אצלם כמו ודאי ממש כי רבים העידו ששמעו מהשררות שלהם איך שהגידו להיהודים הדרים תחתם דבר זו בכדי שישיאו את בניהם מקודם ומי שלא מצא זיווג לבנו או לבתו היה מצער את עצמו כמעט שלא פרחה נשמתו ונשמת ב"ב מפי שנתאמת הדבר לודאי ממש... ([5])

יש סמוכין איפה להנחה שלא היתה זו שמועת שוא אלא דרישה מפורשת מאת האצולה שנדחתה בסופו של דבר ע"י המלך.

כשנתברר ללא ספק שהגזירה נדחתה עורר הנושא בעיה חדשה שהצריכה דיון בצדדים השונים של הבחינה ההלכתית לתוקף נשואין אלה, שהביאו למצב מעורער בחיי המשפחה של אותם זוגות שנשאו כילדים ובהתבגרם לא תמיד מצאו אפשרות להמשיך בחיי משפחה אלו. את הבעיה כשלעצמה מציג הגר"ש בזה"ל:

בשנת תקכ"ה הוה מה דהוה ועשו כמה מעשה רב להשיא בניהם כשהם קטנים ע"י חופה וקדושין ושטר כתובה כנהוג, רק היחוד המתינו לקטנים עד שיגדלו וכעת נשאלתי אם צריכים גט או לא. ועתה יש הרבה זוגי' מנשואי קטנים דלא מיתדר להו ולא היה יחוד ביניהם אף אחר שהגדילו צריך עיון אם צריכים גט להרחיקם או להפרידן בלא גט ואת"ל דצריכים גט איך דינם לענין שטרי כתובתם אם יש ממש בהם או כמו חספא בעלמא הם השטר כתובה של קטנים אלו. ע"כ.

רוב מורי ההוראה הקלו בתוקפם של נשואין אלו והתירו לזוגות להנשא לאחרים ללא גט כמו שנפסק בשו"ע אהע"ז סי' מ"ד. הגר"ש לאחר שמציג את צדדי ההיתר מגיע לאחר שקלא וטריא למסקנא הפוכה, ומכריח להתיר נשואין אלו ע"י גט דוקא. מכיון שיש בגישתו לנושא ענין מיוחד נביאם כלשונם:

...והנה שמעתי שכמה מורים הקילו בזה והורו להלכה ולמעשה להנשא לאחרים בלא גט מבעליהם הראשונים. ולע"ד הנ־מוכה והקלושה לא יצאו י"ח עיונם כלל כי סמכו על עיונם בהשקפה הראשונה בגפ"ת ובכל הפוסקים דקדושי קטן אינו כלום. והיה נראה להם דשוב אין צריך עיון כלל מגודל הפשיטות להקל ולא כן עמדי כי לפע"ד צריך עיון גדול בנ"ד ויש לחלק דלא דמי כל הנ"ל לנדון דידן. ואחרי עיון נראה לענ"ד פשוט להיפך דבנ"ד צריכין גט דוקא לדעת כ"ע דהקדושין תופסין מדאורייתא ומכ"ש מדרבנן בנ"ד. ואשא עיני אל ההורים להציע דברי לפניהם מה שנראה לפי קט שכלי להיות דומה להם כמאן דדלא חספאי אולי אחר עיונם ישכחו מרגיתא תותיה לברר וללבן יותר לפי רוחב שכלם הזך והטהור והבוחר לפי הכ־רעת דעתו יבחר.

([5]) וכן בספר נוב"י מק"י, תשו' ס"א, ס"ב, סג, וס"ד. ובספר שו"ת תורת יקותיאל ס"ט ועוד. ועיין בספר תולדות אדם.

בבהירות הרצאתו האופיינית ביותר לשיטת למודו מגיע הגר״ש לעומק הדין, ותוך כדי לבון הנושא מברר הוא תחילה האם — נוכח הגזירה — היו מלכתחילה מוצדקים מעשי ה־נשואין. ע״כ הוא מסיק: ...אחר העיון נלענ״ד פשוט דיפה כוונו הוא דנהגו היתר בזה וגם הדין היה נותן כן להורות להנהיגם דוקא לזה ואם אינם נביאים בני נביאים הם ויאות הוו עבדי בהאי מנהגא כי תורה היא... אחר שיצא לחיוב עצם מעשי הנשואין מגיע הוא בדרך ארוכה ונפתלת בים הש״ס והפוסקים לנתינת תוקף נשואין למעשי הקטנים וממילא לחיובם בגט כדי להנשא לאחרים. התשובה מקוטעת בסופה ואין לדעת במה מסתיימת להלכה, כפי הנראה תשובה זו העוסקת באותם שהיו קטנים בשנת תקכ״ה ועתה גדלו — נכתבה בעת שהותו במינסק כאב״ד גליל העליון. אין כל פלא שחות דעתו המיוחדת הובאה לפני הגר״א מוילנא והגר״ח מוולוז׳ין תלמידו,[6] ואחרים. ב״פתחי תשובה״ אהע״ז מ״ד מובא בשם ס׳ ״רביד הזהב״ שהגר״א עצמו הורה גם הוא להתיר נשואין אלו ללא גט יעוי״ש.

הגאון ר׳ טוביה יפה

בן הג״ר מרדכי ראש גליל קיידאן, בן הג״ר יוסף נכד הלבוש. ר׳ טוביה גם הוא צאצא (מצד אם אמו) לאחד מקדושי רוז׳ינוי, הקדוש ר׳ טוביה שכר׳ ישראל נתפס ומסר נפשו בעלילת הדם המפורסמת (עיין לעיל).

על אביו ר׳ מרדכי מסופר שכאשר העתיק אביו ר׳ יוסף דירתו מפוזנא לפלונגיאן שבגליל זאמוט היה אז ר׳ מרדכי כבן י״ב שנה. ובאותם ימים היו חילות שונים עוברים בארץ ליטא ששבו את הנער והביאוהו לוילקובישק לשם סחיטת דמי פדיונו. הגאון והנכבד ר׳ זונדל מוילקובישק חתן ר׳ טוביה חסיד (בכרך) מטיקטין ראה את הנער שמצא מאוד חן בעיניו ופדהו בכסף רב מיד השובים. לאחר שבא עמו בדברים נודע לו מי אביו של הנער ור׳ זונדל מהר להזמינו אליו, והציע לו להשתדך זה בזה. ר׳ יוסף הסכים ונערכו נשואיהם של ר׳ מרדכי עם בת הגאון ר׳ זונדל. בבית חותנו גדל הנער והתחנך, שם זכה לשני שולחנות של תורה וגדולה. בבית זה שהיה בית ועד לחכמים הכיר גם את הגאון ר׳ רפאל הכהן אב״ד אה״ו (אלטונה המבורג וודנסברק) שהיה אותה עת אב״ד בוילקומיר הסמוכה, והיו זמן רב בקשרי אחוה ורעות.

על סבו של ר׳ מרדכי — ר׳ טוביה חסיד מטיקטין ספר נכדו הג׳ ר׳ פנחס לייב מגונ־יונדז בשם הגאון ר׳ יהושע מקולנא שבהיותו כבן עשר הפליג אביו ר׳ שלמה בכרך באניה והים סער מאוד. נרדם ר׳ שלמה ובחלומו שמע בת קול האומרת שבזכות בנו ר׳ טוביה שסיים היום מסכת נדרים, תנצל האניה מטביעה. ר׳ שלמה הקיץ משנתו ורשם לו לאות את התאריך המדוייק של חלומו, ובשובו לביתו מצא שכך היה ובאותו יום סיים ר׳ טוביה את מסכת נדרים.

ספורים אלו על יחוסו של ר׳ טוביה הם היחידים שנותרו לנו מזכרו וקורותיו עצמו לא נודעו. ר׳ טוביה שהה באמדור עד לשנת תקכ״ט שאז נתקבל למ״מ ומ״ץ בטיקטין.

בתו מרת טילא אשת הר״ר זאב וואלף הלוי ב״ר מאיר, אבי משפחת רבנים בסייני ובסערהייא.

([6]) כפי שמובא בהקדמה לספר תשובת שמואל.

הרה"ג ר' משה בהר"ר אהרן סגל הורביץ

יליד העיר קרוז', עיירה קטנה במחוז ראסיין ליד העיירה המפורסמת קלם. היה מרואי פני הגר"א וזמן מה אף שמש כמלמד לבניו. בשנת תקמ"ג שהה עדיין בוילנא ושם מלא תפקיד מ"מ (מגיד מישרים) ומ"ץ (מורה צדק) בבית הדין הגדול. ר' משה מסכים באותה שנה על הוצאת מסכת ברכות דפוס נובי דבור, ביום ו' אדר ב' תקמ"ג, בצרוף קהל בית דינא רבא היושבים כסאות למשפט בוילנא (7). בערך בין השנים תקמ"ג ותקמ"ט נקרא לאמדור לשמש באותו תפקיד (מ"מ ומ"ץ) שמלא שם את מקום האב"ד. באותה עת ישב בהוראדנא הגאון ר' אליעזר אב"ד הוראדנא והגלילות. ר' משה לא שהה זמן רב באמדור וכעבור זמן מה שוב חזר לוילנא שם היה למגיד מישרים עד לשנת תקע"א שאז נפסק קולו. עם זאת המשיך למלא תפקידו בבית הדין שם חתם בראש הדיינים (בפנקס הגר"א ביום י' אייר תקע"ב) בענין קניית בתים לצדקה ("עיר וילנא").

בהיותו באמדור הוציא לאור את ספרו "לוח על ששת אלפים שנה" (הוראדנא תקמ"ט) ספר זה הוא מן הראשונים שנדפסו ע"י ר' ברוך ב"ר יוסף מ"ס (מוכר ספרים) הוא אבי משפחת המדפיסים המפורסמת "ראם" שבוילנא. בית הדפוס הקטן והפרימיטיבי שנוסד בשנת תקמ"ח (1788) בעיירה אזיאר הסמוכה להורדנא, והיה אח"כ לדפוס העברי הגדול והמפואר ביותר משך שנים רבות.

על שער הספר לא נדפס מקום הדפוס האמיתי כי אם שם העיר הגדולה הסמוכה הוראדנא... בדפוס אדונינו המלך האדיר החסיד חכם המלכים סטניסלאוס אוגוסט מלך פולין דוכס גדול דליטא עצטרא עצטרא ירום הודו אמן כי"ר. יצמיח ישועה לפ"ק.

ספרו זה עוסק בעברונות ובמולדות, בתקופות בעבור השנה ובקביעת הפרשיות. בזמני עלות השחר והנץ החמה, ובענינים כלליים של סגולות וקבלה וכו'. בהסכמתו כותב הגאון ר' אליעזר מהוראדנא על המחבר "הוא ניהו גברא רבא דמורה ודאין ה"ה הרב המופלג השנון מהור"ר משה הלוי מ"מ ומ"ץ דק"ק אמדור. אחד מערי הקהילות הסרים למשמעתינו והאיש משה הולך וגדול בתורה ידיו רב לו בחבורים רבים...

בהקדמתו כותב המחבר, ...ובכדי שלא יביטו במשה לאמר כמה ארכן הוא זה וכלום יש ארכן יותר ממשה נקטה נפשי בקצרה הכל כאשר לכל כאשר יוכל כל אדם ליתן בתוך סדור תפילה שלו. ובעזר הבורא יתעלה אזכה להוציא לאור יתר חבורי אכי"ר... הכ"ד הכותב ללמד לבני גילי ולבחורי חמד...

ר' משה חבר גם ספר "הלכה למשה" שו"ת שלא נדפסו. כאמור עבר אח"כ לוילנא ושם נפטר ביום י"ז מרחשון תקפ"א, ומ"כ למראשות בעל חיי אדם. הניח שני בנים ר' חיים ור' יצחק.

מסורת שרווחה בפי זקני איישישוק מספרת שמייסד "קבוץ הפרושים" המפורסם בעירם, הצדיק ר' משה הורוביץ, נעדר בליל שבת אחד ממקומו הקבוע בבית המדרש, דבר שעורר את תמהונם של באי הבית ה"פרושים". היה זה ליל חורף גשום, סופות שלגים ורוחות עזות השתוללו בחוצות, אך לא היה בהם כדי להפריע את אוירת הקדושה והרוממות ששררה בתוך ביהמ"ד.

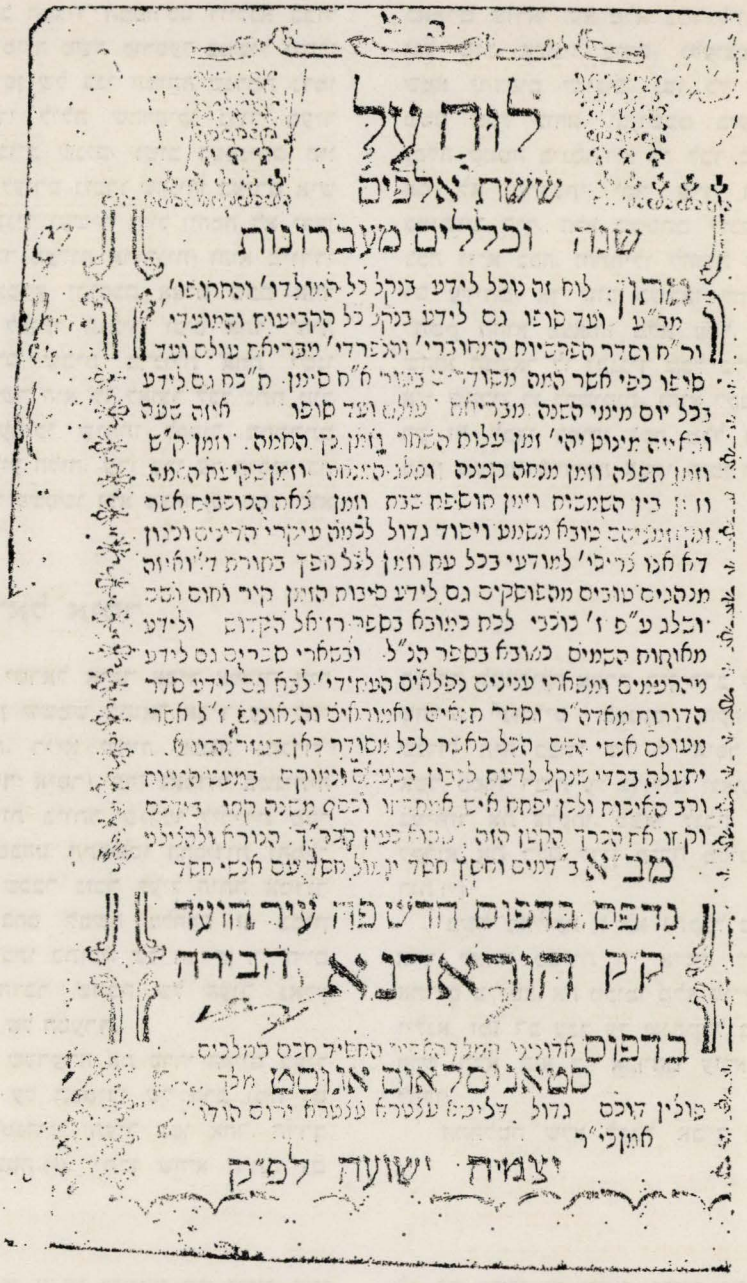
כאשר העיר השחר הופיע השמש כמנהגו לבית המדרש לתמהונו מצא את ר' משה — שעמד כל הלילה — מחזיק בכל כוחותיו בדלת ונאבק עם הרוח העזה, לבל תפרוץ לבית המדרש ותפריע ללומדי התורה שבתוכו.

לפי ההשערה אותו ר' משה הוא ר' משה ב"ר אהרן סג"ל הורוביץ, אשר שמש באותה עת כמו"ץ באיישישוק.

בספר רשפי קשת להר"ר אברהם מסטאווסק, המכיל הספדים על הגאון ר' עקיבא איגר

---

(7) וכן על חומשים (ספד"א תקמ"ג) יום ה' אד"ש תקמ"ג

לוח על
ששת אלפים
שנה וכללים מעברונות
קטון
מב"ע
ור"ח וסדר הפרקים הימהורי' והגפרדי' מפרקים עולם ועד
מיצו כפי חסר המה מקודה"ב בשנת ר"ח סיון ר"כח גם לידע
בכל יום מימי המנה מפרקים עולם ועד סופו היזה שעה
ורגעים תיעוץ יהי' זמן עלות השחר בזמן בין המשמ' וזמן ק"ש
וזמן תפלה וזמן מנחה קטנה ופלג המנחה וזמן שקיעת החמה
וז"ן בין השמשות וזמן הוספת שבת וזמן צאת הכוכבים לשנה
וזמן שעריהם כיצד מצוע ויבוד גדול לכמה עיקרי הדינים וכנון
דף חנו קריבי' למודעי בכל עת וזמן לכל הנך בחורת ד'והיזה
מנהגים טובים מתפזקים גם לידע פיטום הזמן קיר ותוס השם
ובלבן ע"פ ז' כוכבי לכת כמובא בספר רזיאל הקדוש ולידע
מלוקות החמים כמובא בספר הנ"ל ובמחרי מפרים גם לידע
מיהרשמים ומחרי עיניים נפלגים העתידי' לבוא גם לידע סדר
הדורות מחדש"ר וסדר תנאים ואמוראים והגאונים ז"ל לחבר
מעולם חנכי אנשי הכל בחבר לכל מסודר כתן בעזר"ה הבוי"ו
יתעלה בכדי מנקל לדעת בקטנים וגדולים במעט הזמנים
ורב הפירות ולכן יפתח פיש לחתחיל ובסוף מבוא קטן בחוכם
וק"ו לת הברך הקטן הזה שנתן בעין קבר"ך הגורת ולהגלגלי
מב"א ב"דמים ותעץ חפר יעמול מפלא עם חכמי חבל
נדפס בדפוס חדש פה עיר הועד
קק וחוראדנא הבירה
בדפוס מלוכני המל הפדיר המחזיק חכם למלכים
סטאנים לאום יאוסט מלך
פולין הוכס גדול דליטא עשטרת ירוס הולי'
מחנכי"ר
יצמיח ישועה לפ"ק

עמוד השער מספרו של ר' משה אהרן סג"ל הורביץ

והג״ר אליהו מקאליש מובא משל נאה בשם ר׳ משה דנן ונביאנו בזה:

אמר הכותב הן בימי חרפי שמעתי משל נמרץ מפי הרב המגיד המפורסם דוילנא כבוד הצדיק המנוח מו״ה משה קורסער במשול משלו על אחרית וסופן של בני תמותה שנדמה נדמו בענינם לשודדי לילה שהרחיקו נדוד מעיר מולדתם וזה כו״כ שנים, ושוב כשפניהם היו מועדות לשוב לעירם נזכרו שהניחו בעירם איש א׳ שוע וקוע נגיד ועשיר גדול (והמה לא ידעו שכבר ירד עשר מעלות אחורנית) והוא מיורדי הים בעניות נמרץ והוסכם אצלם שכם אחד דרך ירצחהו לאותו הגביר וכיס אחד יהיה לכולם. ומזוכרם שבית מרכולת אחת ישנו להנגיד הלז, אשר הוא לו לאוצר לכל נתח טוב ואבני יקר העמיקו שיחתו לחתור מחתרתם רק בחנות הידוע הלזה, ערו ערו עד היסוד בו, ורשעים בחושך פשפשו ולא מצאו (כי כבר יצא פלוני נקי מנכסיו) התיעצו בינם לחפש על מקום היותר נעלה שם בחדר ועלתה בידם שק א׳ קטון צרור חותם צר. וישמחו האנשים מאוד כאמרם שודאי הוא מלא במרגליות ואבני חפץ, וכל טוב אדוניו בידם. ולעוצם פחדתם כי שמא ירדפום ישיגום, נסו כל הלילה וברחו משם בכל כוחם, וביושבם ביער א׳ לפוש, נפלה קטטה בינם, ז״א לי לבד מגיע החצי כי אם לא הרגשתי יקר ערך האבני סגולה במישוש היד, הלא משכתם ידכם ממנו, וז״א בכה וז״א בכה, והתחילו להכות זע״ז עד שפך דם עליהם, אך שוב כשבאו לחלוק ובפותחם להשק ההוא מצאוהו מלא עפר, כי לא ידעו שהוא הנשאר לו להנגיד מכל כלי חמדתו עפר א״י שהכין לו לכשימות, והוא לקברות יובל, כי רק זה לבדו במותו יקח מכל הונו, והנמשל מובן מעצמו מרדיפת עסקי הזמן והבליו, כו׳.

הגאון ישראל איסר

הגאון ר׳ ישראל איסר אב״ד אמדור היה זמן רב האחרון ששמש בתואר אב״ד עד לת־קופה האחרונה. ריא״ש שהיה מכונה „הגדול״ (דער גרויסער ר׳ איסר), כהן באמדור בשנותיה הקשות והסוערות ביותר שגרמו לירידת מע־מדה. השנים שבהם התפשטו החסידות והמל־חמה בה. כפי שכבר נזכר לעיל היתה אמדור אחת הערים בהם לבשה מלחמה זו צביון מיוחד, בשל שבתו בתוכה של הצדיק ר׳ חיים חיקא. טבעי הדבר שרבה של העיר נאלץ לעמוד במרכזה של הסערה.

מלחמה זו שערערה את סדרי החיים בעיר הקשתה ביותר על תפקידו של הרב (מה גם שיש לשער שמנהיגי העיר נטו אחר הדרך החדשה המתפשטת [8]). יתכן שהיא היתה גם הסיבה למחלוקת אחרת בין הרב למנהיגי העיר שהדיה נזכרים בפנקס הקהילה. למרות שגדול היה כבודו של ר׳ איסר בעיני העם, אשר ספרו רבות על גדולתו וגאונותו, והעריכו במיוחד את צדקתו, מצאו לנכון מנהיגי העיר לקרוא את רבם לדין תורה מסיבות לא ברו־רות [9].

בשל מחלוקת זו לא נתקבל באמדור אב״ד אחר לאחר פטירת ר׳ איסר, כמו במקומות אחרים בליטא. את מקומו מלא מו״ץ נבחר מק״ק וילנא. זמן רב עבר עד שנתקבל באמדור אב״ד חדש הלא הוא ר׳ אברהם עזרא הכהן (עיין להלן).

ההחלטה שלא לקבל אב״ד אחר נרשמה

([8]) רמז דק לנטייתם זו של המנהיגים ניתן לראות בכתב התרה שנתנו בפנקס הקהל, להר״ר שמואל בן הר״ר חייקא, למול את בנו בבית החסידים בעת חליו, בנגוד לתקנה הקדומה שלא למול אלא בביהכ״נ או בביהמ״ד היתר זה ניתן אמנם בהוראת שעה, אך יש בו כדי ללמד

([9]) לפי עדותו של יביא״ד במאמר הנ״ל, נמכר מקומו הקבוע של הרב בביהכ״נ מימין לארון הקודש — לאדם פרטי, ושטר מקנה מיום ד׳ ר״ח סיון תקנ״ח מעיד ע״כ. בשטר זה נאמר והותנה: ...שאם יזכה הרב בדינו (?) יהי׳ על ראשי הקהל לשלם להקונה ארבעים זה׳ פוליש מדי שנה (דמי שכירות) עד ר״ח ניסן תקס״ב.

כתקנה בפנקס הקהל.

ר׳ ישראל איסר היה דודו של הגאון ר׳ בנימין ברודא אב״ד אחרון בהוראדנא.

בנו הוא הג״ר דניאל אבי הרה״ג ר׳ ישראל איסר שכהן כדיין באמדור לצדו של הגאון ר׳ אברהם עזרא. (עיין להלן).

כאמור שמשו אחרי ר׳ ישראל איסר רק רבני המו״ץ הידועים לנו בשמותם לבד הלא הם הרה״ג: ר׳ יעקב ב״ר שמעון, ר׳ משה ב״ר בצלאל, ר׳ ישכר דוב ב״ר ליפמאן והמו״ץ האחרון הרה״ג ר׳ משה יהושע ב״ר שמעון נין ונכד להרה״ג מוהר״ר משה יהושע הורויץ סג״ל ראב״ד דהוראדנא. נפטר באמדור יום ו׳ טבת תרט״ו.

ר׳ משה יהושע נחשב כנראה בין גדולי התורה שבליטא. הוא מסכים בין הגאונים הגדולים מאורי ליטא. — כהגאון ר׳ אברהם אבלי מפוסבול ראב״ד וילנא, הגאון ר׳ דוד אב״ד מיר, הגאון ר׳ דוד אב״ד נובהרדוק מח״ס ״גליא מסכת״, הגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר אב״ד רוז׳ינוי (אח״כ בטיקטין ובסובלק ומח״ס רבים בהלכה (וקבלה) והגאון ר׳ הלל פריד בן הגאון ר׳ שמחה מו״ץ הוראדנא, — על ספר ״אבות דר׳ נתן״ להר״ר אליהו ב״ר אברהם מדליאטיץ (וילנא — הוראדנא תקצ״ג).

נקל לשער את מעמדו של ר׳ משה יהושע המופיע ברשימת האריות שברבני ליטא.

הגאון והצדיק ר׳ אברהם עזרא הכהן מצנפת

״הצדיק״ (דער צדיק) — כנויו של הגאון ר׳ אברהם עזרא בפי אנשי אמדור לא שמש רק שם תואר להערצתם של מוקיריו בני תקופתו. היה זה בטוי מיוחד להכרה הכללית וליראת הכבוד, לרטט ולחרדה שלוו את הזכרת שמו של גאון זה, אשר משום כך נמנעו בני דורו מלבטא שם זה בשפתיים וכנוהו בתואר ״הצדיק״. די לציין שעוד היום יזכירו את שמו שרידי אמדור — אשר למדו עליו מפי השמועה בלבד — בדחילו ורחימו, כאילו עמדו לעיניהם דמותו ומורא הרושם שהשאיר על העיירה וסביבתה.

תקופת חייו ושהותו באמדור נחרתו עמוק בדפי חיי הקהילה, שהטביע עליהם את חותם אישיותו הגדולה והמיוחדת. רק לעתים מופיעה דמות מעין זו בתולדות הרבנים והרבנות, ולכן יכול היה בנו, בהקדמתו לספרו, לתארו כאיש ״אשר אין בחוק האנושי לצייר למודו ויראתו הגדולה״.

לא נודעו פרטים על מקום ותאריך לידתו וכן על ימי נעוריו. נולד לאביו הג״ר שמואל כ״ץ אשר אותו מכנה נכדו ״הרב הגאון הגדול איש האלוקי... אשר היה חריף גדול ונורא וצדיק תמים״. לפי השמועה היה ראב״ע חבר נעורים של הגאון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל. להלן נעמוד גם על תוצאות היכרות זו.

ר׳ אברהם עזרא נסמך להוראה ע״י הגאון ר׳ בנימין קורנגולד ראש מורי ההוראה ומו״ץ ראשי בהוראדנא. בשעתו הועיד את ראב״ע לגדולות וחזה לו עתיד מזהיר בשמי הרבנות. מיד לאחר שהוסמך נקרא ראב״ע לשבת על כס הרבנות בעיירה אוסטרין אחר שנשא את בת אחד מחשובי הבע״ב באמדור הסמוכה. בשבתו באוסטרין ארע מקרה ועל אחד מפסקיו של ראב״ע בעניני או״ה בשאלת ריאה יצאו עוררין, והיו מלעיזין עליו שפסק שלא כהלכה. (פרטי השאלה אינם ברורים ויש סתירות בספור המעשה מפי אנשים שונים) ראב״ע נטל על כתפו את הריאה שעליה נסבה המחלוקת, ועלה רגלי להוראדנא, לשמוע חות דעתו של הגאון ר׳ בנימין הנ״ל. לאחר הסוס מה הסכים אמנם ר׳ בנימין עם פסק דינו של ראב״ע, אלא שלראב״ע היה מספיק לראות את ההסוס בפניו של הגאון שקדם לתשובתו, עמד על רגליו והכריז: ״זאת אומרת שעדיין לא למדתי מספיק״. שב ראב״ע לעירו, התפטר ממשרת הרבנות, כדי לצאת מהעיר ולגלות למקום תורה. טרם צאתו פנה הרב אל זוגתו הרבנית והציע לה גט פטורין. הצעה זו נדחתה בתוקף ע״י הרבנית שלא רצתה בכך, והסכימה שיצא ראב״ע לגלותו. ראב״ע עזב את אוסטרין ועבר לעיירה רוביזביץ (פלך מינסק) שם שהה עשר שנים רצופות (לפי גירסה אחרת

13 שנה). בבית המדרש בפנה קבועה ישב יום ולילה ושקד על תלמודו, כפרוש ומתנזר מהויות העולם. מקום זה שבו ישב נתקדש אח"כ בעיני יראה שהיו מציעים עליו בחרדה: מקומו ה־מקודש של „הפרוש מאמדור". דור לדור היה מספר בגאוה את קורות חייו הנפלאים של איש מופת זה.

לאחר משא ומתן קשה ובעקבות פנייתם של רבנים וגדולי תורה, נאות ר"ע לשוב לביתו, וליטול את משרת הרבנות שהיתה פנויה באמדור מימים רבים.

ההסוסים וההתלבטות שלוותו טרם החלטתו לא השפיעו על אופן הנהגתו, ובשובו החל מיד לנהל בתקיפות את עניני העיירה והרבנות. בקדושתו הגדולה הטיל אימתו על אנשי העיר, כבודו ושמו נשאו בפי כל. ר"ע לחם בהשכלה ובניצניה שצצו גם בעירו ומצאו להם מהלכים כמו במקומות אחרים בליטא. בשל כך נרדף ע"י המשכילים, שבין היתר הפיצו עליו שמו־עות שוא על פני עתונותם. מענין לציין שמתוך הדופי שנסו להטיל בו, מתגלה באור מיוחד וביתר שאת דמותו הגדולה, פרשת חייו הסו־ערים ועמידתו בתוקף על משמר הדת.

אגדות רבות נקשרו בשם ר"ע בפי אנשי העיר שהרבו לספר — שלא כמקובל בליטא — מופתים ומעשי פלא, והוציאו שמעו למרחקים. אך מכולם בולטת במיוחד וצפה דמות איש האמת והיושר לא חת וללא שמץ משוא פנים ויראת אדם. יושר לבו זה הקנה לו הערצה נלהבת בלב המוני העם כמו בעיני גדולי רבני הדור. כאשר בקר אחד המחברים אצל הגאון ר' יצחק אלחנן לשם קבלת הסכמה לספרו, ורי"א הסכים לו, ספר המחבר לרי"א שהיה גם אצל ר' אברהם עזרא והלה דחהו למרות הפצרתו. שמע ר' יצחק אלחנן בדבריו נימה של זלזול ולעג. קם רי"א על רגליו ואמר לו: מטיל אני עליך חרם עד שתלך ותפייס את אחד מגדולי הדור שפגעת בכבודו.

באחד הימים התקיימו בעיר שתי חתונות. אחת של קרובו הגביר מנכבדי העיר שהשיא את בתו, וזו של חוטב עצים עני וחסר כל. צוה ר"ע לערוך בראשונה את חופתו של העני והלך בעצמו עם כל נכבדי העיר לחתונת העני, לשמח חתן וכלה, והסביר בלכתו שלגביר לא חסרים מחותנים, שאינם מצויים אצל העני. בבואו אח"כ לחתונת הגביר לא נזהר הלה בלשונו, ובחמתו התריס נגד ר"ע. ר"ע שראה חובה להגן על כבוד התורה, הקפיד עליו ביותר וזה נאלץ לקבל נזיפה. למרות זאת מספרים ה„אמדוראים" שרע ומר היה סופו של אותו גביר.

דבקותו הקנאית באמת לא ידעה גבול, וכפי שראינו בלטה גישתו זו ביחסיו גם אל קרוביו ובני ביתו. כאשר רצה בנו העלוי והמצוין ר' אביגדור מרדכי בהיותו עדיין נער בן 17 שנה, וכוחו רב לו בתורה ובחכמה, לקבל מאביו היתר הוראה וסמיכה לרבנות, סירב לו ר"ע מפני גילו הצעיר. ר' אביגדור נסע לנובהרדוק אל הגאון ר' יצחק אלחנן ואחר שתהה על קנקנו לא הסס לתת לו סמיכה כבקשתו.

עדות מענינת לבחינה זו ניתן לראות ב־הסכמתו לחבורו של בנו, שניתנה לו מספר שנים אח"כ על ספרו „ענבי הגפן" שנדפס בשנת תרכ"ג, בהיותו רב בגראיעבה. וכך כותב לו אביו בהסכמתו:

הנה בני האברך המאוה"ג חו"ב מופלג ומ־פורסם האב"ד דק"ק גראייעווע גלה את אזני מכבר שרצונו להדפיס על ה' מגילות ועוד כמה דברים אשר יפים ונעים לשומ־עיהם. ועתה שלח אלי שאסכים על ידו. ואמרתי בן חכם ישמח אב אך כלום אב מעיד על בנו אעפ"כ לא מנעתי מזה כי אין זה סהדותא שלח ואחוי הוא ובפרט שמרבנים אחרים יש לו הסכמות. ואינני אלא נטפל לעושי מצוה על כן אמרתי לפעלא טבא יישר ויפוצו מעינותיו חוצה כו' ולראי' באתי עה"ח... נאום הק' אברהם עזרא הכהן חופ"ק הנ"ל.

על תקיפותו וחסידותו של ר"ע מספרים אנשי אמדור שבזמנו כאשר נבנתה הכנסיה הרוסית, נמסר חלק מהעבודה לקבלן יהודי אשר העסיק פועלים נכרים בבניתו, ובה נטלו חלק גם כמרים ונציגי הכנסיה, במיוחד בחלק הדקורטיבי. כמובן שהמלאכה נתבצעה גם בש־בתות ובמועדים למורת רוחו של ר"ע שטען שמעורבת כאן יד ישראל. בימי הפורים שלח

הקבלן היהודי לרא"ע משלוח מנות בצרוף 25 רובל. (סכום כסף רב באותם ימים, ובפרט לעני מדוכא כרא"ע) השיב רא"ע את הכסף לבעליו בהודיעו: רב אני ואב"ד אצל יהודים ולא אצל גויים.

בחוהמ"פ של אותה שנה יצא רא"ע וראה אחד מבעלי העגלה שבעיר המוביל בעגלתו בעצם ימי המועד, עצים לבנין הכנסיה. קרא לו רא"ע והזהירו מספר פעמים שיפסיק. ומשזה לא נענה החרימו הרב, ובו במקום נפל מעגלתו גזר עץ גדול על רגלו ושברה, הרופאים נאלצו לקטוע את רגלו.

ספורים רבים הלכו אודותיו באמדור, ואין כאן המקום למנות את כולם. מאלה נצטט עוד מעשה רב מגאון צדקותו. מעשה שהכה גלים ופרסם בעולם את מסירות נפשו וקנאותו הגדולה:

בימי ניקולאי השני קיסר רוסיה, יצאה הגזירה המפורסמת על היהודים להסיר את זקנם ופאותיהם. גזירה שהכתה בתדהמה את כל תפוצות ישראל, אשר למאבק בה יצאו בתנופה עזה. בהגיע דבר הגזירה לאמדור, הופיעו בעצם יום השבת לבית רא"ע, הפריסטב ושלשת עושי רצונו למלא מצות המלך, ולהסיר את זקן הרב. רא"ע התנגד להם בכח רב ומשראה שתקצר ידו מהתנגד, התרומם רא"ע, הרים את השולחן הגדול והכבד שעמד בחדרו והשליכו על אחד העוזרים שנפל פצוע על האדמה. הפריסטב והנותרים נמלטו כל עוד נפשם בם, ועזבוהו. (לאחר השבת יצאו שליחים לממונה על המחוז בהורודנא ותמורת 100 רובל העבירו את הגזירה מעל רבם) משיצאו מביתו עמד רא"ע והסביר את מעשהו בכך, שבעידן הגזירה יש למסור את נפשו אפי' על ערקתא דמסאנא (שנוי בשרוך הנעל).

בתעצומות עוז וגבורה שלא עמדו בשום יחס לכוחו הפיסי גלה רא"ע את הלכי רוחו הסוערת ומסירות נפשו הגדולה למשמר הדת ללא הסוס. ועל כך נתקדש שמו והיה לאגדה כבר בחייו. נפטר, בש"ק פרשת נח ו' חשון תרמ"ב, בשבתו רכון על ספר ובאמצע למודו.

ביום ראשון שלאחריו התאספו המון רב וכל רבני הסביבה לספוד לרא"ע, ולהביאו לקבורה בבית העלמין העתיק שבאמדור. באותו מעמד כנהוג בתפוצות ישראל, מסרו לחתנו הג"ר **ברוך בן ציון שהיה רב במוסטי** את כתב הרבנות של אמדור, בהתאם לצוואתו של רא"ע ואחלו מז"ט לנפטר הגדול.

על קברו נבנה אוהל גדול שהיה לתלפיות. כל נדכא ונכה רוח היה בא לשפוך שיחו שם, וערימות גדולות של פתקי בקשות נערמו על קברו של „הצדיק", שכהן ארבעים וארבע שנה ברבנות אמדור.

השאיר בכתובים ספר שו"ת ובאורי סוגיות בש"ס בשם „החרש והמסגר", שלא נדפס כפי הנראה בגלל העדר אמצעים. דרוש ארוך שדרש בביהכ"נ הגדול באמדור בשבת הגדול תרכ"ג (ששה דפים מלאים וגדושים) והעשוי מלאכת מחשבת בבקיאות וחריפות, נדפס בספרו של בנו תחת השם „בכורי התאנות" (הגדה ש"פ ע"פ ענפי תאנה, לייפסיג תרכ"ד).

בניו הם: הרה"ג ר' אביגדור מרדכי אב"ד גראייעבה, אוסטרין וווּלפי, מחבר ספרים רבים, שנפטר בדמי ימיו ע"פ אביו. ושתי בנותיו לוקחי חתניו, ר' ברוך בן ציון ממלא מקומו, ור' אריה לייב ביאלבלוצקי מפילבישוק מח"ס „ראש אריה" וילנא תרנ"ב.

הרה"ג ר' ברוך בן ציון מישקובסקי

בן הרה"ג ר' נח חיים אב"ד סטוצ'ין. נולד בשנת תרי"ד (תרי"א?) בסטוצ'ין שליד גרודנא (אחיו הרה"ג ר' מנחם בעמח"ס „צמח מנחם" ומ"מ אביו בסטוצ'ין).

ר' ברוך ב"צ למד אצל אביו הגאון, ואח"כ אצל הגאון ר' מרדכי מלצר אב"ד לידא. בשנת תרל"ב בהיותו בן י"ח למד נשא את בת הגאון ר' אברהם עזרא ובשנת תרל"ז נתקבל לרבנות מוסטי, כאמור לעיל נתקבל

ר׳ ברוך בן ציון מישקובסקי

אחר פטירת חותנו כאב״ד אמדור עד תרס״ט שאז נפטר

על מאורע מענין שארע עמו מספר ר׳ ידידיה אפרון: על אחת מהוראותיו של ר׳ ברוך ב״צ יצא בערעור חריף הגאון ר׳ ברוך עין מלמדני העיר המפורסמים (עי׳ להלן), והענין עורר פולמוס גדול בצבור התורני שבעיר. השאלה הובאה לפני הגאון ר׳ אריה לייב מו״צ ראשי בהוראדנא והסביבה, לאחר שמיעת שני הצדדים הסכים לדעתו של רבב״צ האב״ד, ובשים לב ששני המתדיינים נקראים באותו שם (ר׳ ברוך) הכריז: ר׳ ברוך אמת ותורתו אמת, ומ״ציון״ תצא תורה. (למרות שש־ניהם צודקים ההלכה כרבב״צ האב״ד).

בהסכמתו לספר ״טוב דמשק״ להר״ר אליעזר מהוראדנא (ירושלים תר״ס) מיישב הוא ישוב נאה על קושיית בעל ההפלאה, איך שמר אברהם אבינו שבת, (כי האבות קיימו כל ה־תורה כולה) שדינו קודם מתן תורה כבן־נח, ועכו״ם ששבת חייב מיתה?. ומתרץ שא״א רק חשב לעשות מלאכה בשבת, ובישראל ההלכה ש״דבור אסור הרהור מותר״ ועכו״ם הקב״ה מצרף מחשבה רעה למעשה, וא״כ כשחשב לעשות מלאכה כאלו עשאה.

ולפי״ז מיישב הוא גם שאלה אחרת בב־ראשית לגבי יוסף הצדיק נאמר ״ויהי היום ויבוא לעשות מלאכתו״ ותרגם אונקלוס: שבא לעסוק בספרי חשבונות. ודבר מפליא הוא מאין לקח התרגום פירושו זה? אך במדרש נאמר שאותו היום שבת היה, ולכן היה קשה ל״תרגום״ כיצד בא לעשות מלאכתו בשבת? ולכן כתב שבא לעסוק בספרי חשבונות שהיא מלאכה בהרהור, האסורה לבן־נח ומותרת ל־ישראל, ויצא ידי שניהם.

כאמור היה רבב״צ באמדור כעשרים שנה עד לפטירתו וזכה להערצת הכל. בניו הם הר״ר נח חיים אב״ד בגלאזגו, אנגליה. הר״ר אביגדור הי״ד. והר׳ אברהם עזרא גם הוא בגלאזגו, וכמה בנות, שאחת מהן יושבת כיום בישראל.

אחיו ר׳ דובער אב״ד לעכוויטש.

ר׳ ברוך בן ציון חבר ספר ״אמרי ברוך״ (ירושלים תרס״א) הכולל חד״ת בהלכה ובאגדה, מסכים עה״ס הגאון ר׳ ברוך מנדלבוים אב״ד טוראוו.

בספר ״מגיני ארץ״ המכיל קובץ אגרות גאוני הדור בענין קופת רמבעה״נ והמחלוקת שנתעוררה סביבה, מובא גם מכתבו של רבב״ץ.

הגאון ר׳ ראובן כ״ץ

נולד בר״ח אייר תר״מ באולשאן (פלך וילנא), לאביו הר״ר שמעון, בר אורין העוסק בצרכי צבור. בן י״א עבר לישיבת אושמינה ומשם לאיוויה, ממנה עבר לאחר היותו בן י״ג לישיבת מיר, אשר בה כהן ראש הישיבה הגאון ר׳ חיים ליב טיקטינסקי זצ״ל. בהיותו בן ט״ו עבר לישיבת ראדין, וכעבור שנה זצ״ל. בפרק זמן זה הסתופף גם בחצרות היראה והמוסר, ושמע את שיחותיו של הגה״צ ר׳ יצחק בלזר בקובנה ובקלם, בחדשי אלול של תרנ״ח — ט׳.

בשנת תרס״ג נסע הר׳ ראובן לווילנה, לקבוץ שבנשיאות הגרח״ע גרודזנסקי זצ״ל. באותה שנה נשא את בת הגאון ר׳ אברהם

הגר״ר כץ בעת שהותו באמדור

המשיך את למודיו בישיבת ״כנסת ישראל״ בסלבודקה, כאשר שמו כבר הולך לפניו כ־״העלוי מאולשן״.

בסלבודקה, נמנה בין י״ד התלמידים, אשר כונו הי״ד החזקה, ואשר נבחרו ע״י ה״סבא״ להיות הגרעין המייסד של ישיבת סלוצק שבראשה עמד הגאון ר׳ איסר זלמן מלצר יצחק משכיל לאיתן, רבה של חסלוביץ׳, בעודו סמוך על שלחן חותנו התמחה בהוראה ונסמך ע״י גדולי הדור, הרידב״ז, הגרא״ב קמאיי ממיר, הגר״א רבינוביץ ממינסק ומהגה״צ ר׳ מרדכי אב״ד סלונים זצ״ל. סמוך לכך עבר לסטויבץ, בה נקרא חותנו לכהן על כס הרבנות.

לאחר פטירתו הפתאומית של חותנו, שעמו

התגורר בסטויבץ, קבל את הצעת הרבנות בעיר סעלוב (פלך מינסק) בה כהן שלש שנים וממנה נקרא לאמדור בשנת תרס"ט, אחר פטירת הגרבב"צ מישקובסקי, והוא בן כ"ט שנים בלבד.

ארבע עשרה שנה כהן הג"ר ראובן באמדור, ושם עברו עליו התלאה והסבל של שנות מלחמת העולם הראשונה. בשנות חלופי המשטר, מן השלטון הרוסי ליד צבא הכבוש הגרמני, וממנו לידי הממשל הלאומני הפולני, התגלה הרב כמנהיג בעל שעור קומה, אשר ידע לעמוד מעל בעיות השעה והמקום, ולהנהיג את ספינת הקהילה, מול שטף גלים עכורים שאיימו על שלום עדתו. בתקופה הרת אימה וסכנות נחלץ ראשונה לשיקומם של נפגעי המלחמה, ועמד בראש ועד ההצלה המחוזי. הגן על זכויות יהודי הסביבה בפני שלטונות הכבוש של הצבא הרוסי והגרמני. בתבונה רבה אך גם במסירות נפש, ידע לטוות קורי הבנה וידידות עם מושלי המחוז. הודות לקשרים אלו ניצלה קהילת אמדור מפוגרום מחריד אותו תכננו בני עם הארץ, ושהיה עלול להמיט שואה על יהודי הסביבה.

ר' ראובן עמד גם בראש הבנק המקומי

הגר"ר כ"ץ, הגאון ר' שמעון שקופ והג"ר שרגא פיבל הינדעס חתנו, על רקע בנין ישיבת „שער התורה" בגרודנה

לסעד, ונשיא ועד העזרה האמריקאי (ג'וינט), שהוקם בשנת תרע"א במחוז גרודנא. עם כנון הממשל הפולני יסד וארגן את הקהילה באמדור, ובצר את מעמדה. באותה עת יזם והקים מיליציה יהודית, שהיתה כפופה למשמעת הקהילה, ועליה הוטל להגן על נפשם ורכושם של היהודים מזעם ההמון הפרוע, ובביתו נתן חסות למחסני הנשק של המשטרה היהודית.

במסירותו ובדאגתו לחיי הרוח ולחנוך התורני בסס את ה„חדרים", ואף הקים ישיבה מקומית, עם כל זאת לא מש לרגע מאהלה של תורה והמשיך לשקוד על תורתו ולהעלות בכתב את פרי עמלו.

את ספרו הראשון „דגל ראובן" (וילנא תרפ"ב) הו"ל באמדור סמוך לצאתו מן העיר, אחר שקבל את כתב הרבנות של העיר סטאויסק. ספרו עשה רושם עז בעולם הישיבות, ונתקבל בברכה ע"י שוחרי התורה בעולם. באותן שנים היה גם נוסע לגרודנא להשמיע שעורים בישיבתו הגדולה של הגאון ר' שמעון שקאפ, „שער התורה", והיה קשור עמו בידידות אמיצה.

בשנת תרפ"ג עבר ר' ראובן לסטאביסק, ובשבת האחרונה לשבתו באמדור דרש את דרשת הפרידה, שאחריה בכו כל הקהל בדמעות שליש והתחננו לבל ינטשם, אחר שנקשרו אליו ואהבוהו אהבת נפש. מסיבות שונות לא יכול היה ר' ראובן להענות להפצרות, ועבר כאמור לסטאביסק.

בסטאביסק כבאמדור, מיד עם בואו החל לעשות לבצור חיי התורה והחנוך המקומי. בפעילותו זו עמד בקשרים עם רבני המחוז והסביבה. יסד תלמודי תורה, וישיבות קטנות, ופעל גם לעזרת הגרח"ע גרודזנסקי ביסוד „ועד הישיבות" בוילנא. ובה הו"ל את ספרו „דודאי ראובן" (וילנא תרפ"ח) על התורה.

בשנת תרפ"ט יצא לארה"ב לפי בקשת גאון ומופת הדור „החפץ חיים", באותה משלחת של הגאון ר' שמעון שקאפ, והגר"ש שוסטר להצלת הישיבות.

ר' ראובן נתקבל בארה"ב בכבוד גדול, ובהיותו שם קבל את הצעת הרבנות מהעיר בעיאן ניו ג'רסי, משם יצא גם להשמיע שעורים בישיבת ר' יצחק אלחנן, ונבחר לסגן נשיא אגודת הרבנים בארה"ב.

באדר תרצ"ב זכה להגשים את חלום חייו ולעלות לא"י בה נתקבל בכבוד גדול ואת פניו קבלו רבני ארץ ישראל ונציגי הצבור היהודי, שעטרוהו בכתר התורה המכובד כרבה הראשי של פ"ת.

מיד עם בואו החל לארגן את חיי התורה במקום. גולת הכותרת של פעילותו היתה בחדוש הישיבה הגדולה המקומית, שנוסדה ע"י ישיבת לומז'ה. זכות מיוחדת נתגלגלה ע"י הישיבה ובעזרתו הובאו ארצה ונצלו רבים מגדולי ובחירי הישיבות שבליטא. הגר"ר השקיע במאמציו להאדרת חילה של הישיבה את כל אונו ומרצו ועד מהרה זכה לראות את טובי התלמידים נושאים בכתר תורה ורבנות ברחבי הארץ והעולם. הוא השמיע בישיבה את שעוריו המפורסמים והוציא לאור את ספריו „דגל ראובן" חלק שני ושלישי, מהדורה שניה של חלק א', „דודאי ראובן" חלק שני, ו„שער ראובן" הכולל מסות ומאמרים בבעיות השעה.

הגאון ר' ראובן נמנה עם מיסדי ועד הישיבות בא"י, ומראשי המדברים בכל ענייני הצבור שעמדו על הפרק. היה חבר הרבנות הראשית לא"י, אשר בשנים האחרונות נחתכו רוב ענייניה על פיו.

נפטר בט"ז חשון תשכ"ד. בהלויתו השתתפו רבבות בני הארץ ובראשם גדולי התורה והרבנים, אשר עמדו על ציון דמותו הנפלאה בהספדיהם.

השאיר דור ישרים מבורך, תופסי עמדה נכבדה בעולם התורה והרבנות, בארץ ומחוצה לה.

מבניו בארץ: הרב שמעון כץ מזכיר בתי הדין הרבניים בפ"ת ועסקן פעיל בשורות יהדות התורה והג"ר אהרן ראש ישיבת פתח תקוה.

הרה"ג ר' ישראל לבנדרשטיין הי"ד

בצאת הגאון ר' ראובן כ"ץ מאמדור לס־טאביסק, נתקבל כאב"ד הרה"ג ר' ישראל שהיה רב בסוכובוליה, וחניך כולל האברכים בשבלי.

ר' ישראל נחון בכשרונות גדולים והיה בין היתר גם דרשן מעולה, שבדרשותיו הנאות והעמוקות משך את לב הצבור. ביפי נפשו ובאורח חייו האצילי נתייחד ר' ישראל והיה מעורר התפעלות הכל. גם בלכתו עם עדתו לטבח הנורא בשואת המלחמה, בלט בנועם הליכותיו ובמאמציו לשמור על דמות וצלם אלוקים עד רגעיו האחרונים בהם קדש ש"ש בענויים נוראים.

לדאבוננו לא נותרו בידנו פרטים מלאים אודות אישיותו ועברו. הי"ד.

הרה"ג ר' צבי הירש טורבוביץ, מו"ץ

כרב מו"ץ באמדור עמד משך שנים רבות הרה"ג ר' צבי הירש, בן הגאון ר' זאב וואלף אב"ד וולפי, וקראז'. (מח"ס "ראש פינה" וילנא תרל"ט, "עטרת זיו" ורשה תר"ן, שו"ת "תפארת זיו" ורשה תרנ"ז וכת"י רבים שלא עלו על מכבש הדפוס. היה מגדולי הרבנים בליטא, וידיו רב לו גם בחכמת הקבלה).

רצ"ה בקי עצום ושקדן, אישיות רב גוֹנית, שלא פסק פומיה מגירסא במשך כל שנות חייו. באמדור מלא תפקיד רב בביהמ"ד סנדר'ס, ובצדו של האב"ד ר' ישראל לבנדרשטיין.

בשנת תרצ"ד עזב את אמדור ובהשתדלות משפחתו עלה לא"י שהיתה סגורה ומסוגרת באותה עת, והתיישב במושבה מגדיאל. בה חסה כל העת באוהל תורה בהתמדה מרובה ובלתי נלאית. השמיע שעוריו בבית הכנסת המקומי, וזמן מה אף השיב בעניני או"ה למורת רצונו ואחר הפצרה מרובה.

הרה"ג רצ"ה טורבוביץ

כאשר כבדה עליו זקנתו היו רבים שו־חרים לפתחו ובאים לשמוע חדושי תורתו אותם השמיע במאמצים ולעתים גם במסירות נפש.

זקן ושבע ימים נפטר ביום ו׳ ג׳ מרחשון תש״ב. מיטתו הובאה לבית הכנסת המקומי שם למד ולימד בשמונה שנות שבתו בא״י, וספדו לו רבני הסביבה.

רצ״ה השאיר כתבים רבים וחד״ת, חלק מהם יצא לאור בשנת תשכ״א בשם „אור צהיר״ הכולל באורים והערות ברמב״ם. ספרו זה י״ל בהשתדלות בתו האשה החשובה מרת מרים רייזקינד, שאת סגולת אהבת התורה ירשה מאביה הגאון והיתה למופת במסירות נפשה לתורה וחסד.

בתוך כתביו מזכיר רצ״ה גם שני חבורים בשם „דרך ישרה״ ו„ארזי לבנון״ שכפי הנראה לא נדפסו. מכתבים ושו״ת ממנו נדפסו בספרו של גיסו הרה״ג ר׳ יוסף אביגדור וקסלר „חזיונות יוסף״ (ניו־יורק תשי״ד).

הרה״ג ר׳ ישראל איסר, מו״ץ

בן הר״ר דניאל, בן הגאון ר׳ ישראל איסר אב״ד אמדור. נולד בשנת תק״ס (?) מהאישים הבולטים שכהנו בדיינות באמדור. כדיין שלא ע״מ לקבל פרס היה ר׳ ישראל איסר יד ימינו של הגאון ר׳ אברהם עזרא האב״ד, שהרבה להתיעץ עמו בד״ת ובשאלות מסובכות.

על מקרה מענין מאותו שתוף פעולה מסופר: ביום ששי, ערב שבת נודע לר׳ אברהם עזרא האב״ד שיש חשש פסול במקוה המקומית, שאין לה שעור ארבעים סאה. בכך נתעוררה שאלה לגבי כל הטבילות שנעשו במקוה זו. כפי הנראה היתה השאלה רצינית ביותר וגרמה לחרדה מרובה בעיר, ובמיוחד בלבו של רא״ע. מיד הוכרז בעיר ובכל בתי הכנסת לבל יטבלו באותה מקוה עד לאחר ברור הענין. כל אותו ליל שבת ויומו עמדו ר׳ אברהם עזרא ודיינו ר׳ ישראל איסר על רגליהם, ומבלי לטעום דבר ולהסיח דעת, שקלו וטרו במדידות וחש־בונות עד לערבו של יום שבו הגיעו למסקנא המשמחת שהמקוה כשרה...

ר׳ ישראל איסר נפטר באמדור בהושענא רבא תרכ״ט. (תמונת מצבתו מעל״ד).

בנו הר״ר אברהם דוב (מלמד ומגיד שעור בהוראדנא) נפטר שם בכ״ז סיון תרס״ו. נכדו הר׳ דניאל ריבקינד, יליד אמדור שעבר לפולין, מנכבדי העיר לודז׳ נפטר בקריניצה.

מצבת הגאון ר' ישראל איסר בבית העלמין העתיק באמדור

אישים ודמויות באמדור

הצדיק הרב ר' חיים חייקא מאמדור

מתלמידי המגיד ממעזריטש, שקבל את תורת החסידות בקארלין (כפי הנראה מהצדיק ר' אהרן הגדול). לאחר פטירת המגיד החל נוהג באדמו"רות באמדור בערך בשנת תקל"ג.

בהנהגתו הדגיש את ההתלהבות בתפילה ובמעשי המצוות, והיה נוהג בתעניות וסיגופים גדולים. (עיין לעיל בעמ' 13)

רח"ח נפטר באמדור ביום כ"ד אדר תקמ"ז והניח שני בנים, הצדיקים: ר' דובער שעבר לשדליץ בפולין, ור' שמואל שישב על כסאו באמדור.

דרשות ודברי תורה נותרו בכת"י שהיה טמון באוצר הספרים של הצדיקים לבית קרלין, אשר מסרום לנכד המחבר ר' בצלאל לוין מלכוויטש, שהדפיסם בשם „חיים וחסד" ורשא תרנ"א (1891). מהדורה שניה של הספר נדפסה בירושלים בשנוי הסדר. כת"י אחר של רח"ח נמצא בביה"ס הלאומי בירושלים (8° 3282) ומכיל ד"ת וחסידות שונים. בספרות החסידית מצויים דברי תורה ואמרות בודדות שנשתמרו ממנו, מלבד המצויים בספרו.

חתנו הוא הצדיק ר' נתן ממאקובי.

הרה"ג ר' צבי הירש שור

מצאצאי הגאון ר' חיים שור בעל „תורת חיים" על ש"ס. נולד באמדור בשנת תקפ"ח. בשנת תרל"ג עבר לביאליסטוק בה שמש כראש מתיבתא וכמו"ץ ודרשן במשך שלשים שנה. שם חבר גם את ספרו „צבי וחמיד" (וילנא תרמ"ב) הכולל הדרנים, חדושי מסכתות וחלק מביאורי הגר"א על שו"ע אשר לקט. על ספרו מסכימים הגאון ר' אברהם עזרא אב"ד אמדור, והגאון ר' מנחם מנדל מסטוצ'ין.

חתן הרצ"ה היה הגאון הצדיק ר' יצחק מלצאן שהתגורר זמן מה לאחר נשואיו באמדור, סמוך על שולחן חותנו. ר' יצחק למד בקבוץ אברכים בסלבודקה עד לנשואיו. מאמדור עבר לקלם שם שמש כדיין בקהילה. בתר"ס התישב בראדין ממנה עלה לארץ ישראל והשתקע בירושלים. (הערכה מיוחדת ורחבה תבוא בר־שימתנו על העיר קלם).

בהיות רצ"ה ר"מ בביאליסטוק נתמנה כר"מ באותה ישיבה הגאון הגדול והמפורסם הר"ר יצחק רבינוביץ זצ"ל, המכונה ר' איצלה מפוניבז'. אולם לאחר זמן מועט ובהשפעת האב"ד דמתא עבר הגאון ר' איצל לסלבודקה, ובה יצא טבעו כאחד מגאוני וגדולי הדור.

ר' צבי הירש נפטר בביאליסטוק ביום ב' באדר תרס"ג.

הגאון ר' אביגדור מרדכי

בן הגאון ר' אברהם עזרא אב"ד אמדור (עי' לעיל). נולד בשנת ת"ר (?). כבר בצעירותו נתפרסם כעלוי, ובגיל י"ז נסמך להוראה ע"י הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל. ר' אביגדור מרדכי נשא לאשה את בת הרב המופלג ר' מתתיהו מעיר וולפי שלפי עדות חתנו היה "ירא ה' לא מש מאהל של תורה ותמיד צערו ויגונו על בטול תורה".

למקום רבנותו הראשונה בעיר ראסיה נתקבל כנראה בגיל צעיר מאוד, שם שהה כארבע שנים משם עבר לגראיעבה.

בגלל מחלת הלב בה לקה נאלץ רא"מ לשוב לאמדור וע"כ כותב הוא בשנת תרכ"ה:

והנה אנכי הצעיר לימים ורוב הרפתקאות דעדו עלי ומה גם כי נפלתי ר"ל בחולי כבד עד למאוד והרופאים אמרו נואש... אכן דמים תרתי משמע וזכות אבותי וכו'... בזכותם ימלט נקי ושלח לי רפואתי. ואף כי עודני חלש... אצפה לרחמי שמים המרובים להשיבני לאיתני... חדושי תורה אשר העלו רעיוני בעת למדי בחליי ימי עניי ומרודי... אשר בעת מתגולל אני ערשי צועק מכאב לבי היו לי למרפא...

לאחר שהוקל לו ממחלתו נתקבל כרב באוסטרין אך שוב תקפה עליו מחלתו וסבל גם מרדיפות אנשים שונים, ועבר לכהן בעיר וולפי, מקום מושב חותנו. בעיר זו נפטר בדמי ימיו בטרם הגיע לארבעים שנה (תר"מ ?).

למרות מחלתו וצרותיו האחרות לא הפסיק לרגע ממשנתו. גם בשכבו על ערש דוי המשיך לחדש ולהעלות על הכתב את מיטב רעיונתיו, לרוב בהלכה ומעוטם באגדה. את ספריו כתב במהירות רבה, ועל אחד מספריו החשובים בהלכות שו"ב וניקור מעיד הוא שכתבו בששה חדשים. אולם בספרו משתקפת יגיעתו העצומה ובקיאותו הגדולה בנושא.

ספריו הם 1. "ענבי הגפן" באורים על ה' מגילות שנדפס בשנת תרכ"ג (1863) ליק ענב שגיא במזן לכלא בה לפ"ק. נדפס בהיותו בגראיעבה.

2. הגדה של פסח ע"פ ענפי תאנה, לייפסיג שנת "בא כל נשמה יהלל י-ה הללוי-ה" לפ"ק (תרכ"ד 1864). ושם דרוש מאביו הגאון הנ"ל. גם הוא מתקופת היותו בגראיעבה.

3. "קרבן תודה" חלק ראשון מחבורי הגדול חדושים ע"ס מועד שנדפס בהיותו באמדור (וילנא תרכ"ה).

4. "פרי הדר על הל' שחיטה ובדיקה וכל התר"ל (התרתי לריעותא) ודיני נקור (וילנא תרכ"ח) בהיותו באוסטרין.

5. "תורת אביגדור" ביאור על שו"ע או"ח (וילנא תרל"א) גם זה באוסטרין.

הגאון ר' רפאל גורדון

נולד בכ' בשבט תר"ח במאלאט (פלך וילנא) לאביו הר"ר שמשון בע"ב נכבד ות"ח מחשובי העיר, המתייחס אל הגאון ר' שמשון אב"ד קניגסברג, ולהקדוש ר' שמשון מאוסטרופול. ר' רפאל הצטיין עוד בילדותו כעלוי ובעל זכרון נפלא. בהיותו כבן תשע סדר בעצמו לוח על מאה שנה ועורר התפעלות בידיעותיו הרבות.

בן י"א למד בסוויר אצל סבו אבי אביו הג"ר דובער ושם נתפרסם כ"העלוי ממאלאט". בהיותו בן י"ד שב למאלאט והמשיך ללמוד אצל דודו זקנו הרה"ג החריף מוהר"ר ישראל דוד היילפרין אב"ד מאלאט. בן ט"ז בקר ביחד עם סבו ר' דובער בוילנא אצל הגאון ר' בצלאל הכהן מו"צ וילנא וזה הביע את השתוממותו מבקיאותו וידיעותיו הרבות של הנער הצעיר.

בן י"ח היה ר' רפאל כשנשא לאשה את בת הר"ר אורי מנכבדי אמדור, וישב בה סמוך על שולחנו מספר שנים והתמסר כולו ללמוד התורה להעמיק ידיעותיו הרחבות. אט אט החל מתפרסם ברחבי הארץ כגאון גדול וכבקי, כוח זכרונו עמד לו להרחיב את ידיעותיו גם

לחכמת התכונה, קבלה, חקירה ועבור החודש. משרות רבנות רבות הוצעו לו אולם הוא סרב לכולם ומאן לקבל את עטרת הרבנות ועולה.

משעמד ר' רפאל ברשות עצמו פתח לו בית מסחר באמדור ובו ישב מרבית שעות היום כשהוא רכון על ערימת ספרים והוגה בתורה.

שמץ מגדולתו גילה ר' רפאל בספרו „נחל עדן" (וילנא תרנ"ח), המכיל חדושיו בש"ס ובירושלמי, עניני עבור החודש ובסופו הערות לספרו של הגאון ר' יחיאל היילפרין אב"ד מינסק „סדר הדורות".

בעניני תכונה והחשבונות הכרוכים בה עמד בקשרי מכתבים עם תוכנים מפורסמים בדורו שהביעו לא אחת את השתוממותם מי־דיעותיו.

הערותיו החשובות על הירושלמי נדפסו במהדורת וילנא (תרפ"ז) של הירושלמי בהוצאת ראם. הערות נושאות ברכה ללומדי תורת הירושלמי.

בשנת תרס"א כאשר היה במצוקה כלכלית נאלץ לקבל את משרת הרבנות בעיר ואשלקובי (ואסילקוב) הסמוכה לביאליסטוק, לצד רבה השני של העיר הג"ר גרשון מאיר בויארסקי זצ"ל.

ר' רפאל הגיע לזקנה מופלגת ונפטר בניסן תרצ"ה. לפי צוואתו הובא לקבורה בביאליסטוק. השאיר אחריו כת"י מרובים המכילים חדושיו בכל מקצועות התורה. בין היתר „לוח" עד לסוף האלף הששי.

העתונות היהודית בוארשה ובביאליסטוק הקדישה מאמרי הערכה מרובים לזכרו של אישיות מזהירה מדמויות גדולי ישראל בדורות שחלפו.

יש לציין שבגלל עמדתו המוטעית לצד המאמינים בכנות ה„ירושלמי" קדשים, שהופיע בזמנו והרעיש את עולם היהדות, יחסו לו אחרים בטעות את חבור הספר.

הרה"ג ר' ברוך עין

אישיות נדירה של גאון אמדוראי שהיה בעל חנות למונפוקטורה אשר לרוב נוהלה בידי אשתו, והותירה לו זמן פנוי לשקוד על דלתות התורה. בן הרב ר' אליהו עין מסוסלוץ, ויליד אותה עיר שהגיע לאמדור אחר שנשא את בת אחד מהבע"ב הר"ר דוב.

ר' ברוך נתפרסם כגאון ובקי עצום, גם בשבתו בחנותו היה תמיד מעיין בספר כלשהו, ושפתיו דובבות דפי גמרא ותוספות אותם ידע ע"פ. היה מרבה לכתוב חדושיו ואף החליף מכתבים ושו"ת עם הגאון ר' מאיר יונה אב"ד סוסלוץ, ורבים אחרים.

על גדולותו מספר בן העיר סוסלוץ: בשנת תר"ע פרצה בסוסלוץ שרפה גדולה ובין היתר עלה באש בית המדרש הישן כולו, על אלפי ספריו החשובים. התעורר ר' ברוך למלא את החסר ותרם מספרייתו הגדולה והעשירה חמש מאות ספרים יקרי ערך. אחד מלמדני העיר שעליו הוטלה המשימה למיין את הספרים, ספר אח"כ בהשתוממות שכל הספרים היו מלאים וגדושים בהערותיו הגדולות והגאוניות. וספרים אלו היו רק חלק קטן מאוצר ספריו הגדול.

ר' ברוך חבר ספר חשוב על ספר המצוות להרמב"ם, בענין מנין המצוות ומרבה ליישב השגות הרמב"ן. את ספרו הנקרא „דבר המצוה" (ורשא תרמ"ד) גמר לסדר בעשי"ת שנת תרל"ד בהיותו באמדור.

נפטר שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

הרה"ג ר' שבתי פינברג

נולד באמדור בשנת תר"ח. בהיותו בן י"ח עבר לסמורגון שם נשא אשה. בשנת תרל"ח הוסמך לרבנות וקבל היתר הוראה מהגאון ר' בצלאל הכהן מו"צ וילנא. בשנת תרמ"ח נתקבל כאב"ד מיכאלישוק.

ר' שבתי חבר ספר „אפיקי מגינים" (וילנא תרס"ט) חבור על שו"ע או"ח עד הל' שבת, ב' חלקים. מחוסר אמצעים נשארו יתר כתביו וחדושיו בכת"י, וכן חבורו הגדול „מ־שיבת נפש" המכיל את תשובותיו הרבות, וספר חדושים על ש"ס.

פרסומו של ר"ש היה בעיקר כבעל הוראה מומחה, ולכן היה ערך מיוחד להיתרי ההוראה שנתן לאחר בחינה קפדנית.

גם לאחר שעבר למיכאלישוק כאב"ד נשאר בקשר הדוק עם העיר סמורגון, מקום מגורי משפחת חותנו. ר"ש בא לשם תכופות ומנהל מו"מ של הלכה עם רבני העיר הגאון ר' חיים ליב ליטווין (העלוי מסוסניצה) והג"ר יהודה ליב גורדון. הם גם צירפוהו לישב בד"ת מסובכים.

נהרו אליו גם למדני קבוץ הפרושים בס־מורגון לשוחח עמו בד"ת ולהשמיע באזניו חדושיהם.

בספרו אפיקי מגינים הנ"ל מובאים מקצת הערות וחדושי נכדו יליד אמדור ואיש ויטעבסק ר' דניאל פיינברג.

רחוב וולקוביסקי ר' יהודה קפלן (מינדלס)
מיסד ומפקד גדוד מכבי האש

עולם התורה באמדור

משפחת הרבנים ויטקינד

הרב ר' חיים אהרן ויטקינד מחשובי הבע"ב באמדור, ת"ח ונכבד. נפטר באמדור בשנת תרע"ו. בספר תועפות ראם לבנו הגאון, נדפס הספד עליו.

בניו: הרה"ג ר' אברהם משה ויטקינד אב"ד בולטרימנץ. הר"ר מאיר שמואל הר"ר זאב וואלף והר"ר שבח הי"ד שנספו עם בני משפחותיהם בשואה, ויבלח"ט הגאון ר' הלל ויטקינד שליט"א חתניו: הרה"ג ר' שמואל חיים קליין הי"ד מחניכי הגאון ר' שמעון שקאפ בבריינסק, ובסוף ימיו ראש הקהל באמדור, והרה"ג ר' יצחק יונה טורצ'ין זצ"ל חניך ישיבת נובהרדוק שנפטר בא"י, ואבי משפחת רבנים נכבדה.

הרה"ג ר' אברהם משה ויטקינד הי"ד

חניך ישיבות מאלטש ונובהרדוק, נסמך להוראה ע"י הגאון בעל ערוך השולחן. נשא את בת הנכבד הר"ר גדליה ב"ר יחזקאל (נפטר בליאכוביץ תרפ"ב) מטרסטינה.

תלמיד הכולל בוולוז'ין ליד הגאון ר' רפאל. בשנת תר"ע נתקבל לרבנות בעיר סעלוב (הסמוכה לנובהרדוק) עד למלחמת העולם שלאחריה עבר לבולטרימנץ שבליטא, שם כהן כאב"ד עד לשואה האיומה בה נספה עם בני משפחתו הי"ד.

ספריו המכילים חד"ת ודרושים נפלאים בסגנון מליצי ונאה נדפסו בארבעה חלקים, „תועפות ראם" ח"א ורשא תרע"ג, בהיותו בסעלוב. וחלקיו האחרים בהיותו בבוטרימנץ נדפסו בקובנה תרפ"ד והלאה.

הגה"צ ר' הלל ויטקינד שליט"א

נולד באמדור בשנת תרמ"ט. בתר"ע נסע לסטוצ'ין ולמד בישיבה המקומית אצל הגאון ר' אלתר שמואלביץ' והג"ר לייב חסמן זצ"ל. בתרע"ג עבר לנובהרדוק, ממנה יצא לזמן מה ל„סלבודקה" ששהתה אותה שעה במינסק, בנב־הרדוק התקרב אל הגה"צ ר' יוסף יוזל ה„סבא" מנובהרדוק, ועד מהרה היה לאחד מתלמידיו המובהקים. בעדודו היה בין היוצאים לייסד ישיבות במוהילוב, בז'יטומיר ועוד. בתרפ"א עברה הישיבה לפולין ושם המשיך בפעילותו הענפה למען יסוד ישיבות בוארשה, במלאווי, וולוצלבק, פלוצק, פולטוסק, אוסטרובצה. וולו־דובה וקיעלץ. עד לשנת תרפ"ח מועד עלותו ארצה.

בא"י ממשיך ר"ה בפעולותיו למען הר־בצת תורה, ועמד בראש ישיבת „בית יוסף" בת"א ועתה בראש הישיבה „בית הלל" בבני־ברק.

הר״ר אברהם (מאטעסעס)

בן הר״ר מתתיהו, כהן גם כמורה הוראה וכ־מוהל. עשרות שנים היה לרבם של חברה משניות וזכה לזקנה מופלגת. בסוף ימיו עלה אמנם לא״י אולם לא יכול היה להשאר בה, ושב לביתו באמדור. שם בילה את שנותיו האחרונות, בהם היה כבר „סגי נהור״, אך היה שונה תמיד דפי גמרא ורש״י כלשונם אותו ידע ע״פ.

הר״ר אליעזר קריינער

ת״ח ונכבד. בן הר״ר אהרן זעליג, בן הר״ר אליעזר שהיה תלמיד מוהר״ח מוולוז׳ין. מח״ס „טוב דמשק״ (ירושלים תר״ס) ו„נהרות דמשק״ (ירושלים תרס״א) לפי סדר המשניות, המעו־טרים בהסכמות הגאונים הרבנים ר׳ שמואל מוהוליבר אב״ד ביאליסטוק, ר׳ ברוך מנדל־בוים אב״ד טוראוו, ר׳ מנחם מנדל מסטוצ׳ין, ר׳ ברוך בן ציון אב״ד אמדור, ר׳ ברוך עין מאמדור, ר׳ מאיר יוסף אב״ד ינובה ומח״ס „פנים מאירות״ על ירושלמי.

הר״ר אהרן אליעזר אפרון

בן הר״ר שאול אפרון מנכבדי ועשירי אמדור, שהגר לפרנקפורט. ר׳ שאול יהודי חרד ות״ח עסק במסחר בזהב שהיה אסור ע״פ חוקי הממשלה ביחד עם שותפו הגביר המפור־סם ר׳ אליעזר ברעגמן. לאחר שנתפס ע״י המשטרה נדון לשנים רבות מאסר בכלא גרודנה. כאשר מת אחד האסירים בכלא, הוצא ר׳ שאול מהכלא במסוה של גופת המת בסכום עצום של שוחד. משנתגלתה למחרת הגופה האמיתית, היה כבר ר׳ שאול מאחורי הגבול הגרמני. מאורע שהסעיר בזמנו את חוגי הממ־שלה.

ר׳ אהרן אליעזר ת״ח ורבם של „חברה תורה״, חבר ספר בשם „חמשה אלפין״ (וילנא תרע״ד) על חמשה חומשי תורה וחמש מגילות. שהם העילה לחלק משם הספר, וכן מהר״ת היוצא מהצירוף „אהרן אליעזר אפרון איש אמדור״.

הגר עם כל משפחתו לארגנטינה ושם נפטר. בנו ר׳ ידידיה הרבה להעלות זכרונות מעירו אמדור, שכתביו היו לנו לעזר בהעלאת דמויות „עולם התורה״ באמדור. (גראדנער אפקלאנגען, בואנוס איירס).

הר״ר מרדכי וויס

בן הר״ר יוסף רבם של חברה „עין יעקב״. עם היותו בעל בית מסחר לצרכי ברזל נמנה ר׳ מרדכי על למדני העיר, עליו מסופר ש־בשעתו הוקמה בעיר חברת „והגית בו״ שמ־תפקידה היה לדאוג שקול התורה בעיר לא יפסק אף לרגע מכל שעות היממה. תורנות נקבעה בין חברי החברה ועל כל אחד מחבריה הוטל להתיצב על משמרתו מספר שעות ולל־מוד תורה בביהמ״ד. ר׳ מרדכי היה מעמודי התווך של החברה, וכאשר ביום השוק בעיר (יום שלישי) בשעה שהמולת העסקים הגיעה לשיאה וחנותו היתה מלאה קונים (יש לציין שיום זה היה פרנסתו העיקרית של כל השבוע) הגיע תור משמרתו ללמוד, היה זונח את קוניו וחנותו ואץ כל עוד רוחו לבימ״ד למלא חובתו ולקיים „והגית בו יומם ולילה״. לעת זקנתו עלה לא״י.

הר"ר יצחק אייזיק בכרך

בן הר"ר מנחם מנדל ונכד הגאון ר' יהודה בכרך בעל „נמוקי הגרי"ב" מסייני (פלך סובלק). משפחה מיוחסת ביותר שכתב יחוסה הגיע עד למהרש"ל ולרש"י ולמעלה בקודש עד לדור התנאים. מסמך מענין זה נשרף ולא נותר ממנו העתק.

לר' אייזיק היתה ספרי' תורנית גדולה אותה ירש מסבו הגרי"ב, שהכילה כת"י נדירים ביניהם מתורת הגר"א. כת"י זה נמסר אח"כ לידי משפ' ראם שהוסיפה את תוכנו לש"ס וילנא אותו הוציאו. ת"ח גדול שהי הנושא ונותן בהלכה עם הגאון ר' ברוך עין מאמדור.

הר"ר שמחה ביעליוער

למדן מופלג וירא אלוקים. בקי עצום בשו"ע אותו ידע ע"פ ונזהר ביותר לקיימו על כל תגיו. בסוף ימיו עלה לא"י והתיישב בירושלים, ובה נפטר בן למעלה ממאה שנה.

הר"ר מאיר צבי יעלין

ת"ח גדול ומח"ס, שעליהם קבל את הסכמת הגאון ר' שמעון הכהן שקאפ זצ"ל, והגאונים ר' ראובן כ"ץ אב"ד אמדור, ור' שבתי יגל זצ"ל. ספרו כנראה לא זכה להדפיס.

נזכיר עוד את הר"ר אברהם שלמה צינעס, ת"ח בקי גדול וחריף שהיה נקרא בפקחותו להיות בורר וליישב סכסוכים, שמש כבעל קורא בביהמ"ד ברגמן'ס.

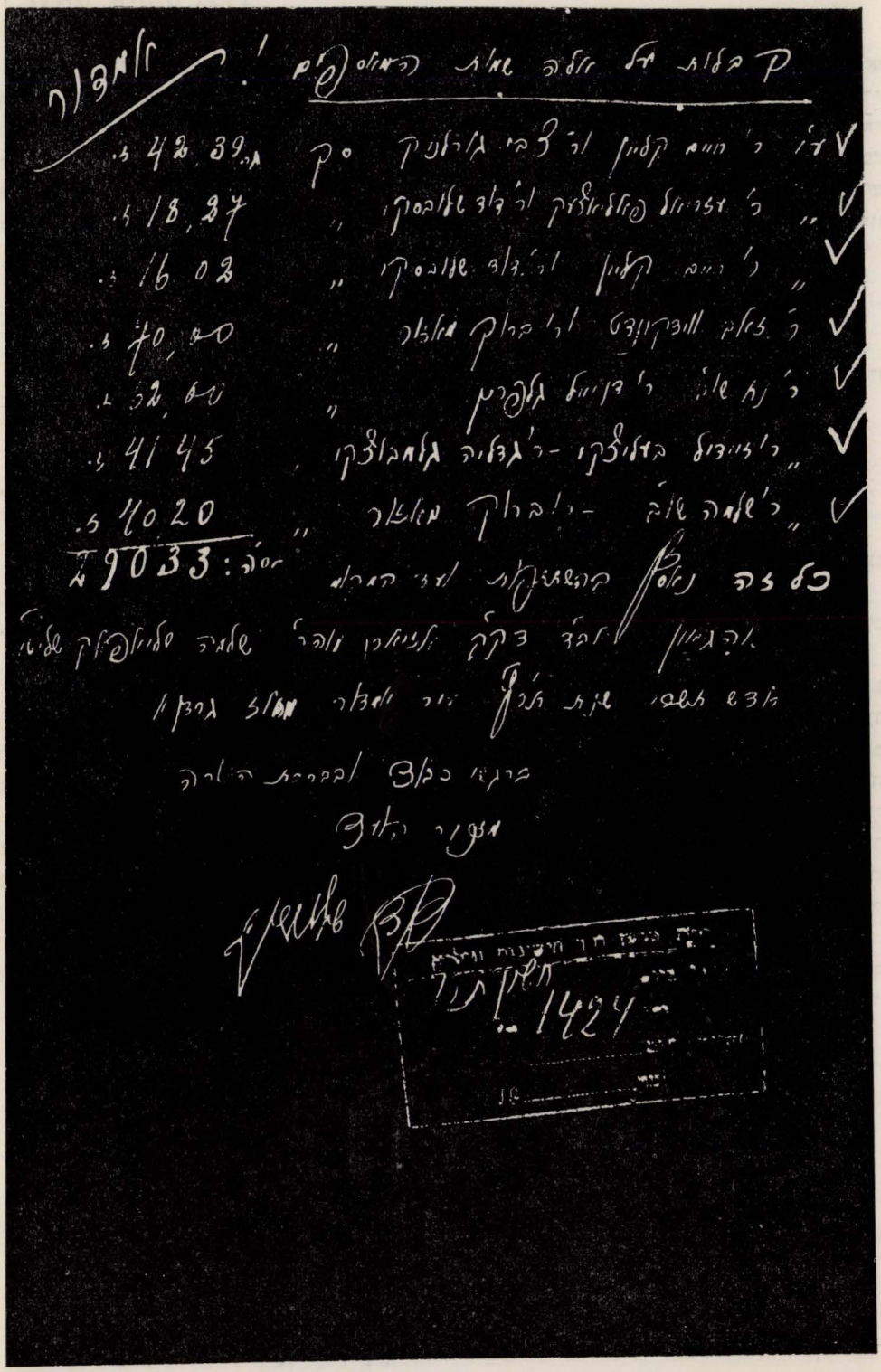
הר"ר חיים בארג יליד אמדור ותושב קריניק, שם לימד תורה לנערים בבית המדרש המקומי, ושם נפטר בן מ"ח שנה בשנת תרנ"ב. היה אהוב ונערץ על כל יושבי העיר, וביום פטירתו נסגרו כל החנויות בעיר ואלפי איש לווהו לב"ע.

הר"ר חיים אליעזר מאזור, ת"ח שלא פסק פומיה מגירסא, היה מהדר במיוחד במצות סוכה אשר בה נפטר.

הר"ר העניך ליכניאוועד, יהודי ת"ח ומנכבדי אמדור.

תמה רשימתנו אך אינה ממצה את כל „עולם התורה" באמדור. לא בשנות העבר הרחוק ואף לא בדורות האחרונים. הרשימה ארוכה ביותר אך אינה מקפת אלא גרגיר מהוי עולמה של העיר אמדור עיר השקועה כולה ב„עולם התורה" ושהתורה היא אור לנתיבתה במשך כל שנות קיומה. בניה הסוחרים ואף פשוטי העם היו יודעי ספר ואחדים הגיעו לפרסום נרחב בגאונות מפתיעה ובצדקתם.

תהא רשימה זו נר זכרון לנשמתם ולנשמת אלו אשר שמם נעדר מרשימתנו מסיבות שונות.

קטע מהדו"ח שנשלח ל"ועד הישיבות" בוילנא אודות מצבית שנת תר"ץ

תושבי אמדור בשנת תר"ץ

מסמך מענין הגיע לידנו מארכיון יוו"א בארה"ב. בסוף שנת תרפ"ט לאחר המאורעות המחרידות בחברון, נעשו פעולות רבות למען חזוק התורה והישיבות.

בש"ק פ' תבוא שבת הרה"ג ר' שלמה שליאפק רבה של אזיאר באמדור, ונשא דרשה לטובת „ועד הישיבות" שמרכזו בוילנא. ע"כ מוסר מזכיר הועד המקומי באמדור למערכת „דאס ווארט" בוילנא. כמו"כ מכיל המסמך העתק של כל התורמים לקופת ועד הישיבות באמדור. רשימה זו נותנת לנו את האפשרות לדעת את שמות רבים מתושבי העיר מלבד אלו שנעדרו מביתם. אנו מביאים רשימה זו במלואה כמצבת זכרון לעיר ולאנשיה.

הרקת הקופסאות מחודש אלול — תשרי תר"ץ ע"י המאספים הר"ר עזריאל פאליאצק, הר"ר חיים קליין, הר"ר זאב וויטקינד, הר"ר ברוך מאזור, הר"ר זאב גוראלניק, הר"ר נח שו"ב, ר' דניאל גאלפרין, הר"ר זיידל בעליצקי, הר"ר גדליה גלומבאצקי, הר"ר שלמה שו"ב, והר"ר דוד שעליובסקי. וזו הרשימה:

מרחוב וולקוביסקי-קרינקי:

ר' מאיר שמואל וויזקינדט
ר' יעקב מובשובסקי
ר' משה ליעוו
ר' משה רוזנברג
ר' אליעזר קפלן
ר' בנימין רבינוביץ
ר' ישעיה פאליוש
ר' ברוך מאיר רבינוביץ
ר' יהושע זאב שפירא
ר' משה ברשצנסקי
ר' שבתי נופך
ר' יואל אגונין
ר' תנחום בירסקי
ר' צבי ברשצנסקקי
ר' אשר וויסמן
ר' חיים גינזבורג שו"ב
ר' דניאל גלפרין
ר' משה זאכאריש
הא' חיה רבקה גולדמן
והא' פעשע גיטל היפשמן.

רחוב קרינקי-וולקוביסקי

ר' אלתר בבלינסקי
הא' שימע לאיס
ר' משה קרפוביץ
ר' ניסן ווין
ר' יוסף נקדימון
ר' בנימין נחבי
ר' ניסן אדלסקי
ר' ישכר שמידט
ר' יעקב קפלן
ר' מתתי' שאר
ר' חיים אליה' שטרינפלד
ד"ר ליוביטש
הא' שאשע אלקע זשוק
הא' רבקה שטיין
ר' אלתר ערבארם
קופסת ביה"מ ברגמן
ע"י ר' מתתיה' שאר

רחוב מעצקרינקי

ר' חיים נחבי
ר' יחזקאל קארשיורסקי
ר' פישעל בוקי
ר' אלטר אדין
ר' מרדכי זאב נחבי
ר' יהודה סיראטי
ר' אברהם ראבינאוויץ
ר' אשר בוקי
ר' בנימין בוקי
ר' גבריאל קושניער
ר' אהרן שלום ליעוו
ר' אליה' פוריע
ר' דניאל סגל
ר' קדש אבנט
ר' ראובן באשעס

ר׳ חיים לייב באל
ר׳ אייזיק נחבי
ר׳ יוסף רוזנטל
ר׳ מאיר בצלאל בעקער
ר׳ אלטער שטיין
ר׳ צבי נחבי
ר׳ לייב גרינבוים
ר׳ שלמה קפלן
ר׳ חיים דוד בארינאוויץ
ר׳ רפאל שמש דביה״מ

ר׳ אברהם משה ראכעס
ר׳ אבא אריה לייב ליידט
ר׳ נחמן אהרן באנד
ר׳ דוד טראפ
ר׳ טוביה נקדימון
ר׳ משה לייב באל
ר׳ חיים סענאל
ר׳ קאפעל בוול
ר׳ דוד זאגער
ר׳ טוביה וויין

אברהם חייקלס, טיפוס אמדוראי

ר׳ משה דוב זעלעוויאנסקי
ר׳ משה ווייסמן
ר׳ נח שו״ב
ר׳ פנחס אלקאן
ר׳ לייב מורשטיין
ר׳ חיים לעווין
ר׳ זוסקא עפרון
ר׳ אליעזר ליעוו
ר׳ אליה׳ יעקב באל

רחוב הורדנא והשוק

הרב אב״ד שליט״א.
ר׳ שמואל צינעס
הא׳ שרה צינעס
ר׳ מאיר צבי יעלין
הרב מו״ה צבי טרובאוויץ
הרב ר׳ עזריאל פאליאצעק
ר׳ קדש טעפער
ר׳ טוביה טעפער
הא׳ ראשע נופך
ר׳ אביגדור עפראן
ר׳ אברהם קונסט
ר׳ מענדיל נופך
ר׳ לייב שלקובסקי
ר׳ קדש טעפער
ר׳ ראובן פוריע
ר׳ שלמה שו״ב
ר׳ זאב זלמנוביץ
הא׳ נעכע טעפער
ר׳ יעקב באשעס
ר׳ דוד סוכארניצקי
ר׳ לייב סוכארניצקי
ר׳ ברוך מאזור
ר׳ אהרן טעפער
ר׳ זאב יאטוועצקי
ר׳ יעקב בוקי
ר׳ אפרים אייגעל
הא׳ חיה שרה ווין
הא׳ טייבע סערייסקי
ר׳ זכריה אילין
ר׳ משה צבי גלמבוצקי
הרב ר׳ חיים קליין
הא׳ שאשע בוקי
הא׳ סאניע איזראלסקי
ר׳ יחיאל יתום (אפטייקער)
ר׳ שמעון בוקי
ר׳ משה ליפצער
ר׳ יעקב קפולסקי
ר׳ לייב קונסט
הר׳ נחמן אהרן באנד
הר׳ חיים זלמנוביץ
הר׳ יהודא שטרינפלד
הר׳ משה ווייסמן
הא׳ כאשע באל
הא׳ חנה רייזיל לנדא
ר׳ ירחמיאל איזראלסקי
ר׳ יעקב יואל פאלק
ר׳ טוביה שטיין
ר׳ שבח ווידקינדט
הא׳ מערקע צרפת
ר׳ אריה טאבעלינסקי

ונוסיף עוד את הר״ר אלתר רוזנטל, הר״ר חיים דב מאירזון, ר׳ זאב סוכאניצקי, ר׳ זאב טעפער, ר׳ חיים סערייסקי, ר׳ אריה קרטוביץ, ר׳ הלל בוקי, והר׳ חיים גינצבורג.
שמות אלו נשמטו מהרשימה ונמסרו לפי בקשת קרוביהם ומכריהם בארץ.

נספח לחוב' ליטא מס. 1

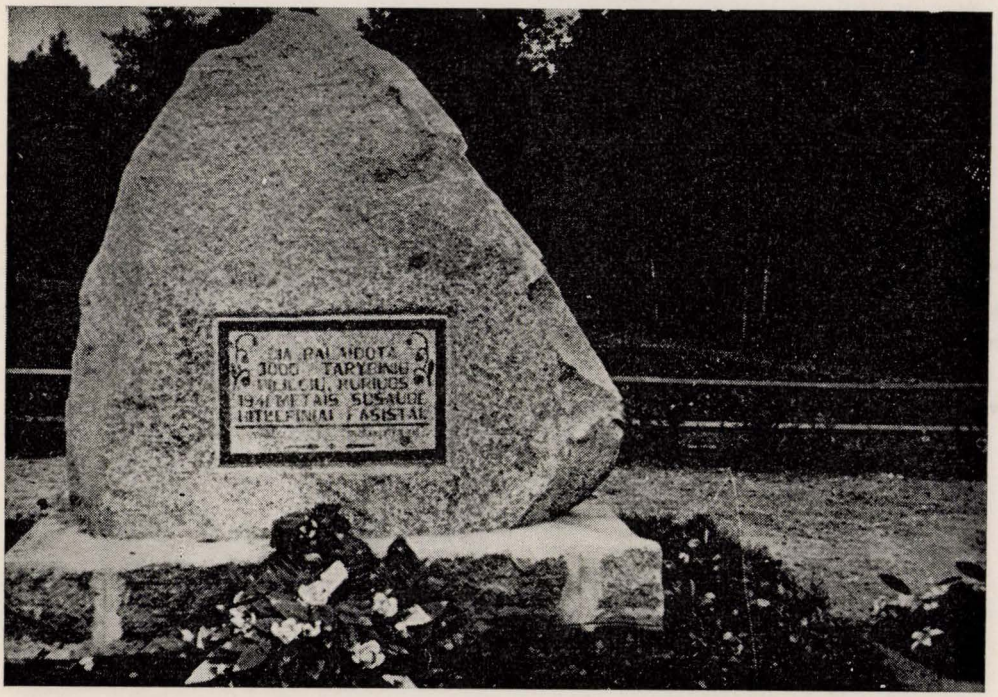
חותנו של הרצ"ה הנכבד ר' יצחק מאסטיר, חתום על התקנות של ועד מדינת ליטא. בועד ת"ד בסעלץ, בועד תי"ב בכומסק ובתכ"ד בועד זאבלודובי, כחבר הועד מטעם קהילת הוראדנא והגליל. (יתכן איפה שבועד ארבע ארצות בלובלין מלא הגאון רצ"ה את מקום חותנו).

ר' יצחק מאסטיר נזכר פעמים רבות בתקנות פנקס הועד בענין חוב שהיתה חייבת לו המדינה, אשר אותו הועיד להחזקת לומדי תורה בביהכ"נ אשר יסד בק"ק הוראדנא (ועד ת"ל ותל"ג).

בשנת תמ"ד בועד סעלץ כבר נפטר ר' יצחק ושם נזכר החוב שעבר ליורשיו וחלק ממנו להקלויז בהוראדנא. בשנת תנ"א נזכר דבר פרעון החוב ליורשי המנוח ר' יצחק בהר"ר אורי שרגא מאסטיר מק"ק הוראדנא מלבד סכום קטן שעליו נתן שט"ח מטעם המדינה.

בציון תאריך פטירת הגאון ר' יחזקאל קצנלפויגן נפלה טעות מצערת. וצ"ל „נפטר ביום כ"ג תמוז תק"ט, כפי שכתוב ע"ג לוח המצבה. (טעות זו שאחריה נגררנו מופיעה בספר „אוה למושב")

נתקבל במערכת צלום המצבה ע"ג קבר האחים הגדול שבבירז'.

מפעלי הנצחה לחיי יהדות ליטא

שע"י ישיבת פוניבז'

בנשיאות והנהלת

הרב יוסף ש. כהנמן שליט"א

היכל הזכרון „אוהל קדושים".

פנקס הקהלות / הארכיון.

„דף זכרון" – הנצחת שמות הקדושים והטהורים הי"ד.

אוצר יצירת הרוח של יהדות ליטא / הספרי'.

מכון להוצאת כת"י של גדולי ליטא.

אוצר הקרנות גומלי חסד קדושי ליטא.

רשת ישיבות ע"ש הישיבות החרבות בליטא.

יום הזכרון ליהדות ליטא

כ״ז בסיון תש״א — כ״ז בסיון תשכ״ו

חמש ועשרים שנה. מחצית היובל למנין שאנו מונים לשואתך — ליטא. ליום המר והנמהר שבו חדלו להמנות בחיי ההוד והאצילות של יהדות ליטא מניניה שלה:

מנין של מאות שנות היסטוריה מרתקת ופורחת כגן אלוקים. מנין אלפי רבנים, מורי צדק, מורי דעה, חכמים וגאונים. מנין רבבות בני תורה עם מוריהם ומחנכיהם, שהרוו ארץ בתורתם. מנין רבואות חבורים, ספרי קודש ומעיינות מפכים של תורה, חכמה ויראת שמים. מנין משכימי קום ומאחרי שבת בבתי כנסיות ובתי מדרשות שמלאו בהמונם חללו של עולם התורה והרוח.

תם מנין חייך יהדות ליטא, והחל מנין חורבנך האיום.

* * *

חמש ועשרים שנה. מחצית היובל של שנים, במדה שאנו מודדים לכאבך ליטא, מן היום המר שבו חדלו להמוד ימי השנה באמת מדותייך:

במדת טוב הלב והחסד השופע משערי בתים. מדת הרחמים המתגלגלת על היי התום והטוהר. מדת הענוה והצניעות הנסוכה על פנים מאירות. הלבביות והחן התמים שלוו את השחר העולה והשמש המעריבה מעל גגות ובתים מטים.

מדות, האהבה לאח ולרע לידיד ולזר. הדאגה למכר ולאורח לנצרך ולמך. הנכונות ליד מוטה והאוזן הקשבת לנשמה בודדת, האחיעזר והאחיסמך. הצמאון והערגה לחדוש ולמימרה, לדבר הלכה ואגדה. השקדנות והכמיהה שרתקו אל דפי תורה ומוסר את פעימות הלב ודופק החיים שהיו השורש הפורה לאילן הענק שהצמחת ארץ ליטא, ושפאורותיו הצלו על תבל כולה ושוו לה הוד נופים של קדושה ואצילות.

מדות אלו שבהם מדדת כל ערך — תמו, והחלה מדתנו, המדה שאנו מודדים בה היום את חורבנך הנורא. מדת השכול, היתום, הכאב, היגון והמועקה המלווים את שנות האבל שחלפו על בניך הנותרים.

חמש ועשרים שנות יתמות של אין אב, אין אם, אין בית וחזון.

חמש ועשרים שנה ליום עלות הכורת בשעריך ארץ ליטא, להשים גן עדנך למדבר ולערבות שממה את משעוליך שוקקי החיים.

היכל הזכרון
אוהל הקדושים

היום כ״ז בסיון תשכ״ו, האתחלתא דפורענותא, שנקבע כיום הזכרון ליהדות ליטא ע״י כבוד מרן הגרי״ש כהנמן שליט״א, השריד האחרון לגדולי רבניה ומנהיגיה של יהדות ליטא. יתכנסו שארית הפליטה, אחד מעיר וממשפחה אשר הותיר ה׳ בשריפה הגדולה, לעצרת זכרון והתייחדות בבית הגדול שהוקם למטרה זו בהיכל הזכרון „אהל קדושים״ אשר למרגלות ישיבת פוניבז׳ בבני־ברק.

ב„אהל״ זה החלה הצבת למעלה משמונה מאות מצבות אבן שישאו את שמות עריה ועיירותיה של ליטא רבתי, הכוללות את אזורי וילנא, קובנה, סובלק, גרודנה וביאליסטוק. בלבה של כל מצבה יחרת שם העיר ותאריך החורבן שהוא יום היא״צ של כל קהילה. במצבה זו יודלק נר זכרון — נר תמיד לזכר הקדושים, וליד נרם זה יבואו שרידי כל עיר להזכיר את נשמות הקדושים בתפילה, אמירת קדיש והתייחדות.

מצבת זכרון באולם „אהל קדושים״

בכדי לכסות את הוצאות הבניה וההחזקה נקבע מחיר אחיד לכל אחת מהמצבות בסך 500 $ (1500 ל״י בישראל). אנו בטוחים שבני ליטא יזכרו את חובתם לזכר הקדושים וימלאו חובה קדושה זו להנצחת ערי מולדתם שחרבו. אלו שהביעו את רצונם להשתתף מתבקשים להתקשר בהקדם עם משרדינו.

פנקסי הקהילות הארכיון

במפעל שחזור פנקסי הקהילות עליו הודענו בשנה שעברה, חלה התקדמות מרובה, וכבר נאסף חומר יסודי על כמאה וחמישים קהילות בליטא. כל אשר יש לאל ידו לעזור במשימה זו מתבקש לשלוח זכרונות, תמונות ומסמכים שיש בהם לשקף את דמות העיירה היהודית — ליטאית.

בפנקס הקהילה תרשם ההיסטוריה המקיפה והעבר הגדול של כל אחת מערי ליטא, ובסופו של פנקס הקהילה תבוא רשימה מלאה של הקדושים והטהורים הי״ד, אשר לרוב לא הותירו קרובי משפחה שיזכירו את שמם בימי הזכרון. באזכרות שתאמרנה בהיכל הזכרון יקראו שמות כל אנשי הקהילה שנספו, גם אלה שלא נותר להם שריד וזכר.

סך של —.500 $ (—.1500 ל״י) נקבע למימון הוצאות שיקום כל פנקס קהילה.

* *
*

אוצר הקרנות גומלי חסד קדושי ליטא

כפי שכבר נמסר בהודעותינו הקודמות, הגה כבוד מרן הגאון שליט״א את רעיון שקום קופות הגמ״ח הרבות שפעלו ברחבי ליטא, קופות אלו הוו את האחיעזר והאחיסמך לאלפי משפחות נזקקות שלא אבו לפשוט יד, ובדרך מכובדת נחלצו ממצוקתם. מפעל החסד הגדול הזה יקום לתחיה בצורת בנק לגמילות חסדים „אוצר הקרנות גומלי חסד קדושי ליטא״ שיוקם בתל־אביב, וסניפיו בירושלים ובבני־ברק ימשיכו בפעולות החסד שנפסקו עם השואה. הבנק ירכז קרנות בצורת מניות ע״ס —.500 $ (—.1500 ל״י) כ״א, שישאו את שמות קופות הגמ״ח שבערי ליטא או את שמות הנדיבים שייסדו קופות גמ״ח חדשות באוצר קרנות זה.

ועדי וארגוני קהילות רבות כבר הודיעו על נכונותם להשתתף במפעל והבטיחו את הקמת הקרנות.

* *
*

„דף זכרון" הנצחת שמות הקדושים הי״ד

בארכיוננו נאספו כבר אלפי דפי זכרון שסווגו לפי מקום מגורי הקדושים והטהורים הי״ד, ויגנזו למשמרת בארכיון פנקסי הקהילה. כאמור יצורפו הם לפנקסי הקהילה, וממנו יקראו שמות הקדושים ביום הזכרון.

בני ליטא שטרם מלאו חובתם לקדושיהם מתבקשים לפנות למשרדנו ולקבל את דפי הזכרון המסופקים חנם לכל דורש לפי הכתובת „ת.ד. 26 בני־ברק״.

* *
*

מכון להוצאת כת"י של גדולי ליטא

במפעל שהוקם להוצאת כת"י של גדולי וגאוני ליטא נערכים עתה לדפוס, בידי טובי הלמדנים שבכולל האברכים שליד ישיבת פוניבז', שורה של ספרים חשובים, מעזבונם של גדולי התורה בליטא שיצאו לאור בעתיד הקרוב. חדושי תורה רבים בשדה ההלכה והאגדה שהיו ספונים עד עתה במקומות שונים, יראו בקרוב אור עולם ויביאו בושם ניחוחם לפני העולם התורני ושוחרי התורה והדעת.

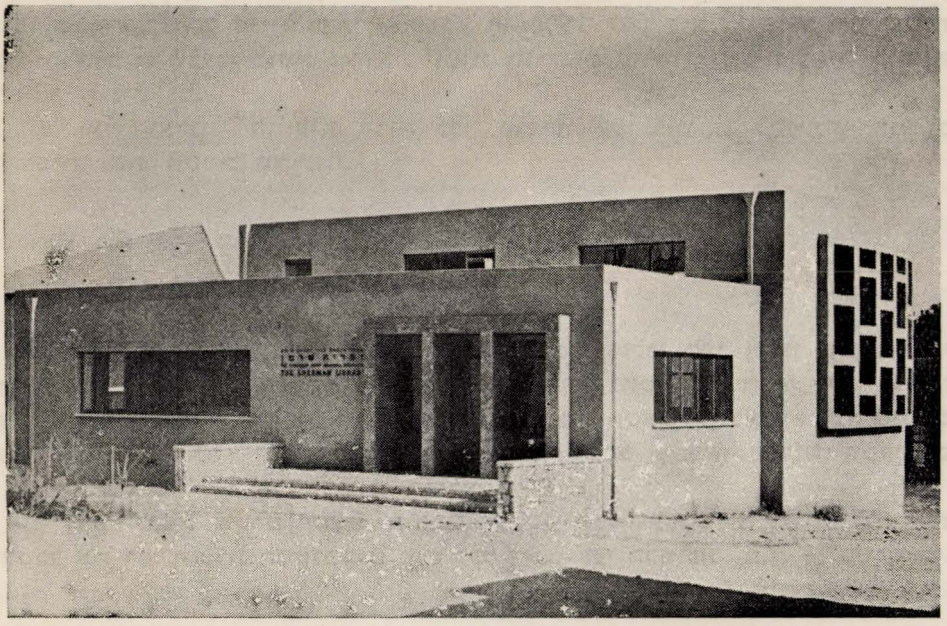
* * *

אוצר יצירת הרוח של יהדות ליטא / הספריה

לאוצר הארכיון הגיעו עד עתה אלפי ספרים ומהם נדירים ביותר של מחברים וגאונים ילידי ליטא. בספריה זו המעותדת לקלוט את מיטב יצירת הרוח של יהדות ליטא, יכונסו אלפי הספרים וכתבי היד שנתחברו בתקופה של כ־700 שנות קיום, בבנין שהוקם למטרה זו ע"י ישיבתנו הק', בתרומת האחים שרמן הי"ו מאנגליה.

אנו קוראים ומבקשים יד מסייעת מאחינו יוצאי ליטא ואחרים שיתרמו ספרים למפעל גדול זה.

* * *

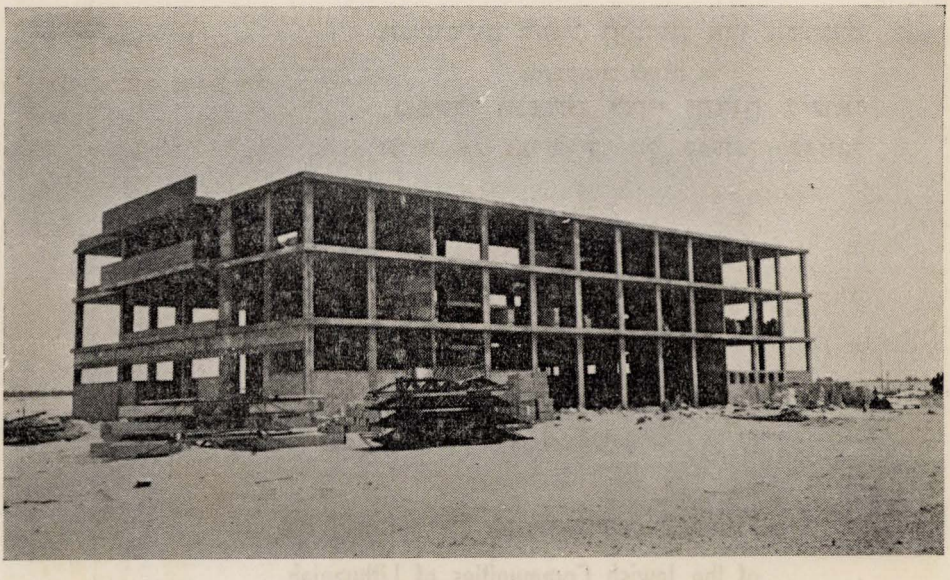

בנין הספריה

רשת הישיבות ע"ש הישיבות החרבות שבליטא

המפעל הגדול — אותו הגה כבוד מרן הגאון שליט"א, אשר נחלץ להקים ולכונן 18 ישיבות ברחבי ארצנו שישאו את שמות הישיבות החרבות שבליטא — קרם עור וגידים, ובתנופה מלאה נמשכת הבניה של קרית ישיבת פוניבז' באשדוד. שם יוקמו מוסדות ישיבת גרודנא הגדולה, הישיבה הקטנה ע"ש ישיבת וילקומיר וכולל האברכים ע"ש הגאון רח"ע גרודזנסקי זצ"ל. תלמידי ישיבת גרודנא יחלו את למודיהם במקום בחודש אלול ש.ז., בבנינים שכבר הוקמו בקרית הישיבה באשדוד. כמו"כ נשלמות ההכנות לתחילת הבניה בקרית ישיבת פוניבז' בטבריה, שם תוקמנה הישיבות האחרות שבמסגרת תכנית זו.

* * *

ישיבת גרודנה באשדוד

ליטא

לתולדות חיי התורה והחסד של קהלות הקודש בליטא.

בסדרת חוברות זו מועלית ההיסטורי׳ המפוארת ושלשלת חיי הקודש של קהלות ישראל בליטא שרשמו דפי הוד ואצילות במסכת החיים של עם ישראל בגלותו עד לשנות הטבח הנוראות של השואה.

המעוניינים לקבל חוברות אלו במועדם

מתבקשים לפנות אל

„מפעלי הנצחה לחיי יהדות ליטא״

ת. ד. 26 בני־ברק, טל. 721560 - 721132

מחיר החוברת 2.50 ל״י.

ההנהלה

LITA

Historical Comments on the spiritual life of the Jewish Communities of Lithuaniah.

This pamphlet is the 2-nd of a series of publications telling of the life and strive of the Lithuanian Jewish Communities, who by their deeds have added a shining link to the history of our People — a link cut off brutally by the holocaust of the last War.

Those interested to receive this and further copies of the important series please contact

The Lithuanian Jewry Memorial Foundation

P. O. B. 26, BNEI-BRAK, Israel.

(Ph. 721132 — 721560)-